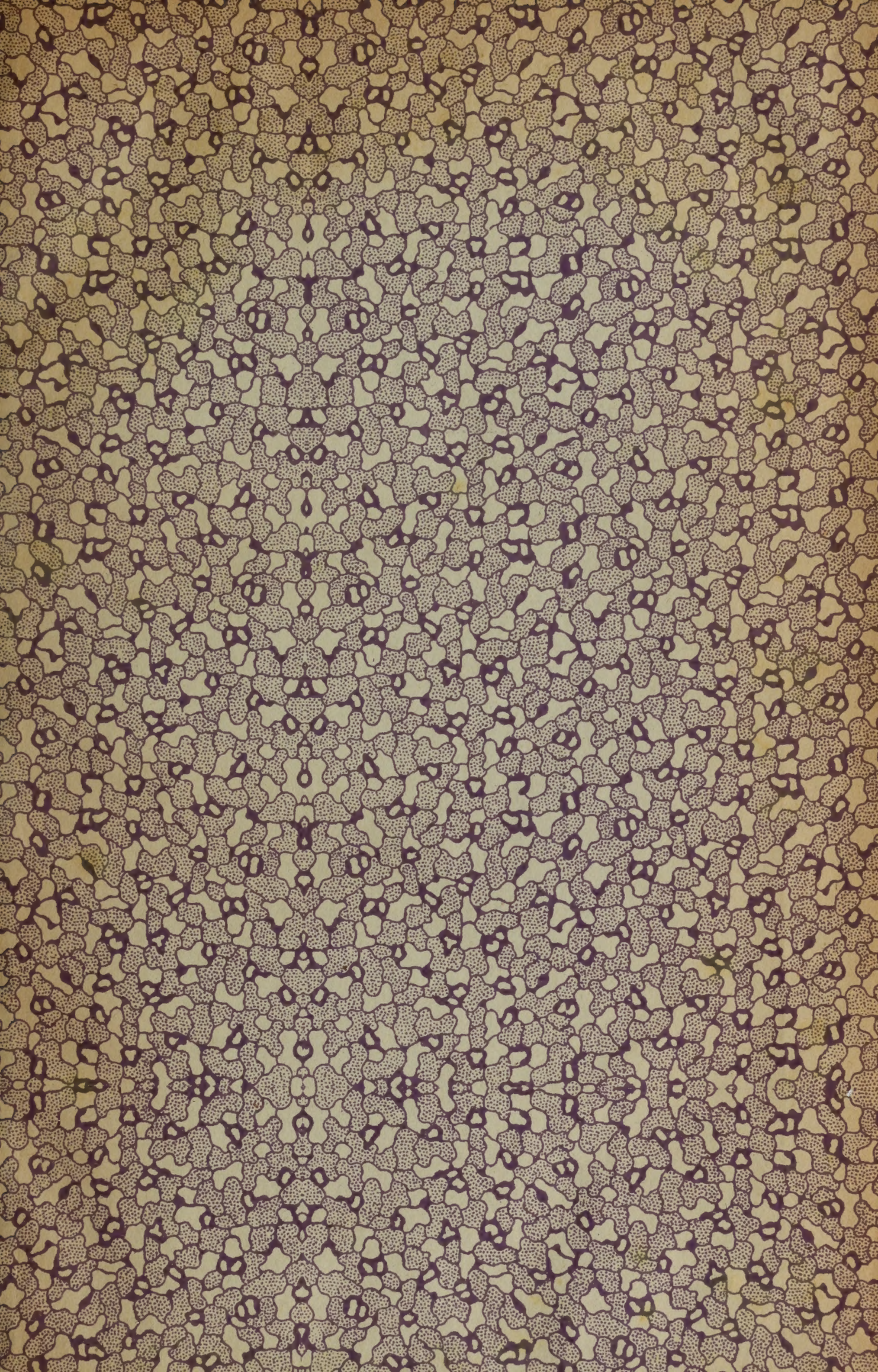
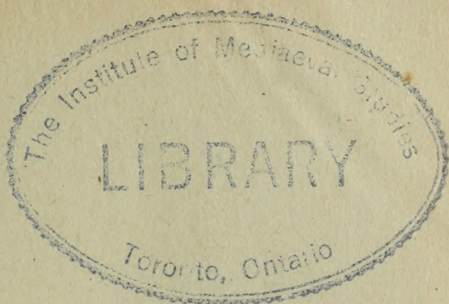

The Institute of Mediaeval Studies
LIBRARY
Toronto, Ontario

Reg. de Huo

LOS VESCOMTES DE BAS

EN LA ILLA DE SARDENYA

Estudi històrich sobre los Jutges d'Arborea de raça catalana

PER

JOAQUIM MIRET Y SANS

DOCTOR EN DRET CIVIL Y CANÒNICH
INDIVIDUU DE NÚMERO DE LA REYAL ACADEMIA DE BONES LLETRES
DE BARCELONA

BARCELONA

ESTAMPA "LA CATALANA" D' EN JAUME PUIGVENTÓS

1901

LOS VESCOMTES DE BAS EN LA ILLA DE SARDENYA

LOS VESCOMTES DE BAS

EN LA ILLA DE SARDENYA

Estudi históricb sobre los Jutges d'Arborea
de raça catalana

PER

JOAQUIM MIRET Y SANS

DOCTOR EN DRET CIVIL Y CANÒNICH
INDIVIDUU DE NÚMERO DE LA REYAL ACADEMIA DE BONES LLETRES
DE BARCELONA

BARCELONA

ESTAMPA "LA CATALANA" D' EN JAUME PUIGVENTÓS
Dormitori de Sant Francesch, 5
1901

LOS VESCOMTES DE BAS EN SARDENYA

INTRODUCCIÓ

Lo senyor Blancard, erudit director del arxiu departamental de les Boques del Ròdanus, a Marsella, ha publicat en 1875 en la *Révue des societès savantes des departements* una nota donant compte del descobriment que havia fet, respecte d' haver regnat en la illa de Sardenya la tant nomenada familia provençal dels Baus ó Baucios, des del darrer terç del sigle XII.

Per altra part, lo senyor Barthélemy, president de la societat d' Estadística d' aquella ciutat donà a llum en 1882 un *Inventaire des chartes de la maison de Baux* y acceptant la noticia de Blancard va escriure un apèndix sobre la branca de Uch de Baucio en lo jutjat o districte d' Arborea.

Nosaltres tenim la creencia de que abdos autors han sofert equivocació en aquest punt históric, potser arrastrats per lo esperit patriótich desitjós sempre de veure estesa per tot arreu la acció y la influencia de la propia raça o terra, y per axó escrivim lo present llibre sens pretensions de fernos mestres dels dits senyors Blancard y Barthélemy, per demostrar la confusió de noms que ha portat á pendre per gestes y glories de la casa provençal de Baus, les llegítimes gestes y glories de la casa catalana dels vescomtes de Bas y per reivindicar en favor de la nostra terra aquesta quasi desconeguda totalment

y, per tant, nova proba de la considerable espansió que l' emprenedor y valent poble catalá tingué en la mar llatina des dels primers temps de la nacionalitat y de la confederació constituida y endreçada per los nobles y magnánims princeps de la casa de Barcelona.

Dividim lo llibre en quatre capítols; los tres primers son de exposició o de preparació; lo derrer es de critica y solució. Comencèm per donar compte de la investigació que havêm feta en los Arxius de la Corona d' Aragó, de la Batllía del Reyal Patrimoni y del Gran Priorat de Catalunya del orde del Hospital de Sant Joan de Jerusalém, sobre lo vescomtat de Bas, en lo pais de Besalú, investigació que-ns permet rectificar en molts punts la cronología y lagenealogía dels vescomtes y combatre errors dels cronistes y dels genealogistes antichs y moderns.

En lo capítol segon troba lo lector una lleugera ressenya histórica dels senyors provençals de Baus, d' aquells incansables enemichs de la dominació catalana en la baxa Provença, ressenya feta ne sols per medi de les grans obres de Bouche, Papon y d' altres historiayres d' aquella regió, poch conegudes avuy en la nostra terra, sinó també per investigació en los pergamins dels reys Alfons I y Pere I conservats en l'incomparable Arxiu de la antiga confederació y que és sens dupte la millor joya que posseheix Barcelona, joya guardada ab tant d' afecte com defensada ab decidit patriotisme per tres generacions de la noble familia de Bofarull.

Coneguts los antecedents de les dues casas, la catalana de Cervera o Bas y la provençal de Baus o Baucio, que són les qui devèm posar en oposició en la qüestió del origen de la segona dinastía de jutjes o princeps d' Arborea, l' orde natural de la exposició imposa un altre capítol hon s' hi tracte de les vicissituts per les quals ha passat aquell principat o districte de la illa de Sardenya des del temps en qué hi comença a figurar un personatge ab lo nom de *Basso*, que és l' obgecte de tant diversa interpretació y deducció, segons l' estudi nostre o los presentats per los senyors Blancard y Barthélemy. Los documents reunits per un erudit de Sardenya, En Pasquale Tola, ab lo titol de *Codex diplomaticus Sardiniæ*, compilació qui forma los volums XI y XII de la grandiosa obra italiana *Monumenta Historiæ Patriæ*, y alguns altres diplomes del

nostre referit Arxiu general, són les fonts de què-ns havem servit per formar la cronología y genealogia dels tan famosos jutjes d' Arborea. Molt poca cosa acceptable per al nostre trevall havem trobat en los historiadors de la Sardenya, com Vico, Vidal, Fara, Mimaut; tan sols lo baró Joseph Manno ha presentat una historia escrita ab gran mirament y ab algunes noticies noves y profitoses.

Lo darrer capítol, aprés de preparada la qüestió ab tots los antecedents possibles, deu ésser y és en realitat més facil y més curt, y la refutació de les afirmacions fetes per los dos escriptors francesos no és sinó la condensació en poques paraules de les proves justificatives exposades en los capítols anterios, axí com la solució o afirmació nostra naix també de la senzilla comparació dels documents y noticies donats en los referits capítols, esperant que allà hon no arriben les proves directes y fermes és hon lo lector, com succeheix al autor, comensará a formarse una convicció moral, una opinió definida de què des del darrer terç del sigle XII los personatges qui obtingueren lo principat d' Arborea eren de la raça catalana dels vescomtes de Bas. Hi ha detalls d' historia que no-ls proven directament, y en particular cap dels documents que-s presenten, y no obstant l' autor y lo lector sens pensarho ni cercarho ho troben demostrat després per tot lo conjunt de escriptures, noticies y cites referents al punt general qui ha sigut obgecte del estudi.

Si axí no succeheix ab lo nostre, si la afirmació principal apareix sens fonaments, sempre nos quedará lo consol de haver descobert y donat á la llum una munió de noticies inèdites sobre los vescomtes de Bas y los jutges d' Arborea, dos grans vassalls de la corona, los quals tan sovint figuren en les planes de la historia de Catalunya.

Barcelona, Setembre de 1900.

J. Miret y Sans.

ARBRE GENEALOGICH DELS VESCOMTES DE BAS

Vescomte *Udalard*, viu en 1068 y 1083; casat ab Ermessèndis.

Pere Udalard, mort abans que son pare.

Beatriu — Pons Uch de Cervera, viu en 1119 y 1128.

Vescomte *Udalard II*; viu en 1120.

Pere de Cervera.

Pons de Cervera, vescomte de Bas; viu en 1128 y 1151. — Adalmus de Barcelona, filla del comte Ramon Berenguer III.

Vescomte *Pere*, baix la tutela del Senescal Guillèm Ramon de Montcada, en 1127; mort jove.

Uch, vescomte de Bas; viu en 1157 y 1175.

Pons II de Cervera, casat ab Marquesa, abans de 1182; vescomte de Bas, † 1195.

Berenguer.

Agalbursa, esposa de Barison, Jutge d' Arborea; viu en 1156 y 1186.

Gaia, esposa de Ramon de Torroja: viu en 1160 y 1182.

Uch-Ponçet, Jutge d' Arborea; viu en 1185 y 1192.

Pere de Cervera, casat ab Jussiana; viu en 1193 y 1242.

Pons, viu en 1190.

Ramon de Torroja, casat ab Silvita; viu en 1195.

Uch de Torroja.

Arnau.

Eliarda de Torroja, casada ab Ramon de Palau; viu en 1195 y 1231.

Pere, Jutge d' Arborea, vescomte de Bas; viu en 1226 y 1238.

Agnès de Cervera; viu en 1266.

Agnès de Torroja, casada en 1217 ab lo vescomte de Cardona.

Simó de Palau, casat ab Gueralda d' Anglerola, llochtinent del vescomte Pere de Bas en 1238; vescomte de Bas en 1243.

Constança, esposa de Jofre, vescomte de Rocaberti; † 1280.

Sibilia de Palau, vescomtesa de Bas, casada ab Uch, comte d' Empurias; viu en 1268 y 1280.

Dalmau, vescomte de Rocaberti.

Pons Uch, comte d' Empurias, vescomte de Bas, viu en 1290, casat ab Marquesa, vescomtessa de Cabrera. † 1313.

Uguet, vescomte de Bas, en 1300.

CAPÍTOL PRIMER

LOS VESCOMTES DEL COMTAT DE BESALÚ

Lo Comtat de Girona, un dels primers qui foren creats per Carlemany abans de finir lo sigle VIII, estava compost per dos territoris, lo *pago Bisuldunense* y lo *pago Gerundense*. Quan va generalisarse en la Galia meridional y en la Marca d' Espanya la institució o funció del *missus comitis*, o sia del oficial llochtinent del comte, encarregat de representarlo en tota mena de negocis propis de la seua jurisdicció, no tardá gayre temps en pendre lo nom de *vicecomes* o vescomte y en tenir un lloch determinat en la gerarquia administrativa. Los comtes de Girona tingueren donchs dos vescomtes, un destinat al *pago Bisuldunense*, altre al *pago Gerundense*. Los primers oficials d' aquest orde coneguts en los dits territoris són Ermidone y Radulf en l' any 850. No sabem quin dels dos correspon a Besalú. Tampoch pot dirse ab seguretat que Guifre, davant de qui fou donada la sentencia a favor del bisbe de Girona Gondemar en 841, sobre les terres de Terradelles, fos lo vescomte del *pago bisuldunense*.

Guifre, lo comte *pilosus* de Barcelona (dit vulgarment Wifred lo pilós), fou lo successor de Dela, comte de Girona y Besalú, entre los anys 894 y 898, y a sa mort separá aquests dos comtats, dexant lo primer a son fill Borrell-Guifre, junt ab los altres comtats de Barcelona y Ausona, y lo segon, o

sia lo *pago Bisuldunense*. a son altre fill Miró, qui obtingué a més la Cerdanya y Conflent.

Miró és, donchs, lo fondador de la casa comtal de Besalú, qui va sostenirse durant dos llargues centuries, fins a la mort sens fills del comte Bernat III en l' any 1111, per qual rahó aquest territori roman altra volta unit á Barcelona-Girona.

Los comtes particulars de Besalú tingueren sempre lo corresponent vescomte o lloctinent; podem citar en 925 Segario, en 968 Udalgario, en 1002 Miró, en 1017 Dalmau, en 1020 Guillèm y en 1068 Uzalard. Aquesta és la cronología de vescomtes de Besalú que ha formada lo senyor Montsalvatje en lo seu llibre *El Vizcondado de Bas*. No tenim datos per assegurar que lo citat càrrech administratiu fos hereditari en Besalú abans de començar lo sigle XII; emperò és molt possible que la funció vescomtal passava de pares a fills des del sigle X, com se veu en altres territoris, entre los quals podem senyalar lo vescomtat d' Urgell segons havem demostrat en lo nostre treball *Investigación histórica sobre el vizcondado de Castellbó*. Los vescomtes feren llur aparició durant lo gran moviment feudal del sigle IX y per axó convertiren molt aviat lo llur càrrech en offici hereditari, tant en la Galia meridional com en la Marca d' Espanya. Tardaren més en adquirir un patrimoni, una terra propia per establir allà jurisdicció y senyoriu y pendre lo títol d' aquell fèu. Axí veyèm encara en l' any 1017 lo vescomte Dalmau titolarse *vice-comitis Bisulduni*, y fins al any 1126 no trobam documents en què aquests senyors prenguen lo títol de vescomtes de Bas. Senyal certa de que llavors ja possehien territori, heretament en la comarca de Bas, situada en la actual provincia de Girona, partit judicial d' Olot, y dins la qual hi hà los pobles de Sant-Esteve, Sant-Privat, Ridaura, Puig-pardinyes, Falgàs y La Pinya.

Poch temps aprés de pendre lo títol de son territori propi, dexen los vescomtes d' ésser llochtinents, substituts, oficials dels comtes, y se convertexen en senyors feudals sots lo domini eminent del respectiu príncep y comte. Son senyors iguals als altres sens conservar per precisió cap relació de superioritat o d' inferioritat respecte dels demés feudataris y cap funció de caràcter polítich general á tot lo comtat.

Lo primer vescomte del *pago bisuldunense* qui prengué lo

títol de *vescomte de Bas* creyèm que fou Udalard, aquell quí segons los cronistes catalans figura entre los personatges cridats en 1068 pel comte de Barcelona per la aprovació del còdech dels Usatges. Lo doctor Balari en son notable llibre *Orígenes históricos de Cataluña* ha donat noticies tan novas com interessants sobre les persones qui escrigueren y aprovaren lo dit còdech, y respecte del citat vescomte creu que visqué fins al any 1123 o 1124 y que fou mort en un conflicte militar en Vilademuls. Montsalvatje en la monografía que havèm ja indicada, afirma també que Udalard vivía encara en 1118.

Nosaltres podèm afegir moltes altres noticies inèdites referents a aquest primer vescomte de Bas. Diago en la *Historia de los condes de Barcelona* diu que alguns autors confonen Udalard vescomte de Bas ab Udalard vescomte de Barcelona, y no obstant són dues persones distintes, essent lo primer, fill d' Amaltrudis y germà de Guillém, y lo segon fill de Bernat, anomenantse Udalard-Bernat. Per la nostra part creyèm que Udalard-Bernat era lo vescomte de Bas, puix en lo pergami n.º 11 dels documents sens data corresponents al temps del comte Ramon Berenguer I (arxiu de la Corona d' Aragó), que és lo conveni entre los comtes de Besalú y Barcelona, y que fou otorgat per los anys de 1053 o 54, lo de Besalú promet donar a Llucia de la Marca, qui deu ésser la seua esposa, tota la terra entre lo Llobregat y Coll de Canes, y cedeix en penyora al comte de Barcelona, cunyat de Llucia, lo castell de Melany ab Bernat Isarn y son fill Udalard. Y Udalard, declarantse fill d' *Amaltrudis femine*, fa, entre los anys 1055 y 1072, homenatge per lo citat castell de Melany als comtes Ramon Berenguer I y Almòdis. En aquest document (pergami 104 sens data del comte R. B. I.) Udalard parla de son germà Guillèm. Deu observarse emperò, que en escriptures del mateix Arxiu de la Corona d' Aragó, del any 1076, figura entre los presents un Udalard Bernat de Melany sens titol de vescomte, y en altres escriptures d' aquell temps, se veu la firma de Udalard vescomte. Lo 6 de les calendes de Juliol del any 18 del rey Felip, Uzalard, fill d' Amaltrudis fa jurament de feeltat al comte Ramon Berenguer, fill d' Almòdis. De totes les maneres veurèm lo castell de Melany entre les posessions dels vescomtes de Bas en documents autèntichs des del any 1127

fins als darrers temps del sigle xiii. Es, per tant, molt provable que Bernat Isarn, senyor de Melany en 1054, siga lo pare de Udalard Bernat vescomte de Bas.

En 1083 trobam ja casat aquest vescomte ab Ermessèndis y pares de Pere Udalard. «Ego Udalardus gracia Dei uicecomes et Ermessendis uice comitissa uxor mea et filius noster Petrus Udalardi volumus... entregar al monestir de Sant-Joan de Ripoll en potestat del cardenal Ricart, de la sacra romana iglesia, pare del monestir de Marsella, y de Bernat abat de Sancta-María de Ripoll, les dues iglesies de Sant-Julià de Vallfogona y Sant-Pere de Montgron.» Aquest document (pergami 1, del comte Berenguer Ramon II del citat arxiu) del die 7 dels idus de Janer any 1083 de la Encarnació està signat per los dits vescomtes y per Berenguer bisbe de Vich y Bernat comte de Besalú.

Lo lector permetrà interposar aquí dues noves inèdites referents al comte de Besalú. En 1087, 3 de les nones de Novembre del any 28 de Felip, atorgà un conveni ab *son germà* (?) Gausfred de Rosselló: «Ego Gauzfredus convenio tibi Bernardo comiti fratri meo, quod de ista hora in antea amicus tibi ero... et si ullus homo... de ipsos comitatus Patris mei scilicet de Rossilione uel Petralatensi siue impurdanensi malum tibi fecerint...» Aquesta escriptura és bastant sospitosa, mes, en lo cas d' autenticitat, cal preguntar qui era Gaufred *germà* y *amich* del comte de Besalú; ¿era fill de Guislabert II comte del Rosselló, des del 1075, o de Uch II comte d' Empuries des del 1079? ¿era potser aquell Arnal Gausfred qui, titolantse comte del Rosselló en 1116, fondà l' hospital de Sant-Joan de Perpinyá y que Dom Vaissette, en la *Histoire generale de Languedoc*, suposava fill del comte Gausfred II, mort en 1074? Deu tenirse en comte, per entendre lo referit document, que en 1085 los comtes del Rosselló y Empuries celebraren un conveni, regonexentse molts drets l' ún en les terres del altre, establint una certa classe de condomini y convenint que, quan lo comte del Rosselló aniría a Empuries, tindría los metexos drets y prerrogatives que lo comte d' Empuries.

En 1089, Guillèm Uch fill de Sancia promet á Bernat, comte de Besalú, fill de Stefanía, ésser son *adjutor* contra tothom, exceptuant *Guillelmus Ioxpertus clericus qui vocatur*

uice comes castro nouo (pergamí 70 de Berenguer Ramon II). Alart, en la noticia histórica de *Pontella (Notices históriques sur les communes du Roussillon),* diu que en 1091 feu testament l' arxidiaca d' Elna Guillem de Castellnou, qui prenia també lo titol de vescomte, encara que lo ver vescomte de Castellnou era llavors son nebot Guillèm Hualguer. Donchs, per medi del document que donem ara se sap que l' arxidiaca s' anomenava Guillèm Iazpert.

Signe del vescomte Udalard de Bas en la donació feta al Monestir de Sant Joan de les Abadesses en les nones de Mars del any XIII del Rey Lluis. (Arxiu de la Corona d' Aragó.

Tornant al vescomte de Bas Udalard, se-l veu present en les donacions fetes per lo comte de Besalú en 1095 y 1097 al monestir de Ripoll y en la difinició de totes les possessions del monestir de Sant-Joan de les Abadesses en los territoris d' Ausona, Berga, Conflent y Cerdanya, feta per l' arquebisbe de Tarragona en 1098.

Entre los anys 1079 y 1093 lo vescomte Udalard y la seua muller Ermessèndis feren donació de la iglesia de Sant Joan les Fonts á favor del Monestir de Sant Víctor de Marsella. Aquest document sens data fou publicat per lo senyor Guerard en la *Collection de documents inédits sur l' Histoire de France.* Lo copiem en l' apendix junt ab la confirmació feta en 1106 de dita donació per lo bisbe Bernat de Girona y una segona confirmació feta en 1127 per l' altre bisbe de la matexa diócessis nomenat Berenguer.

Aquest vescomte Udalard era aquell qui fou cridat per la aprobació dels *Usatges* y creyem que morí abans del any 1118 perque en lo testament de la seua esposa Ermessèndis del any 1119 (pergamí 224 de Ramon Berenguer III. Arxiu de la C. de A.) sembla ja viuda, puix diu: «uice comitatum autem et Kastrum de Beuda et Kastrum de Monte-acuto et castro de Monte-ruso dimitto Udalardo nepoti meo et Kastrum de Rocabertino sicut est tota mea iusticia et directum. In aliis

uero planis alodiis sicut dominus meus Udalardus uice-comes precepit dimitto Udalardo nepoti meo terciam partem et Beatrici filie mee aliam terciam partem.» La data és del 3 de les calendes de Maig del any 12 del rey Lluis. Instituecix marmessors a Udalard *nepotem meum* y al abat de Ripoll.

Tenim donchs, segons indica lo testament de la vescomtessa viuda Ermessêndis, no un vescomte Udalard, com diu En Montsalvatge, sinó dos successius vescomtes del mateix nom, segons demostren ben clarament los pergamins 233 y 234 del temps de Ramon Berenguer III en lo referit Arxiu. Abdós son del any 13 de Lluis (1120 del Senyor). En lo primer llegim: «Notum sit omnibus quem Ermesindis uice comitissa quondam per suum testamentum reliquit Deo et Sancto Johanni de abbatisis pro anima sua mansum de Rexag quod comparauit de G. Guadamiri in riddario... Ego autem Vdalard uice-comes nepos eius post mortem ipsius restiti eius... qui uero hoc irrumperit in cuadruplum Sancti Johanni componat et in antea hec mea restitucio seu donacio auie mee semper inconuulsa permaneat.» De manera que, per aquesta escriptura, sabèm que la vescomtessa Ermessindis, viuda del vescomte Udalard, morí entre lo 3 de les calendes de Maig del any 12 de Lluis, data del seu testament y les nones de Març del any 13 del meteix rey, data de la escriptura que presentam. Sabèm ademés, que Udalard vescomte, segon del nom, que Ermessíndis anomena *nepoti mei*, era net de la dita senyora, potser fill d' aquell Pere Udalard que havèm trobat en 1083, fent entrega a Sant-Joan de Ripoll de dues iglesies junt ab sos pares Udalard y Ermessèndis vescomtes. Y dièm que Udalard II era net, y no nebot de la vescomtessa Ermessíndis, perque en lo document darrerament presentat, del any 1120, diu que la donació del manso Rexach al monestir de Sant-Joan la havia feta la seua avia, *avie mee*, Ermessíndis.

En lo pergamí 234, ja indicat, se diu: «de ista hora in antea ego Uzalardus uice comes no dezebrei tibi Berengario abbati qui est de Sancto Joanne ne ten tolrei...» La data de aquesta escriptura és 8 de les calendas de Maig del any 13 de Lluis.

Ara devèm preguntar si Pere, fill de Udalard y Ermessíndis, qui figura junt ab sos pares en la donació del any 1083, és

la metexa persona que Pere, fill del vescomte Udalard, y que aquest institueix hereu universal en son testament de 1124. Forçosament són dues persones distintes; hi ha dos Peres, fill l' ún de Udalard I y Ermessíndis, mort sens dupte abans que sos pares y dexant potser un fill qui fou lo vescomte Udalard II de Bas, successor de son avi Udalard I y de la seua avia Ermessèndis; l' altre Pere fou fill d' Udalard II y succehí en lo vescomtat en 1124, dexantlo son pare baix la tutela, *potestate et baiulia* del seu oncle matern, *avunculi sui*, lo senescal Guillèm Ramon de Montcada ¿Si Pere del any 1083 fos lo mateix Pere del any 1124, seria possible que son pare lo dexès baix la tutela del oncle a una edat major de 40 anys? Per altra part, quan lo comte de Barcelona dona possessió en 1127 al esmentat Senescal de la tutela del impúber Pere, diu: «Si autem quod absit ipsum puerum Petrum infra predictum xv annorum terminum mori contigerit reducas in potestatem meam totum predictum honorem.» Donchs si Pere, fill del vescomte Udalard de Bas era un infant, un impúber, en 1127, no és possible que sia lo mateix Pere fill de un Udalard també vescomte, qui figurava en l' any 1083. Tením per consegüent, sens dupte, dos vescomtes Udalard, lo segon net del primer, y dos Pere, l' ún qui no arribà a ésser vescomte per haver mort abans que son pare Udalard I, y l' altre, qui fou vescomte, sens administració per causa de sa poca edad, des del 1124 al 1128. Ademés si Pere, fill d' Udalard I, visqués en 1119, sortiria d' alguna manera en lo testament de la seua mare Ermessíndis, y, com já havèm dit, solsament hi figura Udalard II, net de la testadora y que creyèm fill del referit Pere.

Udalard II vescomte de Bas, morí en 1123 o 1124 en Vilademuls en un conflicte militar y havia fet testament sagramental o sia manifestació verbal de sa voluntat, quan se disposava per anar *uersus Yspaniam in occursum scilicet ad castrum de Curbins*. La declaració feta per los germans Dalmau Guerau y Arnau Guerau davant lo jutge y testimonis sobre l' altar de Sant-Pere de la iglesia de Sant-Privat de Bas, diu que Udalard dexà hereu de tots sos bens a son fill Pere Udalard baix la *baiulia* del seu oncle Guillèm Ramon, y fou feta y jurada en 14 de les calendes de Janer del any 16 del rey Lluis.

Passaren dos anys des d' aquest testament y mort de Udalard II fins que lo Comte de Barcelona va donar a Guillèm Ramon, lo Senescal, *baiuliam de Petro filio Udalardi uicecomitis de Bass et de omni honore quem Pater eius tenebat ad diem mortis sue, scilicet de Castro Malan et de Castro Castilionis et de Castro Munt-rós et de Castro Beuda et de Castro Castlar et de Monte-acuto,* per terme de quinze anys y ab obligació de fer entrega de la potestat dels castells quan li seria demanada, y si l' infant o nin Pere moria dins los referits quinze anys devia lo Senescal retornar al Comte de Barcelona tots los bens y honors que formaven la *baiulia* damunt dita.

Publicam en l' appèndix la declaració sagramental de la darrera voluntat del vescomte Udalard II y la entrega de la tutela de son fill Pere al Senescal.

Lo mateix die que lo comte de Barcelona li doná la esmentada *baiulia,* lo Senescal jurà feeltat en los següents termens: «Juro ego Guillelmus Raimundi senescale filii qui fuit Agnetis femine tibi seniori meo Raimundo comiti filio qui fuisti Mahaltis comitisse quod ab hac hora in antea fidelis ero tibi... et dabo tibi potestatem de castro Malan et de castro Castelionis et de castro Muntros... que sunt uel erunt in omni honore qui fuit de Udalardo uice comite de Bass per quantas uices michi demandaueris...»

Pere Udalard és anomenat en un document del any 20 del rey Lluis, 1127 del Senyor; és la evacuació y difinició feta per Ramon Pons, la seua dona y fills al monestir de Sant-Joan de les Abadesses de la meytat dels *placitos* de la honor de Sant Joan en la castellanía del castell de Malany «et omnes dimissiones defunctorum et ipsum decimum de Colel quem Petrus Uzalgarii per nos iniuste tenebat...»

Cap més noticia no havèm trobada de Pere Udalard de Bas. Sembla que va morir molt jove y que lo comte de Barcelona feu donació del vescomtat de Bas a Pere y Pons de Cervera en 1128, que potser tenien parentiu ab lo vescomte Udalard, puix Beatriu, mare dels anomenats germans Pere y Pons y esposa de Pons Uch de Cervera, és molt possible fos la filla de la vescomtessa Ermessèndis qui figura en lo testament del any 1119.

En Montsalvatge assegura que Pere, fill del vescomte Udalard se cassà ab *Beatriu de Cervera.* Nosaltres creyém lo con-

trari, que *Beatriu de Bas* se casá ab Pons Uch de Cervera y fou la mare de Pere y Pons de Cervera vescomtes de Bas des de 1128. Pere Udalard de Bas desapareix per complert en aquest temps.

Segons los documents que havêm trobats en l' Arxiu de la Corona d' Aragó y en lo del Gran Priorat de Catalunya del orde del Hospital, Pons Uch de Cervera era fill de Uch Dalmau y de Adalvidis, los qui feren jurament de feeltat al comte Guillèm de Cerdanya entre 1068 y 1109 y celebraren un conveni ab lo mateix comte referent al castell de Sant-Esteve per altre nom de Castell-follit, y als castells de Vasel, Ferran y Caramala. L' esmentat Uch Dalmau de Cervera era fill de una dona anomenada Elisava; no consta ben clar si era germà o fill de Isarn Dalmau qui també feu jurament de feeltat al comte Ramon de Cerdanya, entre los anys 1035 y 1068, per lo mateix Castell-follit.

Los germans Ramon y Berenguer comtes de Barcelona donaren en 1079 (13 calendes janer any 20 del rey Felip) a Pons Uch de Cervera un honor herm, nomenat Espluga de Francolí ab sos termens, en franch alou y baix lo domini eminent dels referits comtes, y en 1087 (13 calendes febrer any 28 de Felip) Pons Uch cedeix a Mir Erumir *per consilium et laudamentum patri mei Ugo Dalmad,* la tercera part en la Espluga de Francolí.

En les calendes d' Abril del any 3 de Lluis, 1110 del Senyor, Pons Uch y sa esposa Beatriu donen la meytat de la iglesia de Santa-Maria de Navarcles ab los delmes y oblacions, tal com ho havien possehit Uch Dalmau y sa muller Adaleudis, a la iglesia de Vich; concedeixen ademés a la canònica ausonense «omnes capellanias quas huc usque habuimus a flumine Lubricati usque ad aliud Siccoris... et medietatem omnium alodiorum que habemus ab alveo Lubricati usque ad ipsam rupem de Castro-follit in Bisullunense...» (Cartoral de la Catedral de Vich, foli 91).

En 11 de les calendes de Març de 1123, Pons Uch, la seua esposa Beatriu y los fills donen a la canònica de Solsona les iglesies de Ardèvol y Su. (Llibre I d' escriptures antigues de la catedral de Solsona, foli 14, citat per Costa en la obra manuscrita inèdita *Historia de Solsona*).

Y lo 17 de les calendes de Febrer del any 21 del rey Lluis,

Pons Uch de Cervera, Beatriu y los seus fills Pere y Pons donen a llur senyor, En Ramon comte de Barcelona, dues parts de la dominicatura que tenen, tant en feu com en alou en lo castell y vila de Cervera y son terme, acceptant en concepte de remuneració de dita cessió la donació que lo comte havia feta a favor dels esmentats fills Pere y Pons de Cervera, de la honor y vescomtat de Bas. Aquesta escriptura la trobarà lo lector en lo appèndix.

Lo mateix die, Pons Uch, muller y fills impignoren al comte de Barcelona la altra tercera part que-s retenien de la dominicatura del castell de Cervera per garantia de la quantitat de 330 morabetins que li devien.

Un no pot descobrir per quina rahó y circunstancies lo senescal Guillèm Ramon, qui vivia encara en 1147, dexà la administració del vescomtat de Bas y la *baiulia* del infant vescomte Pere Udalard al cap d' un any d' haverli sigut confiada per lo Comte Ramon Berenguer III, y com lo comte pogué ja donar en 1128 lo dit vescomtat a la casa de Cervera. Havèm de suposar que la mort prematura del vescomte Pere Udalard feu cessar la tutela del Senescal y posà lo vescomtat en mans del comte de Barcelona y Besalú.

Molts documents del arxiu de la Corona d' Aragó donen fè de la existencia dels dos germans Pere y Pons de Cervera des de 1132 a 1148. En l' any 25 del rey Lluis, Pons és un dels firmants del conveni entre lo Comte de Barcelona y Gausbert de Peralada y altres sobre la comanda y *baiulia* de Peralada. En 1134 Pere de Cervera està present al acte de donar lo comte de Barcelona lo decret de confirmació en favor del monestir de Sant-Joan de les Abadesses.

En 1141 Pons figura entre los firmants de la carta del Comte Ramon Berenguer IV disposant que aprés de mort sia son cors soterrat en lo monestir de Ripoll; *Signum Poncii de Cervaria uicecomitis de Basso,* diu aquest document publicat en la *Marca Hispanica.* En la escriptura de donació feta pel mateix comte en 1149 a favor de la Sèu de Lleyda, també signa *Pontii de Cervera uicecomitis de Bas,* com pot veure-s en la *España Sagrada,* vol. 47. Abdós documents són los dos primers que havem trobats firmats per vescomtes qui prenen lo títol del vescomtat de Bas. En lo document del any 1127, si be és veritat que lo Comte de Barcelona, al donar la *baiu-*

lia del fill del vescomte Udalard al Senescal diu *Petro filio Udalardi uicecomitis de Bass,* emperò no suposa necessariament que lo difunt vescomte prengués aquell títol.

En quant al nom geogràfich de Bas lo trobam per primera vegada en lo diploma de Carles lo Calvo a favor del monestir de Sant-Aniol de les Agulles del any 872. «Et in Base locum qui dicitur Olotis», se llegeix en aquell document publicat en la *Histoire de Languedoc.* Després en la escriptura de venda feta per una dona, anomenada Thilo, al seu fill Sendredo de un alou *in comitato bisuldunense in ualle que dicunt Basso in locum ubi dicitur Sancti Stephani uel uillare que uocant Terrucio et affrontat ipse alaudes uel ipsos uillares de parte orientis in ipsa summa serra qui dividit inter gerundense uel bisuldunense*... de 9 idus d' Abril del any 7 del rey Oton, escriptura procedent del Arxiu de la casa de Cabrera, propi del arxiu del Duch de Cardona y copiat en la colecció *Sacre Catalonie antiquitatis monumenta* del Pare Pasqual. En l' acta de consagració del monestir de Sant-Benet de Bages pel bisbe d' Ausona, en 972, llegim; in pago Bisuldunense in ualle Basso. Per fí, en la carta de fondació del monestir de Sant-Pere de Besalú, de 977, se troba: similiter dono in Bassirense terram in parrochia Sancti Stephani de Oloto.

Aprés del any 1135 desapareix en Pere de Cervera y queda sol En Pons son germà, qui abans de 1148 robà del palau comtal de Barcelona Adalmuz o Almòdis, filla de Ramon Berenguer III, segons demostra En Pròsper de Bofarull en *Los Condes de Barcelona vindicados.*

Aquella injuria feta al príncep son cunyat, fou esmenada per Pons de Cervera, donant al dit príncep Ramon Berenguer IV, en franch alou, lo castell de Castell-follit ab escriptura de 9 de Setembre del mateix any 1148. *Pro iniuria quam ei intulerat,* diu lo document, *super sorore sua scilicet quam ei rapuerat.* Tot seguit lo princep encomanà a son cunyat, en feu, lo referit castell y Pons jurà feeltat y homenatge. *Poncius de Cervaria filius Beatricis femine,* diu l' acta del homenatge transcrita en lo llibre de feus del Arxiu de la Batllía del Reyal Patrimoni.

En 30 de Novembre de 1149 Pons de Cervera és un dels qui firmen la carta de població y privilegis otorgats per lo Comte de Barcelona als habitants de Tortosa. En Setembre

del any de la Encarnació 1150, se troba a Arles de Provença junt ab Ramon Dapifer, Guillem de Montcada, Bernat de Belloch y altres senyors catalans per rebre la difinició y renuncia feta per Estefanía y los seus fills Uch de Baus, Guillèm, Bertran y Gilbert a favor del Comte de Barcelona y del seu nebot, del castell de Trencataias y altres fortaleses. En 10 de les calendes de Maig del any 14 del rey Lluis lo Jove (1151), Pons de Cervera, la seua muller Almòdis y los seus fills Uch, Pons, Gaya y Agalbors donen en feu una terra en terme de la Espluga a Bernat de Rovira. Aquest document fa sospitar que lo casament de Pons de Cervera ab Almòdis fou bastant anterior al any 1148, puix en 1151 ja tenien quatre fills y en 1157 la filla Agalbors ja và casarse ab lo Jutge d' Arborea.

Pons de Cervera morí entre 1151 y 1154. Que encara vivía en 1151, ho prova no sols la escriptura ja esmentada, sinó altres dues també del any 14 de Lluis lo Jove, conservades en l' Arxiu del Gran Priorat de Catalunya del ordre del Hospital (armari 15, núms. 320 y 583). Són dues donacions per Pons y Adalmus, cònyugues a favor dels germans Pere y Pons de Malany y d' Asbert y la seua muller Saurina, de terres en terme d' Espluga, en la vall *Escurpiarda* y en *Riu de Pruners*, y lloch per edificar cases dins la població d' Espluga. Y per altra part, la escriptura de remissió de certes prestacions a que estaven subjectes los habitants de Sant-Juliá de Vallfogona, otorgada per *Almodis vice-comitissa bassensis pro remedio anime mariti mei Pontii de Cervaria,* en 13 de les calendes de Desembre del any 18 de Lluis lo Jove, demostra que en 1154 havia ja mort lo dit vescomte de Bas. Ademés, aquesta escriptura, publicada en la *Coleccion de Documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragon* (vol. 4, n.º 84), prova que lo vescomte Pons de Cervera dexà tres fills mascles, Uch, Pons y Berenguer, los quals firmen axí: Signum Almodis uice-comitisse, Sig. Ugoni filii eius, Sig. Poncii filii eius, Sig. Berengarii filii eius qui hanc cartam fieri iussimus...

Les dues filles de Pons y Almòdis de Barcelona, aparexen ja casades, en 1158 la Agalbursa ab Parason, jutge d' Arborea, de Sardenya, y en 1160 la Gaia ab Ramon de Torroja.

Lo die abans de les calendes de Novembre del any 1157 de la Encarnació, Parason *judex* de Arborea, fill del difunt Comita *item judicis Arboree,* otorgà en la iglesia de Sancta-

Maria d' Oristà de Sardenya, en presencia de Uch vescomte y altres procuradors y llegats del Comte de Barcelona *avunculi predicte domne Agalburse uxoris prefati domni Parasonis,* la carta dotal o donació *propter nupcias* a favor de la dita Agalbursa de Bas o de Cervera, *filie quondam Poncii de Cervera,* consistent en moltes terres en la regió de la dita illa que rebia lo nom de jutjat d' Arborea. Aquesta escriptura ha sigut també publicada en la *Coleccion de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragon* (vol. 4, n.º 106). Del matrimoni de Agalbursa ab Parason d' Arborea vingué la entronisació de la casa de Bas en la illa italiana.

En quant a Gaia, germana de Agalbursa, la trobam ab son marit Ramon de Torroja fent una concordia ab lo Pavorde y canonges de Santa-Maria de Solsona sobre lo forn de pà, en l' any 1160, segons indica En Costa (1). En 1164 tornen a figurar en la donació feta per Adalmus y sos fills al Monestir de Vall de Maria, del orde de Claraval, situat prop de la vila de Blanes y de Sant-Esteve de Tordera. Diu: «quod Ego Adalmus soror Comes Barcinonensi sicut cum filiis meis Hugo et Pontius et Raimundus de Turre Rubia genere meo et coniux eius Gaia filia mea... donatores sumus ad locum Sancte Marie que vocatur Vall de Maria uel tibi Ermessende Prioressa uel sorores tuas... paraliatas II^as de alaudio infra terminos de Espluga uel in ipso de Tallada uel in ipso de Passanant... in comitatu Barcinonensi in terminos iam dictos et aduenit nobis per parentorum uel per qualicumque uoces... Facta carta donationis II kalendas Martii anno XXVII regnante Ludouicus Regis iunioris et anno I. C. LXIIII.» Aquesta escriptura, publicada ja per Roig Jalpi en lo *Resumen historial de las grandezas y antiguedades de la ciudad de Gerona,*

(1) «Memorias de la Ciudad de Solsona y su iglesia, catálogos de sus antiguos prelados, esto es, prepositos, abades y obispos. Plan del obispado con algunas noticias de las principales poblaciones de su diocesis, dispuestas por Don Domingo Costa y Bafarull Pbro. natural de dicha ciudad, ex Rector de las iglesias parroquiales de Vallfarosa y Castellvell y actual cura parroco de Castellnon de Leana.»

Aquesta obra manuscrita conservada en l' arxiu municipal de Solsona, fou composta per lo dit prevere, aprofitant los materials recollits per fray Miquel Histerri, natural de Xàtiva, religiós agustí y familiar assistent del bisbe Senyor Lasala de Solsona, y mort en 1789. A instancies del Pare Risco, qui escrivia en 1795 a Costa que, imitant l' orde de *La España Sagrada,* formàs una Historia de Solsona, escrigué y acabà aquesta obra en 1799, estant en Castellnou de Leana.

és bastant sospitosa y potser fou mal transcrita per lo dit autor.

En lo mateix any 1164, Ramon de Torroja y Gaia de Cervera feren donació als Templers d' una *sort* de terra en Barbens y de tot lo delme de les terres que poguessen conreuar (Cartoral dels Templers de Gardeny y Barbens, doc. 153); y en 1167 otorgaren també als Templers una segona donació de tot llur alou de Barbens, en cas de morir sens fills; puix, si dexen un mascle, la meytat d' aquell patrimoni seria per aquest. Aquesta escriptura que està copiada en l' indicat *Cartoral dels Templers,* document 152, la firmaren Ramón de Torroja, Gaia, *Poncie sororis Raimundi de Torroia, Raimunde sororis eiusdem.* Guillèm bisbe de Barcelona y Pere bisbe de Çaragoça.

Almòdis o Adalmus de Barcelona, mare de Gaia de Cervera, vivia encara en 1166. En 14 de les calendes de Setembre del any 30 de Lluis lo Jove, Ramon de Torroja, Gaia, la comtessa Almòdis (vescomtessa de Bas) y los seus fills Uch y Pons, cediren un lloch en la Espluga a Uch y Rossella cònyugues per construir un forn; y en 6 de les nones de Maig del any de la Encarnació, 1177 los repetits Ramon y Gaia empenyoren als Templers la torra anomenada Grallera, en terme de Lleyda (pergamins del Arxiu del Gran Priorat de Catalunya, armari 15 y 11, n°s 244 y 1492). En 16 de les calendes de Agost del any 1181 de la Encarnació, Ramon, Gaia y lo seu fill Ramon donen altra volta la maytat de llur patrimoni de Barbens als Templers, en presencia de Pere Adalbert, comanador de Barbens, «*et hec fuit factum in ipso anno quando Raimundus de turre rubea ambulauit ultra mare.* Aquesta escriptura la firmen Ramon, Gaia y lo seu fill Ramon (Cartoral de Gardeny, doc. 263).

Per fí, en 8 dels idus de Desembre del any 1182 de la Encarnació, Ramon, Gaia y los seus fills Ramon y Uch donen també al orde del Temple unes cases en Solsona (Cartoral de Gardeny, doc. 240).

En Llobet, en la *Genealogía de la casa de Cardona,* diu que Ramon de Torroja era fill de Bernat Ecart, net de Miró, senyor de Solsona y besnet del vescomte Guadallo y de Ermetrúdis. Mes En Costa, en la esmentada *Historia de Solsona,* demostra ab documents d' aquella catedral y del Arxiu del

Duch de Cardona que la familia de Torroja provenia de Ecart y Magencia cònyugues qui vivien encara en 1090.

Sembla efectivament que Ecart feu son testament en 1085, y que parla de cinch fills, Bernat Ecart, Berenguer, Pere, Gombau, Guillem, y a més dues filles, Sicarda y Ermengarda. Al primogènit, Bernat Ecart, dexà lo castell y part dels alous de Solsona, los castells de la Aguda y Calonge y la meytat dels alous de Moratell, Espina y Torroja.

Bernat Ecart se casà ab Valença y en 1133 cedexen a la canònica de Solsona tots los drets que tenien en aquell lloch. En 1136 dits cònyuges y los seus fills Ramon, Berenguer y Arnau fan donació d' un mas a la matexa canònica. Bernat Ecart morí en 24 de Maig de 1143 y havia fet testament lo 7 dels idus de Març de 1142. Ab consentiment de la seua muller Valença, promet ésser canonge regular de Solsona y viure tot lo temps que li romanga, baix la regla de Sant Agustí y en la obediencia del Prepòsit. Fa llegats als fills, y al primogènit, Ramon, dexa lo castell y vila de Torroja, y per aquest motiu prengué lo nom del dit lloch com a cognom.

Ramon de Torroja, fill de Bernat Ecart se casà ab Ermessíndis, segons en Costa, y fou pare d' altre Ramon espòs de Gaia de Cervera. Lo primer dels dos Ramon otorgà son testament en 1144 y lo segon en 1175 y un altre en 1191. Ramon de Torroja y Gaia de Cervera tingueren tres fills, Ramon, Uch y Arnau y una filla Eliarda. En Costa diu que lo primogènit, Ramon se casà ab Silvita y morí abans que son pare, en 1195, dexant una filla molt petita, qui fou la tan coneguda Agnès de Torroja, *Domne Turrisrubee*, com diuen les escriptures, y esposa del vescomte de Cardona.

Ramon, avi de Agnès, espòs de Gaia de Cervera, morí també en 1195, poch temps aprés de son primogènit, otorgant un terçer testament y dexant per successor son segon fill Uch qui quedà encarregat de la tutela de sa neboda Agnès, hereua principal de la casa de Torroja. Aquest darrer morí a Marsella en 1221 sense descendencia, passant sos bens a la dita Agnès, muller des de 1217 de Ramon Folch vescomte de Cardona.

Moltes de les anteriors noticies genealògiques que dona En Costa de la familia de Torroja les trobam comprova-

des per documents, y axí en sa majoría devem tenirles per exactes.

Nos havem entretingut en aquest punt perque, com ja veurà més auant lo lector, la casa de Torroja intervingué en la entronisació de la casa de Bas en la illa de Sardenya.

Tornant ara a tractar dels fills de Pons de Cervera y de Adalmus ó Almòdis de Barcelona, anomenats Uch, Pons y Berenguer, devem manifestar que res més no sabèm del darrer, aprés de veure-l en la escriptura del any 1154 ja referida. Creyèm que, dels tres fills, Uch era lo primogènit y lo qui succehí a son pare en lo vescomtat de Bas, al revés de quant indica lo senyor Montsalvatge, puix aquest autor posa des del any 1157 al altre fill de Adalmús de Barcelona, anomenat Pons com son pare, en lo dit vescomtat. Nosaltres creyèm que entre 1154 y 1157 succehí Uch en lo vescomtat a son pare, y en 1178 encara vivia, apoyantnos en los següents documents: 1er, Donació *propter nupcias* feta per Parason d' Arborea a Agalbursa de Cervera, en la vila de Oristà de Sardenya en 1158, en presencia de *Ugonis uice comitis*, y altres nou llegats y procuradors de Ramon, comte de Barcelona, oncle de Agalbursa de Cervera.

2on Escriptura de impignoració per Gauceran de Salas y son nebot Arnal a favor de Pere de Malany, de la honor de Sant-Martí de Agassa, en 1168. Entre los firmants figura *Ugoni de Bas uice-comiti*. (Pergamí n.º 65 del temps del Rey Alfons I, Arxiu de la Corona d' Aragó).

3er Concessió de franquesa de censos y mals usos feta per *Hugo uice-comes et Poncius frater meus, Raimundus de Turre-rubea uxorque eius Gaia* y Ramon de Cervera y la seua dona Poncia, a favor dels qui vagen habitar a Espluga de Francolí, lo 12 de les calendes de Desembre de 1171. (Armari 15, pergamins 423 y 236, Arxiu del Gran Priorat de Catalunya).

4rt Acta de la concordia celebrada per Ferrer de Sud y los Templers sobre una honor cedida al orde per Berenguer del Mont, en 1173; entre los qui signen, se troben *Ug de Bas* y *Pons de Cervaria*. (Pergamí d' Alfons I, n.º 143, Arxiu de la Corona de Aragó.)

5nt Concessió a feu de la vegueria de Bas feta per *Ugo uice-comes de Bas voluntate Poncii fratris mei et Adalmus co-*

mitisse matris mee, a favor de Berenguer de Puig-pardinyes, en l' any 1175. Publicam aqueix document en l' Appèndix.

6è. Acta de confirmació de la antiga pau entre Aragó y Pisa, feta per rahó del progecte de conquesta de Mallorca, per Ramon de Teçó y Dalmau de Biert, delegats del Rey Alfons I, en 1177. Aprés del Rey y del arquebisbe de Tarragona, s' hi veu la firma de Uch de Bas, (pergamí n.º 214 d' Alfons I, Arxiu de la Corona de Aragó.)

7è. Acta de la concordia per qüestions existents entre lo Rey d' Aragó y Berenguer de Fluvià sobre lo castell de Forés en l' any 1178; entre los firmants figura *Ugonis de Bas*. (Pergamí 257 d' Alfons I, Arxiu de la Corona de Aragó.)

Los set documents que presentam dexen comprovada la existencia de Uch, fill de Pons de Cervera y D' Adalmús de Barcelona, com a vescomte de Bas des de 1157 a 1178. També tenim proves de que morí abans del any 1186, dexant un fill, de nom Uch com son pare, y qui fou Jutge o príncep d' Arborea en Sardenya, baix la protecció y tutela de son oncle Ramon de Torroja, lo marit de Gaia de Cervera. Agalbursa viuda de Parason o Barison, Jutge d' Arborea y germana de Gaía de Cervera y de Uch vescomte de Bas, feu pacte de amistat ab los Genovesos y se obligà a fer jurar aquest pacte a son nebot Pons o Ponçet, anomenat també Uch Ponçet, fill del dit vescomte, en l' any 1186. Lo compromis celebrat per Pere jutge d' Arborea y Uch de Bas, en 1192, en la vila de Oristà de Sardenya, comença axís; «*In nomine omnipotentis et eterni Dei amen. Petrus Dei gratia iudex Arborensis filius quondam Baresoni iudicis Arborensi et Ugo filius quondam Ugonis de Bàs, qui olim Poncet nominabatur consilio et auctoritate Raimundi de Turingia* (Torroja) *maioris quem in hoc casu suum curatorem elegit...*»

Finalment en l' acta de promesa d' entrega del castell de Serla, feta per Ramon de Torroja en lo mateix any 1192 en Salavano de Sardenya, a favor del Comú de Gènova, llegím: «*Nos Raimundus de Turrigia pro me et Ugone filio quondam Ugonis de Bassis rege et iudice Arboree, cuius curator sum in hoc casu ab eo electus et constitutus et Raimundus de Gulgo frater eius nec non Guillielmus de Sagardia et Bernardus de Anglarola pro nobis et sociis nostris et omnibus de comitiva nostra...*»

Aquest fill del vescomte de Bas, qui portava lo nom de Pons o Ponçet, y qual nom cambiá en 1192 per lo de Uch, no havia complert en 1186 encare la edat de catorze anys, segons diu la seua tia Agalbursa en la carta de promesa feta al Comú de Génova. ¿Quí era la mare de Poncet de Bas, jutge d' Arborea? No tením prova documental perfecta, però existexen indicis de que Uch de Cervera, vescomte de Bas, pare de Poncet, se maridá ab una dona de Sardenya quan visità la illa en 1158, al acompanyar sa germana Agalbursa a contraure lo matrimoni ab Barison d' Arborea. Y creyèm que aquella dona del pais era filla del jutge de Torre, puix és la que lo senyor Barthelemy afirma que fou esposa de Uch de Baucio, perque confon lo Uch de Baucio ab Uch de Bas.

L' altre fill de Pons de Cervera y d' Adalmus de Barcelona, anomenat Pons com son pare, va casarse abans del any 1180 ab Marquesa, que En Pròsper de Bofarull (Condes Vindicados, II, pag. 170) assegura que era filla d' Ermengol *el de Valencia* comte d' Urgell, però que nosaltres creyèm que era un altra senyora del mateix nom, puix que Marquesa d' Urgell era la muller de Pons de Cabrera vescomte d' Ager y no de Pons de Cervera vescomte de Bas, segons ja havem demostrat en lo nostre treball *Investigacion histórica sobre el vizcondado de Castellbó* (pag. 101 y 177).

Tenim dos documents qui proven que Pons de Cervera estava en 1182 ja casat ab Na Marquesa y que eren pares de Pere de Cervera. L' un d' ells és la concessió que aquests senyors feren al Bort de Riera d' un mas en lo Castell d' Espluga; y l' altre és la venda per ells otorgada a favor de sos germans Gaia y Ramon de Torroja cònyugues, de tots los drets que tenien en lo Castell d' Espluga de Francolí. (pergamí 330 d' Alfons I, Arxiu de la C. de A. y pergamí 526 del armari 15, arxiu del Gran Priorat).

En l' any 1186 lo mateix Pons de Cervera prèn lo títol de vescomte de Bas. Véges la concordia feta entre lo Rey Alfons y Guillèm de Cafaro y Arnau de Burdin, a causa de molts danys y qüestions hagudes, trobantse en Calatayut en octubre del referit any. Aprés del Rey y del arquebisbe de Tarragona y del comte d' Empuries está signat: Signum Poncii de Cervaria uice comitis de Bass. (Pergamí 433 d' Alfons I, Arxiu de la Corona de Aragó.)

En aquesta escriptura trobam lo següent passatge curiós: «Promittunt etiam Domino Ildefonso Regi sub hominio et sacramento quod hanc eandem finem faciant fieri et confirmari sacramento a consulibus et Comuni Januensium... Dominus etiam Rex promitiit eis se redditurum suam galeam cum tota eius exarcia et promittiit se daturum illis conductum sufficiente ad armandum semel ipsam galeam.» Y en altre document ab data de Barbastre en janer del any 1187 del Senyor, lo Rey Alfons diu: «ad preces Domini Pape et honorabilis consulatus Janue liberaui a capcione Willelmi de Kafaro qui multa mala et iniurias contulerat terre nostre...»

Pons de Cervera y Marquesa confirmen en l' any 1190 la donació que Pere de Guavar havia fet als Templers, y firmen de la manera següent: «Signum Poncii de Cervaria, Sig. Marchesie uxor eius qui hoc laudant, Sig. Ug de Bàs, Sig. Poncii de Cervaria filii Poncii de Cervaria, Sig. P. de Cervaria filius similiter predicti Poncii, nos qui hoc laudamus pro mandato Poncii de Cervaria patris nostri.» (Pergamí 578 del rey Alfons I, Arxiu de la C. de A.)

Segons aquesta escriptura, Pons y Marquesa tenien dos fills, Pons y Pere de Cervera. Mas, ¿quí era aquell Uch de Bas qui firmava abans que los dits fills? ¿era potser un fill de Ramon de Torroja y de Gaia de Cervera, y, per tant un nebot de Pons de Cervera y de Marquesa? ¿era per lo contrari lo fill de Uch vescomte de Bas, qui vivia en la illa de Sardenya ab sa tia Agalbursa? Ja tractarèm aquest punt en altre capítol.

En 7 de les calendes de Novembre, any de la Encarnació 1193, Pons y Marquesa y son fill Pere de Cervera cedexen a feu perpetuament a Ramon de Colltort lo «villicatum et baiuliam castri de Castello-follito et ipsa villa et de hominibus et feminis ibi habitantibus et donamus tibi in ipsa uilla tres homines cum honoribus que ibi tenent scilicet Johanem de Ripul et Arnallum de Saga et J. de Furno... sint dominii tui et solidicum omnibus que habent uel habebunt sicut melius dici et intelligi potest et habeas in ipsa uilla sagionem qui fit sit ibi parte et accipia firmancias et faciat tua negocia et donamus tibi quod ipso castro possis ualere te deffendere et de omnibus hominibus qui tuum directum accipere no-

fuerint neque facere suum et nos ualeamus et adiuuemus te de omnibus hominibus qui tuum directum accipere noluerant et damus modo tibi et tuis en tots los molins de Castello-follito lo delme in perpetuum.» Les firmes són en la següent forma: Signum domni Poncii de Cervera, Sig. domne Marchesie uxoris eius, Sig. P. de Cervera filii eius. (classe 1.ª, A. 3. Feudorum vice-comitatus de Basso et Castri-folliti, Arxiu de la Batllia del Reyal Patrimoni).

Per fí, en 3 dels idus de Desembre del any de la Nativitat 1193, 14 del rey Felip, Pons, Marquesa y llur fill Pere donen a Guillèm de Sales la honor que havien comprada a Uch de Nava en la parroquia de Sant-Cristòfol de Crexenturri, ab la condició de que en lo cas de morir sens successió llegítima, la dita terra passàs a ésser dels fills de Ramon de Malany, que és lo qui la tenia en fèu per Pons de Cervera. Signum Poncii de Cervaria vice comitiis de Bàss, Sig. Marchese uxoris eius, Sig. Petri filii eorum. (Pergamí 665 d' Alfons I, Arxiu de la Corona de Aragó.)

Pons de Cevera, marit de Na Marquesa, morí ab seguretat entre 1195 y 1198, puix en aquest darrer any trobam ja son fill Pere celebrant per si mateix una concordia ab Uch vescomte de Bas. La part interessant d' aquesta escriptura diu axí: «Ad noticiam cunctorum perveniat quoniam multe alteraciones fuerunt inter Ugonem uice-comitem de Bas et Petrum de Ceruaria de quibus in presencia A. de Salis et G. de Salis et A. de Palacio... et multorum aliorum proborum virorum venimus ad firmam pacem et ad bonam concordiam et composicionem perpetuam de omnibus clamoribus et querimoniis siue controuersiis que ullo modo vertebantur inter nos et nostros tam de honore quam de omnibus aliis rebus que dici vel nominari siue excogitari possint. Et ego Vgo de Basso per me et per omnes meos presentes atque futuros dono tibi Petro de Ceruaria et tuis ad feudum quicquid habeo uel habere debeo a boscho de Malatuscher en aual. Ita scilicet quicquid habeo uel habere debeo ui uel gratis in omni parrochia Sancte Eulalie de bagudam et Castrum de Monte russo cum suis terminis preter illud quod est de boscho de Malatuscher en amunt.» Uch dona además á Pere tot lo que tenia en las parroquias de Sant Joan de Fonts, Sant Pere de Logurciano, Sant Vicens de Maiano y Sant Mateu

de Vila de Mires, lo castell de Montagut ab sos termes y la castlania de Guillem de Palera en la parroquia de Sant Vicens de Maia. «Et ego Petrus de Ceruaria per me et per meos venio ad bonam finem et concordiam et firmam pacem tecum Vgone de basso domino meo de omnibus alteracionibus... de omni honore quem uobis aclamabam in omnibus locis... totum ab integro diffinio vobis iam dicto Vgoni domino meo et tuis.» La data és de 15 de les calendes de Febrer del any 1198 de la Encarnació. (Pergamí 63 del temps de Pere I, Arxiu de la Corona de Aragó.)

En 7 de les calendes de Juliol del mateix any lo repetit Uch vescomte de Bas dona y lauda á favor del monestir de Sant-Joan y a son abat Pere, «illam decimam racemorum de tota valle fecunda quam decimam solebat predicta domus singulis annis in uino accipere... Signum Ugonis uice comitis de Bas.» (Perg. 49 de Pere I.)

¿Aquest Uch vescomte de Bas del any 1198 és lo fill de Uch qui anà a Sardenya en 1157, y fou Jutge d' Arborea? Deu advertirse que trobam en 1198 Uch de Bas, Jutge d' Arborea, firmant a Gènova un conveni ab Albert de Mandelio podestat d' aquell Comù, quasi al mateix temps en què Uch, vescomte de Bas, celebra a Catalunya una concordia ab Pere de Cervera. Axò fa pensar que eren dues persones diferentes, Uch anomenat Ponçet, succesor d' Agalbursa y Jutge d' Arborea, y Uch vescomte de Bas en l' any 1198. ¿Era aquest vescomte fill de Ramon de Torroja y de Gaia de Cervera? ¿És lo mateix Uch de Bas lo qui figura entre los firmants de escriptures del any 1190 y de 1196?

En dos de les calendes de Desembre del any de la Encarnació 1196, any 16 del rey Felip, «ego Vgo de basso consilio amicorum et meorum hominum videlicet Guilelmi de Crexello et R. de Malanno et G. de Sales et G. de Paleria et Berengarii Podio pardinarium aliorumque meorum hominum dono spontanea voluntate et concedo tibi Ademario de Mirales... totum quod habeo et habere debeo in ipso uestro manso de Corbera quem R. et filius eius tenet per uos et in ipsa Kabanna quam Raimundus Amatus tenet per uos et in ipsa Kabanna de dac et in ipsa Kabanna de Anglada et in ipso uestro manso de Fluviano quem P. et sui tenent per uos qui sunt scilicet in parrochia Sancti Privati in prenominatis lo-

cis et ad huc in ipsis tribus Kabanis vestris quod sunt in parrochia Sancte Marie podio pardinarum videlicet duas de boschetis et aliam de fabrega quas homines nostri tenent per vos scilicet omnis homines et feminas et questas et albergas et cugucias et homicidia et censa et usatica et omnes alias consuetudines quas ego habebam et antecessores nostri habuerunt...» (Classe I. A. 13, Feudorum vice comitatus de Basso, Arxiu de la Batllía del Reyal Patrimoni).

Es molt probable que aquest Uch de Bas de 1196 y 1198 sia lo fill de Ramon de Torroja. Trobam, en efecte, que en una escriptura de 1215 hon consta lo judici o plet sentenciat per P. Ramon prior de Ridaura y G. de Viver canonge de Vich, jutges delegats per Pere cardenal de Santa-Maria *in Aquiro* y llegat pontifici, que vertía entre Pere abat del monestir de Sant-Joan y Bernat de Manlevo (Manlleu); la seua mare Agneta y la seua avia Ermesènda, se diu que: «Conquerebatur dictus abbas et eius conuentus de dicto B. de Manleuo... quod depredati fuerant et fecerant depredari et ceperant per se et per homines suos, mansos et homines et honores Sancti-Joannis de montaneis scilicet de Vidrano et de Cabaies et de Cuvildasens ad hoc dictus B. de Manleuo... respondebat confitens se in iure dictum malum dedisse asserens quod racione uice comitis scilicet Ugonis de Turre rubea qui tenet uice comitatum de Bas qui debet ei dare per conueniencia XXX aureos annuatim et racione G. de Crexell cui mandatum fuerat a dicto Ugone de Turre rubea...» (Pergamí 54 del temps de Jaume I, Arxiu de la Corona de Aragó.)

Sembla donchs que Uch de Torroja tenia en 1215 lo vescomtat de Bas; era fill de Ramon y Gaia y morí a Marsella en 1221 sens descendencia llegítima. Lo darrer testament de son pare Ramon de Torroja era de les nones de Març del any 1195. Designa per marmessors a Pere de Puig-vert, Pons de Torroja y Berenguer de Torre; llega son cors, cavall y armadura als Templers *in fortem de Barbencio:* fa altres llegats als monestirs de Poblet, Santes Creus, Santa-Maria de Pedregal, Santa-Maria de Vallbona, a la obra de Santa-Tecla de Tarragona, a les iglesies d' Urgell y Solsona, a Sant-Salvador de Torroja; dexa a Riche y Berengaria *nepote mee,* 50 morabetins; a la seua neta, filla de son fill difunt Ramon, los castells de Camarasa, Cubell y Aguda; a son fill Arnau dexa los man-

sos de Concabella; a la seua filla Eldiàrdis *dimitto in causimento domini Regis et domine Regine causa maritandi; quod si facere noluerint hoc quod incredibile est mando et precipio quod filius meis Ug eam collocet et maritet cum consilio et voluntate Raímundi de Cervaria et Petri podio viridis et aliorum amicorum meorum.* Preter ea relinquo et dono atque concedo Ugo filio meo castrum Spelunce et Castrum Olmellis cum castris omnibus de Comalats. Et relinquo ei castrum de Turre-rubea castrum Lingua exuta, castrum Espiculi et Aquilelle, castrum Iuarç et homines meos de Bollidor et omnia mea iura quem habeo in Balagario et turri de Guilera. Et relinquo ea quem habeo in castro nono et in Menresana in Bechfred cum castro Colonici et castro Celsone et uillam cellam Celsone et castrum Olius. Relinquo ei castrum de Portella cum omni alio honore de Berchitano et cauallerias totas de Cidama et mansum de Cilice et ea quem habeo in uillam sedis Urgelli cum senescalchia domni episcopi quam Poncius de Turre-rubea tenet per me... et cum meis ceteris rebus quem habeo in uniuersis locis relinquo et dono filio meo Ugo et etiam ad illum concedo et laudo donacionem illam quam sibi fecit Raimundum de Turre-rubea filium meum in die obitus sui...» (Pergamí 55, armari de Testaments, Arxiu del Gran Priorat de Catalunya).

En aquest testament no consta que Ramon de Torroja tingués lo vescomtat de Bas ni que-l dexàs a son fill Uch. ¿Com obtingué, donchs, Uch de Torroja lo referit vescomtat?

Aquesta pregunta deu ferse també respecte de Pons de Cervera II, fill de Pons de Cervera I y d' Adalmus de Barcelona, y marit de Marquesa. ¿Com havia lo dit Pons obtingut lo vescomtat de Bas en 1186, des de quin any fins al de 1103, havèm vist que prenia lo titol de vescomte?

Es una congectura bastant acceptable lo dir que quan son germá Uch de Cervera, fill també d' Adalmus de Barcelona, morí abans de 1186, essent vescomte de Bas, y dexant son fill de molt poca edat en la illa de Sardenya a la guarda de sa germana y tia respectiva Agalbursa d' Arborea, Pons de Cervera s' aprofità de la ocassió de viure lo successor tant lluny de Catalunya, per apoderarse del vescomtat y fer ab facilitat la usurpació d' aquell patrimoni propi de son difunt germá.

Es una altra congectura, conseqüencia de la anterior, lo dir que Uch Ponçet de Bas, jutge d' Arborea volgué reivindicar lo vescomtat y que vingué a Catalunya en 1197 o 1198, celebrant una concordia y transacció ab son cosí Pere de Cervera, fill y successor de Pons y Marquesa. Aquesta concordia seria en tal cas lo document de 15 de les calendes de Febrer de 1198 que havèm ja presentat (1).

Si per lo contrari identíficam Uch vescomte de Bas del any 1198, ab Uch de Torroja vescomte de Bas del any 1215, lo lector preguntarà tot seguit: ¿Per quina rahó lo vescomtat passà al morir Pons de Cervera a son nebot Uch de Torroja (fill de sa germana Gaia) y no a son fill Pere de Cervera qui també vivia en 1215 y estava casat ab Jussiana?

Totes aquestes qüestions y duptes de dificil solució, per mancar los documents, faran compendre al lector quant incomplerta y equivocada és la cronologia y genealogia dels vescomtes de Bas formulada per lo senyor Montsalvatge en la seua monografia *El vizcondado de Bas*

Aquest autor dona la següent cronología:

Uzalard.	anys	1068-1118
Pere de Cervera. . .	abans de	1148 (fill.)
Pons de Cervera.		1157 (fill del anterior.)
Pons de Cervera.		1157-1195 (fill del ant.)
. . . .		
Simó de Palol.	abans	1247
Sibilia.		1247-1266 (filla.)
Pons Uch d' Empurias. . . .		1277-1281 (fill.)

Quedan, donchs, ignorats y excloits en aquesta cronología l' impúber vescomte Pere Udalard, anomenat sens cap rahó Pere *de Cervera,* lo vescomte Uch, altre Uch del any 1215 y altre Pere, al qual veurèm ésser vescomte de Bas en 1226 y 1239.

Uch de Torroja, aquell qui havèm vist que tenia en 1215 lo vescomtat de Bas, era sens dupte lo fill de Ramon y Gaia,

(1) Pons de Cervera, marit de Marquesa, morí en 1195 o poch després y abans de 1198. En Pròsper de Bofarull diu que son testament era de 1195, conservat en l' Arxiu de Ripoll, y en ell se nomenava net del comte de Barcelona Ramon Berenguer III.

puix clarament ho proven los dos documents que tenim a la mà: 1er, Escriptura de venda de 8 de les calendes de Març del any del Senyor 1209, que diu, «Ego Ugo de Turre-rubea filius Raimundi de Turre-rubea et domne Gaie condam defuncte per me et per omnes successores meos uendo et trado domino Deo et uenerabili domui milicie Templi et uobis Petro de Monte-acuto eiusdem domus in partibus prouincie et Ispanie magistro... turrim et uillam que dicitur Grallera in territorio Ilerde in loco qui dicunt Segrianum. Ad maiorem autem cautelam et ut prefata uendicio sit firmiorum dono uobis fideiussorem saluitatis dominum Petrum dei gracia Reg. Arag.»

2on, Testament d' Uch de Torroja, ab data del 6 dels idus d' Agost de 1218. Instituheix hereua la seua neboda Agnès de Torroja, del castell y vila de Torroja ab tots sos habitants y drets. Dexa al seu germá Arnau de Torroja los bens y drets que possehia en Barbens y Rocalaura, passant aprés de la seua mort a la comuna germana Eldiardis. Dexa a dita Eldiardis los castells y termens d' Espluga y Olmells y tots los drets que lo testador *tenia en Bas* y *sos termens, volent que los homens de Bas fessen l' homenatge a la esmentada senyora, romanent, emperò, aquesta obligada a atendre al fill d' Uch de Bas*. Abdós pergamins pertanyen al Arxiu del Gran Priorat de Catalunya (Cartoral de Gardeny y Barbens, doc. 1, y armari 28, perg. 238).

La neboda Agnès de Torroja estava ja casada, des del any anterior, ab Ramon Folch, fill y successor del vescomte Guillèm de Cardona. Y la germana Eldiardis, tia de dita Agnès, era la muller de Ramon de Palau y la mare de Simó de Palau, qui fou anys després vescomte de Bas. Mas, ¿quí era En Uch de Bas y lo fill d' aquest senyor, que devía ésser considerat o respectat per Eldiardis per disposició de son germà Uch de Torroja? Ni una sola indicació no trobam en la monografía del Senyor Montsalvatge qui puga donarnos llum o camí per la solució.

Per la nostra part, y sols com a impressió personal rebuda per la lectura de tots los documents que havem coleccionats durant la investigaciò, creyèm que Uch de Torroja fou autor d' una nova usurpaciò del vescomtat, com abans, per los anys de 1185, havia Pons de Cervera II fet una altra usurpaciò.

Abdues usurpacions eren en perjudici o dany del jove Uch anomenat també Ponçet, Jutge d' Arborea, allunyat de Catalunya quasi tota sa vida, y net y successor de Pons de Cervera I y de Adalmus de Barcelona. Potser acusam injustament a Uch de Torroja y a Pons II; algunes vegades los senyors se veyen precisats a empenyorar o vendre a carta de gracia lo seu patrimoni per obtenir promptament una quantitat de moneda per la guerra o per altres necessitats, y lo comprador o acreedor prenia lo títol del senyoriu mentres que durava l' empenyorament. No havém trobat, emperò, cap rastre de cosa semblant, respecte del vescomtat de Bas en aquell temps.

Des del testament de Uch de Torroja, del any 1218 fins a 1226, no conexèm escriptura de cap mena que parle del vescomtat o del vescomte. En 3 de les nones de Maig del any del Senyor 1226, Eliarda de Torroja, esposa de Ramon de Palau, concedeix a Pere de Manlleu unes terres y la guarda de certs boschs, en concepte de llochtinent o representant la dita Senyora del vescomte Pere de Bas. Diu axí lo document: «Notum sit cunctis, Quod nos Domna Elliardis palatii gerentes uicem in locum Petri uice-comitis de baso per nos et per eundem Petrum uice-comitem per omnes nostros... damus, laudamus atque concedimus tibi Petro de Manuleuo omnibus que tuis heredibus... racione baiulie illas artiguas et sextalem quarum contentio diu fuerat agitata internos... et tu et tuis habeatis baiuliam predictarum artiguarum et donetis nobis et nostris fideliter iura nostra... set tu et tui habeatis tascas et medias cusuras mansi R. de Salent et mansi Martino tantum et omnium artigarum quo modo sunt ibi et dones nobis et nostris perpetuo iamdictas artiguas et mansos XV migerias bladi scilicet VII migerias et dimidiam ordei et VII migerias et dimidiam ciuate ad mensuram fori de martorello. Item laudamus et concedimus tibi et tuis baiuliam de montanea et foresteriam nemoris sicut antecessores tui melius et plenius habuerunt et tenuerunt ita quod custodias et deffendas bene et fideliter predictum nemus... Signum domne Elliardi que hoc firmo et scribi firmarique rogo, Sig. Ademarii de Mirales tenentis locum R. de Podio pardinarum vicarii de basso, Sig. Berengarii de Sancto Romano, Sig. Berengarii de Spulga baiuli Sancti Priuati.» (Feudorum

vice-comitatus de Basso et Castri-foliti, Clase 1.ª, A. 3, Arxiu del Reyal Patrimoni),

¿Quí era aquest Pere vescomte de Bas qui en 1226 tenia a Eliarda de Torroja com a llochtinent o procurador en lo vescomtat? ¿Era potser En Pere de Cervera, fill de Pons II y de Marquesa de Ribelles, net de Pons I y de Adalmus de Barcelona, y, per tant, besnet del Comte Ramon Berenguer III? ¿Se tracta, per lo contrari, de Pere Jutge d' Arborea, qui figura en documents de la illa de Sardenya de 1228 y 1237 y qui s' anomena fill del difunt Uch de Basso y de Preciosa de Lacon y s' intitula vescomte de *Basso*?

Creyem que lo Pere, vescomte de Bas, representat en Catalunya per Eldiarda de Torroja en 1226 era efectivament lo Jutge d' Arborea, perque, com ja tractarèm ab detenció en los següents capítols, se troba aquest personatge en los matexos anys 1226 a 1238, en los documents de Catalunya y los de Sardenya, perque lo fet mateix de tenir un representant o llochtinent en lo vescomtat de Bas prova la seua ausencia de aquesta terra, y també perque, quan en 1237 regoneix lo domini eminent de la Iglesia Romana sobre lo Jutgat d' Arborea y fa homenatge al Papa, solsament parla d' Arborea, sens mencionar per res lo dit vescomtat, indicant ab axó que era possessió particular fòra de la illa y en regió en la qual la Iglesia no pretenia lo domini feudal. En cambi, si lo vescomte del any 1226 fos En Pere de Cervera, no-s comprèn facilment com visquen en Catalunya, puix lo trobam en molts documents sempre present y tractant de negocis de la regió d' Ausona y Besalú, tingués necessitat de confiar a un llochtinent la administració del vescomtat de Bas. Tots los indicis són, donchs, en favor del Jutge d' Arborea.

En l' any 1206 de la encarnació celebrava ja un conveni ab Arnal de Saminiana, aprés de llarga qüestió sobre lo «bosco de Monte-russo et de Manso de Pinedela et de manso de mansione... Ex altera parte A. de Samineana conquerebatur de P. de Cervaria D. CC. solidos quos debuerat et de pater suus de vna mula et alios CC. solidos de vno cauallo et alios CC. solidos quos soluit per firmancia quam fecit abbati de Balneolis per Poncio de Cervaria et demultis aliis querimoniis...» Entre los testimonis, A. de Salas, Bernat de Navata, A. de Palera, R. de Castellá. (Feudorum vice-

comitatus de Basso, clase 1.ª, A. 13, Arxiu del Reyal Patrimoni).

En l' any 1213 del Senyor, altre conveni celebrat entre Pere de Cervera y sa muller Iussiana d'una part y Berenguer de Villari, fill de Bertran de Curul de la altra part.

«Quod ego Petrus de Cervaria et uxor mea Iusiana per nos et per omnes nostros laudamus et concedimus bono animo et gratuita voluntate tibi B. de Villari et matri tue Saurimonde et vestris in perpetuum ad feudum terciam partem honoris de Monte-acuto cum terminis suis preter milites et feudos et corpus castri... et preter quantum est a matis super Castro follito usque ad torrentem de fontanela retento uobis quod ibi est de manso de Campo longo nisi dominus Poncius pater meus emit in omni alio honore qui est in parrochia Sancti Petri de Monte-acuto et in parrochia Sancti Laurentii de Uxo et in parrochia sancti Michaelis de Medianes et in parroquia Sancti Xristofori de Baged et in parrochia Sancte Marie de Bolosso et in honore de Canadello et in parrochia Sancte Marie de Castelar, quantum in predictis parrochiis pertinet ad castrum de Monte-acuto damus et concedimus tíbi B. de Villari...» Aquesta escriptura vé a provarnos que Pere de Cervera; marit de Jussiana, era fill de Pons de Cervera y Marquesa. Existeix en lo mateix llibre del referit Arxiu.

En l' Arxiu del Gran Priorat de Catalunya havèm vist l' acta de cessió y confirmació feta en 1215 per Pere de Cervera y Jussiana y la seua filla Agnès, a favor del orde del Hospital de Cervera, de tot quant tenien en Castell-follit lo que enfranquiren d' host, cavalcades, joves, batudes, tragines y altres servituts.

En l' any del senyor 1242, Pere y Iussiana concediren a Berenguer, fill de Guillèm Ramon de Boada de la parroquia de Sant-Marti de Solamal de Biania, y a la seua muller Raymunda, filla del difunt militar Berenguer de Moyono, a fèu, un manso en la parroquia de Sant-Pere de Mont-agut.

Y per fi, en 1266 «domna Agnès de Cervaria filia quondam Petri de Cervaria per me et per omnes meos successores laudo et concedo tibi P. de Rocha... duas partes de ipsa decima quod est in parrochia Sancti Johannis de fontibus...» (Feudorum vice-comitatus de Basso, Arxiu del Reyal Patrimoni).

De manera que des del any 1206 fins a 1266 trobam sempre En Pere de Cervera o la seua filla y successora y may prenen lo títol de vescomtes de Bas. En aquell mateix temps, allà en la illa de Sardenya viu un princep o senyor de una de les quatre regions en què està dividida, y sempre té bon mirament d' usar lo títol de vescomte de Basso, aprés del de Jutge d' Arborea.

Eldiarda de Torroja, muller de Ramon de Palau, era mare de Simó de Palau y de Constança. Aquesta última va contraure matrimoni ab Jofre, vescomte de Rocaberti y procreà a Dalmau, successor en lo dit vescomtat. Simó celebra son matrimoni ab Gueralda de Anglerola, filla de Gillém de Anglerola, senyor de Bellpuig y de Sibilia de Cardona (aquesta Sibilia filla de Guillèm, vescomte de Cardona y de Gueralda de Jorba), en l' any 1231. Sembla era germana de Ramon d' Anglerola, bisbe de Vich qui morí en 1298.

Eldiardis, per rahó del matrimoni de son fill, feu la següent donació en 8 de les calendes de Setembre del any 1231 del Senyor: «Quod ego domina Eldiardis de Palacio dono tibi filio meo Simoni tempore nupciarum parte et hereditate tua et donacione interuiuos castrum Spelunche et de Olmels cum eorum terminis et pertinenciis et omnia que habeo in Comalats et in Bàs et in Gironés... retineo etiam michi omnia que habeo in Gerones et in Bas et in Besuldunes et totum sponsalicium meum... ad obitum vero meum retineo michi et filie mee Constancie duo milia et D. aureos alfonsinos... reliqua predicta et singula do tibi pro ut suprascriptum est, et si forte tu obieris ante quam ego habeat uxor tua Gueralda suum sponsalicium in castro de Speluncha et de Olmels et in omnia que habeo in Comalats.»

En 16 de les calendes de Janer de 1232 Eldiardis, son fill Simó de Palau y Guillèm de Guardia loan al Monestir de Santes Creus los molins que havia comprats en franch alou, retenintse la tercera part. Y en 1234, Eldiardis y l' esmentat Simó cedexen la batllia o colecta de la Espluga superior per terme de dos anys.

En 3 de les nones d' Octubre de 1238, la matexa Eldiardis dona a son fill las sexanta masmudines anyals que s' havia reservat en los rèdits del castell d' Espluga al ferne cessió a Simó.

Simó de Palau fou també, com la seua mare, llochtinnent o representant del vescomte de Bas en 1238 y 1239. Los documents que presentam són, donchs, molt curiosos per la historia del vescomtat.

En 4 de les nones de Març del any del Senyor 1238, Simó, en sa qualitat de llochtinent del vescomte Pere, qui suposam que era lo mateix vescomte que havem trobat en 1226 representat per Eldiardis, concedeix la castlanía de Malany a Bernat Uch de Serrallonga, un dels cavallers, com diu Alart al tractar de la baronía de Cabrenys en les *Notices historiques sur les communes du Roussillon*, més notables d' aquell temps y espòs de la senyora més rica del Vallespir, de la tant coneguda Ermessèndis de Cortsavi, viuda en primeres nupcies de Ramon de Termes, lo famós defensor del castell de Termes contra los soldats de Simó de Montfort. Diu axí lo document: «Quod ego Simon de Palacio tenens locum vice comitis de Basso nomine meo et nomine ipsius vicecomitis... laudo et concedo tibi Bernardo Hugonis de Serralonga et tuis posteris et successoribus... totam Castlanie de Melanno tam in ipso castro quam in aliis omnibus que ad feudum per vice comitem de Basso tenentur in terminis et in pertinenciis eiusdem castri... sicut melius et plenius emisti ab Abbate Sancti Johannis Riuipollensis et sicut in instrumento ab ipso tibi confecto plenius continetur Quod instrumentum laudo et roboro et concedo... sicut melius et plenius aliqui castlani tenuerunt et tenere debuerunt per vice-comitem de Basso... et cum hedificiis constructis et construendis hoc habeas et teneas... saluo iure et fidelitate mea et uice-comitis de Basso in omnibus et per omnia...» (Pergamí 753 del temps de Jaume I, Arxiu de la Corona de Aragó).

Ab altra escriptura del mateix die Simó de Palau vèn al referit Bernat Uch de Serrallonga «illud ius totum siue sit accio siue peticio realis uel personalis... quod Raimundus de Palacio condam pater meus emit de Domna Pola et Arnallo de Nauata super castro de Melanno... Excipio autem a predictam vendicionem villam de Caualera et villam de Apiaria quas tu et tui habeatis secundum condiciones que in aliis cartis quas tibi facio continetur.» (Pergamí 754, idem).

Lo següent document, ahon Simó de Palau actua com a representant del vescomte Pere, és de 4 dels idus de Desem-

bre del any 1239 del Senyor: «quod ego Simon de Palacio tenens locum Petri vice comitis de Basso promito vobis Domno R. dei gracia abbati Sancti Johannis et successoribus vestris quod omncs illas conuenciones, pacificaciones et concordaciones que condam fuerunt facte inter Udalardum vicecomitem et Raimundum Poncii de Melanno et uxorem eius ac filios et Berengarium abbatem Sancti Johannis predecessorem vestrum quod attendam complebo ac perfecte in omnibus obseruabo bona fide...» Aprés de Simó signen R. de Puigpardinyes *vicarii de Basso*, R. de Sant-Genis, A. de Paretalta y P. de Armentera. (Pergami 781, idem)

Lo mateix díe 4 dels idus de Desembre, Simó jura feeltat al abat de Sant-Joan de les Abadesses ab semblants termens: «De ista ora in antea ego Simon filius domne E. de Palacio tenens locum Petri vicecomitis de Basso no dezebre tibi Raimundo abbati qui es de Sancto Johanne nec tolrei ne ten tolrei tua vita... neque ipsa abbatia sancti Johannis Riuipollentis cum omnibus suis pertinenciis neque ipsum castrum de Lazes cum omnibus suis pertinenciis neque bastire Podium Caluel neque Podium Thanaui...» (Perg. 782, idem.)

Aprés de 1239 no trobam ja documents referents al vescomte Pere de Bas ni en los arxius de Catalunya ni en les coleccions diplomátiques de Sardenya. ¿Què pasà entre 1239 y 1243? ¿Morí en aquella illa Pere, jutge d' Arborea, y Simó de Palau, aprofitant la occassió, va usurpar lo títol de vescomte? Lo cert és que entre 1239 y 1243 Simó de Palau de senzill llochtinent del vescomte Pere se converteix en vescomte propietari. Lo pergamí 921 del temps de Jaume I, en l' Arxiu de la Corona d' Aragó, qual data és de 6 de les calendes d' Agost del any 1243 del Senyor, diu axí: «Quod nos Simone de Palacio Dei gracia vice-comite Bassense consulte et ex certa sciencia et habita plena deliberacione militum et alium proborum hominum nostrorum cum hac presenti scriptura publica profitemur quod donum istud quod vos Domni R. dei gracia abbas Sancti Johannis et vos B. Hugonis de Serralonga facitis nobis scilicet quod homines montanarum de Melanno et de Leiers et alii comorantes in nostro vice-comitatu Bassense de consilio et mandato uestro donant nobis in hoc presenti tempore videlicet unus quinque mansus integre X solidos... confitemur et recognoscimus quod

non habemus ibi vel in ipsis mansis vel hominibus ex debito nec solum modo de vestro dono et gracia speciali.» Aquest document no dexa lloch a duptes, puix en ell Simó no solsament se titula vescomte sinó que, al parlar del vescomtat, diu *lo nostro vescomtat de Bas*.

En cambi, y és digne de notarse, en altre document de 8 de les calendes d' Agost del 1245 del Senyor Simó no prèn lo títol de vescomte y simplement s' anomena cavaller: «Quod ego Simon de Palacio miles et ego domna Eldiardis de Palacio eius mater et ego domna Gueralda uxor dicti Simonis de Palacio... vendimus vobis G. Arnau de Cofolent et Arnalda de Brau... castrum et villam de Espeluncha de Francholi sobirana et castrum et villam de Olmels...» (Pergamí 1001, idem).

Simó de Palau morí ab seguretat entre 1246 y 1247. Devèm advertir que traduhim lo nom de familia *Palacio* per Palau y no per Palol, com ha fet En Motsalvatge, perque lo mot llatí *palacium* transformat en *palad, palads* y *palaz* des del sigle IX, y en *palau* des del sigle XIII, no pot tenir la matexa derivació que lo mot *palaciolo*. Veges Mr. Alart en *Les communes du Roussillon,* al tractar de Palauda.

Tres escriptures tenim de Gueralda d' Anglerola, del any 1247, qui-ns proven que era ja viuda de Simó de Palau, vescomte de Bas. La primera és un privilegi concedit per dita senyora als habitants de la vila y vall de Ridaura, lo 12 de les calendes de Març, y publicat per En Montsalvatge. Comença axí: «Quod nos domina Geralda vice-comitissa de basso legitima tutrix filie mee Sibilie filie quondam Simonis de Palacio vice-comitis de basso volentes meliorare vallem rividarii et prauas consuetudines penitus extirpare...»

La segona és un conveni entre Guillèm de Palera y la vescomtessa viuda, de 9 de les calendes del mateix mes de Març, conservat en l' Arxiu de la Corona d' Aragó (pergamí 1112 de Jaume I.) La part que interessa és la següent: «Quod cum G. de Palleria vellet vendere J. Bagudano de Bisulluno honorem suum de Spinalba de parrochia Sancti Stephani de Lanars qui est feudum vice-comitis de Basso et deberet dictum honorem vendere per alaudium venit ante presenciam Domne Geralde Dei gracia vice-comitisse de Basso postulans tanquam legitima tutrix Sibilie filie sue deberet in dicta vendi-

cione suum prestare consensum... Hinc est quod attento valore dicti honoris de Spinalba et utilitate feudi interueniente etiam decreto Bernardi de Valle-fecunda judicis ordinarii de Basso et consilio venerabilium domini B. Dei gracia Gerundensis episcopi et R. eadem gracia abbatis Sancti Johannis et Bernardus Hugonis de Serrallonga et D. de Castilione et R. de Sancto Genesio manumissorum testamenti domini Simonis supradicti...» Los marmessors instituhits per Simó de Palau eran, donchs, lo bisbe de Gerona, l' abat de Sant-Joan de les Abadesses, Bernat Uch de Serrallonga, un dels principals senyors del Vallespir, D. de Castelló y R. de Sant-Genis.

La tercera de les referides escriptures era de les calendes de Juny 1247, y conservada en l' Arxiu del Gran Priorat de Catalunya del orde del Hospital (armari 15, perg. 343.) La vescomtessa Gueralda concedeix a Arnau de Hort la batllía de la vila de Espluga sobirana de Francolí, tant com duràs sa vida, y per fer colecta de quistia y altres drets que allà tenía la dita senyora.

En 1249 la matexa senyora, actuant també com a tudora de sa filla la vescomtessa Sibilia de Palau, promet ab acta al abat de Sant-Joan de les Abadesses respectar totes aquelles concordies y pacificacions fetes entre lo vescomte Udalard y Ramon Pons de Malany y Bernat abat de Sant-Joan, y li jura feeltat y homenatge. (Pergamí 1171 de Jaume I, Arxiu de la Corona d' Aragó.)

Segons sembla, En Simó de Palau havía, per testament, llegat als Templers lo castell d' Espluga de Francolí. La viuda entregà lo dit castell, ab tots los drets que personalment tenía en aquell, per rahó de son dot, y lo Gran Mestre del orde, en consideraciò de la cessió feta per la vescomtessa Gueralda de Bas, en lo capitol general que en l' any 1255 se celebrava en Miravet, feu senyalar a favor de la dita senyora una pensió anyal de dos mil sous sobre los rèdits de la comanda de Palau del Vallès, o altra comanda que no fos la de Barberà, Vallfogona, Montornés, Granyena, Corbins o Espluga de Francolí.

Es del mateix any 1255 lo regonexement fet per la vescomtessa Gueralda a favor del Mestre dels Templers d' un deute de mil sous barcelonins, rebuts dels homens d' Espluga. Y en 1260 la dita senyora y los Templers, per medi de

nova concordia, convenen en que aquella pensió de dos mil sous anyals que l' orde pagava a la vescomtessa, per rahó dels drets renunciats en lo castell d' Espluga, d' aqui avant quedaria reduhida a mil y cinch-cents sous.

Entre los senyors catalans convocats en 1260 per lo rey Jaume I, perque-s presentassen en la vila de Cervera a fer homenatge, figura Sibilia, vescomtessa de Bas, filla de Simó de Palau y de Gueralda d' Anglerola. No obstant, en lo dit any vivia encara la seva mare Gueralda, la qual trobam en documents de 1274 y 1275. Un d' ells, de 10 de les calendes d' Abril, 1274 del Senyor, diu: «Quod nos Berengarius Arnaldi de Angularia nomine nobilis Domne Geralde vice-comitisse de Bas et Nos frater Arnaldus de Timor comendator Barberani nomine Domus Milicie Templi et fratrum eiusdem compromittimus in vos A. de Beliana et R. Egidii super omni questione et demanda quam dicta domina vice comitissa asserit se habere contra Domum Milicie...» L' altre document de 3 de les nones de Maig de 1275, comença axís: «Quod nos Domna Gueralda vice-comitissa de Bas per nos et nostros fatemur vobis fratri A. de Timor comendatori de Barberano quod vos venistis nobiscum ad finen et transaccionem...» (Perg. 2221 y 2232 de Jaume I, Arxiu de la Corona d' Aragó.)

Sibilia de Palau, filla de Gueralda y de Simó, va contraure matrimoni ab Uch d' Empuries, fill de Pons-Uch, comte d' Empuries y d' Adalez, en 1262 ó 1263, portant lo vescomtat de Bas a dita casa comtal. En efecte, tenim un document ab data de 7 de les calendes de Novembre del any 1263 del Senyor, hon diu lo següent: «De ista hora in antea Nos Uguetus gratia Dei vice-comes Bassensis non dezerei tibi Dalmatio abbati qui est de Sancto Johanne nec tolbrei ne ten tolrei tua vita neque tuis membris... neque ipsa abbatia Sancti Johannis Riuipolensis cum omnibus suis pertinenciis neque ipsum castrum de Leiers... neque bastire podium Caluel neque podium Tanaui. Et ipsum castrum de Melan inde comes de Bissulduni postat en guerra emomandara a tu liurarei e nol te tolrei... Quod es actum ante altare Sancti Johannis coram multos presentes clericos et laicos VII kalendas...» (Pergamí 1758 y 1910 de Jaume I, Arxiu de la Corona d' Aragó.)

Segons indica en Montsalvatge, Uch d' Empuries va concedir, en concepte de vescomte de Bas, un privilegi als habitants de la vila y terme de Ridaura per no sortir de la dita vall en *sometent* per causa alcuna, ab data de 6 de les calendes d' Agost de 1265. Lo mateix autor publica la declaració y regoneximent fet per l' esmentat Uch, en 11 de les calendes de Maig del any 1266 del Senyor, a favor dels homens de la referida vila y vall de Ridaura quan anaren a instancies de Uch al Empurdà a engrossir l' exèrcit del seu pare lo comte d' Empuries, per rahó de la guerra ab Pons G. de Torruella. Promet que aquell exèrcit no danyarà per cap concepte a la dita vall y vila, y no suposa una modificació dels antichs privilegis.

En 5 de les calendes de Juny del any del Senyor 1267, Uch otorga á favor de Dalmau abat de Sant-Joan y de son monestir, la promesa d' esser feel y leyal «de corpore, de avere et de honore quem in presente per vos tenemus,» y dit abat confirma a favor del vescomte «totam emptionem factam de R. de Podio Pardinarum vicario Bassenensi de castro siue fortitudine de Pena.» (Pergamí 1897 de Jaume I.)

Pons-Uch, comte d'Empuries, sogre de Sibilia, vescomtessa de Bas, morí entre lo díe 4 de les nones d' Abril y lo 2 de les calendes de febrer del any del Senyor 1269, puix ab la primera data trobam una escriptura hon diu axís: «Quod nos domna Sibilia dei gratia vice-comitissa de Basso et Domnus Vguetus de Impuriis maritus eius... laudamus et confirmamus pro libero et francho alodio in perpetuum vobis domno Dalmatio dei gracia Sancti Johannis abbati... castrum siue rocham vel fortitudinem de Leiers.» Y ab la segona data existeix una altra escriptura qui comensa d' aquesta manera: «Quod nos domna Sibilia dei gratia Comitissa Impuriarum vice-comitissa de Basso et nos Dominus Hugo per eandem Comes Impuriarum vice-comes de Basso vir eius nos ambo insimul... laudamus et concedimus tibi G. Novello de Riuipullo pro francho et libero alodio totam illam medietatem dictorum mansorum et unius Borde cum honoribus et pertinenciis qui vocantur de Serreda...» (Pergamí 1967 y 2007 de Jaume I.)

Uch y Sibilia no preníen, donchs, encara lo títol de Comtes d' Empuries lo díe 4 de les nones d' Abril y per lo contrari

veyèm ja unit aquest títol ab lo de vescomtes de Bas des del día 2 de les calendes de febrer del mateix any.

En 1276 la comtessa Sibilia d' Empuries, vescomtesa de Bas, concedeix y confirma á favor de Guillèm de Miniana, militar, lo feu de les montanyes de Malany y altres bens en Vallfogona, Lesers y Puigmal. Lo següent any, la matexa Senyora promet a Berenguer de Blanes, abat de Sant-Joan, respectar tots los convenis que havía celebrat lo vescomte Udalard y Ramón Pons de Malany ab Berenguer, també abat del referit monestir, y referents al castell de Lesers, al de Malany, a *Podium Calvel* y *Podium Tanavi*. Com l'abat Berenguer qui firmà la concordia referida, regí lo monestir de Sant-Joan des del 1111 fins al 1131, és induptable que lo document fa referencia al vescomte Udalard II, mort en 1123 o 1124.

En 1276 o en los primers mesos del 1277, morí lo comte Uch d' Empuries, marit de Sibilia de Palau, vescomtessa de Bas. Fill d' aquest matrimoni era Pons-Uch, qui succehí totseguit en lo comtat, y que segons En Víctor Balaguer era lo Pons-Uch III, y segons En Bernat Alart era lo V del mateix nom.

La vescomtessa Sibilia visqué encara alguns anys. En 4 dels idus d' Octubre del 1278 del Senyor otorgà lo següent document: «Quod ego Dompna Sibilia comitissa Impuriarum et vice-comitissa de Bas filia et heres quondam Simonis de Palatio vice-comitis de Bas confiteor et recognosco vobis Illustrissimo Domino Petro regi aragonum me tenere ad feudum pro vobis et vestris in perpetuum castrum Des Mayol, castrum de Malanno, castrum de Castellario, Castrum Follitum, feudum Petri de Cervaria, castrum de Beuda, castrum de Cavalera et vice-comitatum de Bas ac iurisdictionem eiusdem. Et gratis ac spontanea voluntate accipio pro vobis et vestris perpetuo de nouo in feudum castrum de Monte-acuto Bisuldonensi cum suo termino propter plurima beneficia que a vobis recepi. Et conuenio ac promitto vobis quando cumque a vobis vel vestris fuero requisita dare potestatem de omnibus supra-dictis...» (Pergamí 101 de Pere II, Arxiu de la Corona de Aragó.)

En 5 de les calendes d' Abril de *anno Domini* 1280, la matexa senyora signa la venda que copiam en sa part més inte-

ressant: «Quod nos domna Sibilia dei gratia Comitissa Impuriarum et vice-comitissa de Basso... vendimus tibi Dalmacio de Palatiolo militi et tuis in perpetuum Salam nostram siue Stadium castri de Melanno et totum ius et dominium quod habemus in ipso castro... et quidquid Arnaldus de Corsauino tenet pro nobis inter dicti Castri... Item vendimus tibi Dalmacio totam vallem nostram de Valle-fecunda et in parrochias de Laers et de Podio malo... de nostro dominio ac potestate extraimus per Nos et nostros in tui et successorum tuorum ius et dominium transferimus siue separamus de toto vicecomitatu nostro et de tota iuredictione et dominacione dicti vicecomitatus de Basso.» (Perg. 187 de Pere II, idem).

Sembla que en aquést temps la vescomtessa Sibilia estava en males relacions ab son fill Pons-Uch, comte d' Empuries. Potser per aquesta rahó va fer cessió del vescomtat de Bas al Rey En Pere d' Aragó, segons escriptura del díe 9 de les calendes d' Agost del *anno Domini* 1280, hon diu axí: «Quod cum Nos Domina Sibilia Dei gratia comitissa Empuriarum vendiderimus vobis Excellentissimo Domino Petro Dei gratia Regi Aragonum vice-comitatum de Basso et Castrum de Monellis et quedam alia castra pro ut in instrumento predicte venditionis plenius continetur ex causa et ratione dicte venditionis per nos et omnes nostros... damus, cedimus ac concedimus titulo donationis irreuocabilis inter vivos vobis... Petro totum locum nostrum et ius voces acciones peticiones... nobis competunt contra nobilem Poncium Hugonis filium nostrum Comitem Empuriarum et suos et bona sua que fuerunt quondam Hugonis patris sui et Poncii Hugonis quondam avi predicti filii nostri, pro eo videlicet quia idem Poncivs Hugo avus tenuit et possedit et penes se retinuit vice-comitatum de Basso et castra et redditus ac proventus eorundem et alia pluria bona nostra longo tempore et debuit nobis dictos redditus et proventus ac bona alia supradicta reddere et tradere et nobis et non reddidit ea ut debuit...»

Ademés cedeix al Rey totes les accions y demandes y drets en los *castros* de Castell-follit de Riubragos, de Ferran y d'Ardévol. «Item damus totum locum nostrum et ius voces acciones... nobis competunt et competere debent aut possunt contra dictum Comitem filium nostrum pro recuperanda

possessione dicti Castri de Monellis quod quidem castrum dictus Comes iniuiste cepit et occupavit et detinuit ac detinet et ratione invasionis et maleficiorum que comissit in dicto castro et villa ac terminis de Monellis et contra homines eiusdem castri tam christianos quam Iudeos... hanc autem donationem vobis facimus pro eo quia tenebamur vobís in magna quantitate peccunie propter multa crimina que comissimus contra iurisdictionem vestram et quia deffecimus pluries vobis ratione vice-comitatus de Basso quem tenemus pro vobis in feudum...» (Pergamí 199 de Pere II, idem).

En 7 de les calendes d' Agost del mateix any 1280, lo Rey d' Aragó cedí y confirmà a Dalmau de Palol la venda que la vescomtessa Sibilia li havía fet de *sala siue statico quod habebat in castro de Melanno* y de la vall de Vallfogona. «Hoc tamen nobis retinemus, diu lo Rey, quod staticum siue salam dicti castri de Melanno et paces et treguas et peticiones earum et iusticias et merum imperium dicti vallis de Vallefecunda et Lesers et Podio malo teneatis vos et vestris pro nobis et nostris ad honorabile feudum et quod habeamus ratione nostri vicecomitatus de Basso ost et caualcatas...» (Perg. 200 de Pere II, idem).

Ab altra escriptura de la matexa data lo Rey Pere nombrà a Arnau d' Armentera son especial procurador per rebre de la referida Sibilia la possessió corporal del vescomtat de Bas y de Castellfollit y per rebre l' homenatge y sagrament de tots los militars, veguers, batlles y homens de la dita terra.

Dos jorns aprés, la vescomtessa Sibilia espedía la lletra manant a tots los castlans, cavallers y habitants de Monells, Castellfollit, Montrós y Montagut y del vescomtat de Bas, montanya de Malany y vall de Vallfogona, Lesers y Puigmal «quod saluo violario nostro quod retinuimus in dicto vicecomitatu in vita nostra, faciatis Domino Regi aut cui voluerit loco sui fidelitatem et homagium» y absolventlos de la feeltat jurada. «V kalendas augusti anno Domini millesimo ducentessimo octuagessimo.»

Sibilia de Palau vivía encara y continuava usant lo títol de vescomtessa de Bas en l' any 1282, ab tot y la venda feta al Rey, en qual data, son fill Pons-Uch comte d' Empuries,

contragué matrimoni ab Na Marquesa, rica pubilla del Empurdà, vescomtessa de Cabrera, filla de Guerau vescomte de Cabrera y de Sanxa de Santa Eugenia, senyora de Torruella.

Lo Rey d'Aragó concedí en 1285 lo vescomtat de Bas al comte d'Empuries, lo qual cinch anys abans hauía comprat a la seua mare Sibilia, y en recompensa dels serveys prestats durant la invasió dels francesos.

En document de 7 de les calendes de Setembre *anno Domini* 1285, Pons-Uch, titulantse comte d'Empuries, vescomte Bas y de Cabrera, concedeix al militar Berenguer de Chexanis la terra de Parets, en la parroquia de Beuda y una part del delme de Palau. L'any següent fa una concordia ab Dalmau de Palol, perdonantse totes les reclamacions y danys, y prometent lo dit Dalmau al Comte, donarli ajuda contra tots los seus enemichs, en los castells de Malany, Vallfogona, Lesers y Puigmal. En 1289, usant també los tres títols referits, concedeix a Ramón, batlle de Castell-follit, la batllía de la parroquia de Sant-Pere de Mont-agut.

Finalment, en 1291, fa donació del vescomtat de Bas, Mont-agut y Castell-follit, a favor del seu germá Uch, en concepte de suplement de la llegítima paterna, y ab condició, si moría sens descendencia, de tornar al comte d'Empuries lo vescomtat y castells referits. (Pergamí 98 de Jaume II, Arxiu de la Corona de Aragó.)

Lo nou vescomte de Bas, Uch d'Empuries, concedeix en 1293 facultat a Dalmau de Palol per construhir fortaleses y cases de la val de Vall-fogona y posehirles en franch alou; y l'any següent otorga confirmació a Ramon de Petraria de la compra dels masos de Mont-agut, la qual havía feta a Berenguer, abat del monestir d'Amer.

Cridam la atenció del lector sobre un document curiós que havem trobat en l'Arxiu de la Corona d'Aragó y que creyèm inèdit, referent al descobriment de moneda antiga de Besalú fet per lo citat Dalmau de Palol. Està publicat en l'apèndix.

Uch o Huguet d'Empuries, vescomte de Bas, va dirigirse a Sicilia per servir al Rey Frederich, fill del Rey Pere II de Aragó y de Constança de Hohenstaufen. Aquell príncep li feu concessió del títol de Comte d'Esquilaex o Esquilaxe abans del any 1300. En aquest temps, Huguet, representat per

Uch d' Empuries frare del orde del Hospital, otorgà la venda de Castell-follit a favor de son germà lo Comte d' Empuries.

Huguet lluytava en Italia contra l'exèrcit del Rey d'Aragó y per axó Jaume II demaná las postats del vescomtat de Bas y de totes les fortaleses, y decretà la aprensió del esmentat senyoriu per allà l' any 1300. En 1307 hi estava com a procurador reyal lo noble Gilabert de Centelles.

En 11 de les calendes de Febrer del any 1315 Jaume II de Aragó feu la restitució del vescomtat de Bas a la casa d' Empuries, cedint al compte Malgauli lo vescomtat ab Castell-follit y Mont-agut, reservantse lo domini directe; y lo mateix die Malgauli jurà homenatge y declarà que sempre que lo Rey volgués rescabalarse de les despeses fetes per pendre les postats dels castells y llochs de tot lo senyoriu referit, pogués pendre y retenir altra volta lo vescomtat.

Ab decret donat a Girona lo *pridie nonas Julii anno Domini* 1321, Jaume II d' Aragó va otorgar perdó o exenció de pagament de laudemi, a favor del comte Malgauli, per rahó de la venda que aquest darrer havia feta a Dalmau de Palol dels castells de Mont-ros, Mont-agut, Castell-vell y Castell-follit «que pro nobis tenebatis in feudum,» ab carta de gracia. En lo mateix any 1321 morí Malgauli, dexant una filla única nomenada Marquesa la qual morí també, en 1324, abans que la seua avia del mateix nom, o sia Na Marquesa de Cabrera, qui vivia encara en 1327.

¿Marquesa la filla de Malgauli, succehí en lo comtat de Empuries y vescomtats de Bas y Cabrera? En Balaguer y Merino en lo seu treball *Ordinacions y bans del comtat d' Empuries,* cita dos documents, dels anys 1321 y 1326, en què figura la «Nobilis domine Marchesie Impuriarum Comitisse ac vice-comitisse Caprarie», y creu que-s tracta de la filla de Malgauli. Nosaltres sospitam que aquesta *domine Marchesie* era la mare de Malgauli, la viuda del comte Pons-Uch, y filla y successora del vescomte Guerau de Cabrera.

Dos altres documents conexem qui també son referents a la dita Comtessa viuda, abdos de les nones d' Abril de 1323. Un d' ells és la promesa feta per Ramon d' Empuries (qui potser era fill natural de Uch de Empuries, comte de Squilaxe) a favor de Marquesa, comtessa d' Empuries y vescomtessa de Cabrera, y dels marmessors testamentaris del comte

GENEALOGÍA PROBABLE DELS JUTGES D' ARBOREA

FORMADA SEGONS LOS DOCUMENTS DEL ARXIU DE LA CORONA D' ARAGÓ Y DEL CODEX DIPLOMATICUS SARDINIÆ

Comita II, Jutge d' Arborea, en 1131.

Pons de Cervera, vescomte de Bas en 1150—Adalmus de Barcelona.

Pelegrina de Lacon. primera muller. — *Barison*, Jutge d' Arborea † 1185. — Agalbursa de Cervera segona muller.

Uch de Cervera vescomte de Bas.

Gaia de Cervera muller de Ramon de Torroja.

Pere I, Jutge d' Arborea, viu en 1192; casat ab Bina.

Torbino † abans de 1195.

Orzocor viu en 1189.

Uch Ponçet de Cervera vescomte de Bas, Jutge en part d' Arborea, viu en 1192; casat ab Preciosa de Lacon.

Barison de Lacon viu en 1215: casat ab Benedetta Massa, jutge de Càller.

Guillèm de Lacon. Jutge de Càller y marquès de Massa. † abans de 1235.

Constantí, Jutge d' Arborea, viu en 1211.

Pere II, Jutge d' Arborea, vescomte de Bas, viu en 1226 y 1237; casat ab Diana.

Mariano II, Jutge d' Arborea; en 1265 y 1288.

Comita III Jutge d' Arborea en 1250.

Chiano ó Joan, Jutge d' Arborea, vescomte de Bas; viu en 1299.

Mariano III, Jutge d' Arborea, vescomte de Bas, viu en 1302 y 1320; casat ab Paulesa de Serra.

Uch III, Jutge d' Arborea y vescomte de Bas, viu en 1335; casat ab Benedetta.

Pere III Jutge d' Arborea, casat ab Constança de Saluzzo. † 1346, sens fills.

Mariano IV Jutge d' Arborea, vescomte de Bas; casat ab Timbors de Rocaberti † 1376.

Joan casat ab Sibila de Montcada.

Nicolo casat ab Benedetta de Bini-Orani.

Maria casada ab Guillèm Galceran de Rocaberti.

Bonaventura casada ab Pere d' Exèrica.

Uch IV, Jutge d' Arborea, vescomte de Bas. † 1383.

Benedetta † asessinada en 1383.

Elionor casada ab Brancaleo Doria † 1404.

Frederich Jutge d' Arborea † en 1387.

Mariano V Jutge d' Arborea. † en 1407.

Beatriu casada ab lo vescomte de Narbona.

Guillèm vescomte de Narbona.

Guillèm vescomte de Narbona. Jutge d' Arborea.

Salvador casat ab Constança Cubello

Leonardo Cubello marquès d'Oristano † 1427.

Antonio Cubello marquès d'Oristano, casat ab Elionor de Cardona. † 1455.

Salvador marquès d' Oristano, casat ab Catarina de Centelles.

Benedetta casada ab Artal d' Alagon.

Malgauli, de que, en tant que possehis Castelló de Bas, lo qual devia tenir en feu del Comte d' Empuries, no dexaria entrar en lo dit castell persona alguna de les families de Cardona, Empuries, Santa-Pau, Cabrera y Malany, ni a ninguna qui pretengués tenir drets en lo Comtat d' Empuries y vescomtat de Bas. L' altre document és l' homenatge jurat per Ramon d' Empuries a la comtessa Na Marquesa y demés marmessors de Malgauli, de servar y complir les condicions establertes en la donació que lo dit Malgauli li havia feta de Castelló de Bas. Lo 13 de les calendes de Març del mateix 1323 la comtessa Na Marquesa y los altres marmessors donaren orde als homens de Castelló de Bas de regonexer per son senyor al noble En Ramonet d' Empuries.

En Andreu Balaguer y Merino ha assegurat que aprés del comte Malgauli, lo vescomtat de Bas passà a Uch de Cardona qui en 1325 ne feu cessió al infant Pere, fill del rey Jaume II. En 1331 lo possehia, al menys en part, En Bernat de Cabrera, en qual any fou venut per aquest senyor al rey Alfons. En 1353 Pere IV otorgà donació del vescomtat al mateix Bernat de Cabrera en recompensa dels sacrificis que devia fer com a general en la guerra contra Gènova. Condemnat a mort y a confiscació de bens, en 1364, lo vescomtat de Bas romangué vuyt anys unit al patrimoni del príncep successor o duch de Girona y en 1372 al ésser acordada la devolució d' aquells bens, los vescomtats de Cabrera y de Bas passaren altra volta a mans del senyor de Cabrera, nét del infortunat Bernat. Aquella noble familia conservà abdos senyorius fins a les darreries del sigle XVI, en qual temps foren venuts a Francesch de Mont-cada y un sigle més tart entraven en la casa ducal de Medinaceli. Axí les capritxoses mudances del temps portaren una de les més antigues senyories de Catalunya, al domini dels jutges d' Arborea primerament y, aprés de molts sigles, al de uns duchs de Castella qui foren també los hereus dels comtats de Cardona y d' Empuries.

ARBRE GENEALOGICH DE LA FAMILIA DE BAUS

Ramon de Baus. † 1150. —— Estefania de Provença.

Uch de Baus
viu en 1167.

Ramon de Baus.
† en 1172, sens fills.

Bertran de Baus
† en 1181; casat ab Tiburga d' Orange.

Uch de Baus
senyor de Baus; casat ab
Barrala de Marsella.

Barral de Baus
senyor de Baus † 1268.

Bertran de Baus. † 1305;
primer comte d' Avellino.

Ramon de Baus. † 1321,
comte d' Avellino.

Uch de Baus. † 1351;
comte d' Avellino.

Robert, senyor de Baus;
comte d' Avellino.

Ramon de Baus;
comte d' Avellino. † 1372.

Bertran de Baus
senyor de Berra. † 1201.

Ramon de Baus
senyor de Berra y vescomte
de Marsella. † 1236.

Bertran, Guillèm: Gilbert,
co-senyors de Berra.

Bertran (fill de Guillèm)
senyor de Berre. † 1309.

Bertran; senyor de Berra.
† 1350.

Francesch de Baus;
duch d' Andria.

Guillèm de Baus
princep d' Orange.

Guillèm, Bertran, Ramon,
co-princeps d' Orange.

Guillèm y Bertran,
co-princeps d' Orange
(fills de Ramon.)

—— Guillèm y Ramon,
co-princeps d' Orange
(fills de Guillèm.)

CAPÍTOL II

LA CASA DE BAUS EN PROVENÇA

Prop de la ciutat d' Arles, sobre una alta planura de roca, en les montanyes Alpines se veuen encara les runes del castell y vila de Baus o Baux, punt d' origen, en lo sigle x, de la familia més poderosa de Provença. Està a poca distancia de la estació de Maussane, en lo ferro-carril de Marsella a Salon, y la fortalesa fou atacada y quasi derruhida per orde de Richelieu en 1630. Mistral ha cantat ab inspiració incomparable en son poema *Calendau* aquell castell tant antich com interessant.

Uch, marit de Enors y fill de Pons lo Jove, tenia moltes terres en la vall del Ròdanus y fou lo primer de la familia qui prenguè lo nom de Baus o Baucio. Morí per allà l' any 1060 dexant tres fills, Guillèm, Uch y Pons. Guillèm se casà ab Vierna y morí en 1091, dexant també tres fills, Ramon, Guillèm y Uch. Lo primer, Ramon fou l' espòs d' Estefania, filla de Girberga, comtessa de la Provença oriental y del comtat d' Arles, y de Gilbert vescomte de Gabaldà (Gevaudan) y senyor de Carlat. Aquest matrimoni acostá la família de Baus a la de Provença y augmentà lo nom y poder de sa casa, però al mateix temps fou la causa de llargues y destructores lluytes començades a mijans del sigle xii, y que no acabaren fins a la submisió definitiva de Barral de Baus a Carles d' Anjou.

Dolça, germana d' Estefanía y cunyada de Ramon de Baus s' havia casat ab lo comte Ramon Berenguer III de Barcelona, mort ja lo pare d' aquelles Gilbert de Gabaldà.

La mare, Girberga de Provença, feu donació a Dolça y aquesta feu-ne a son marit de tots sos territoris y comtats paterns y materns, axí com Provença, Arles, Gabaldà, Carlat y Millau. Laltra filla, Estefania esposa de Ramon de Baus, obtingué solament en dot les terres nomenades després *terres baucenques*.

En 1116 lo Comte de Barcelona donà a son cunyat R. de Baus la senyoría de Berra y demés bens confiscats als matadors del comte Gilbert, segons alguns autors, en concepte d' augment dotal; segons altres, com a indemnització de les despeses fetes per la persecució dels esmentats assessins.

Ramon de Baus quedà descontent de la reparticio desigual dels bens dels seus sogres; de moment reprimí son despit y en 1114 encara acompanyà son cunyat Ramon Berenguer III a la conquesta de Mallorca (1).

Aquella aparent amistat continuà fins a 1124; llavors veyèm a Ramon de Baus en l' exèrcit del comte de Tolosa contra son cunyat de Barcelona. L' any següent, los comtes de Barcelona y de Tolosa celebren lo conveni per la repartició de Provença, y lo senyor de Baucio pert la occasió de venjarse del comte de Barcelona. La regió provençal fou dividida en tres parts distinctes e independents: 1.ª, la part del comte de Barcelona consistent en la meytat de la ciutat d' Avinyó y los castells de Pont de Sorgas, Camont, Tor y alguns altres,

(1) Los Pisans morts en aquella expedició militar foren soterrats en lo monestir de Sant-Víctor de Marsella. Llur epitafi, conservat en lo Museu d' Avinyó, en marbre de o'65 per o'56, es de la tenor següent:

✠ Verbi Incarnati de Virgine Mille Peractis
Annis His Centvm Bis Septem Connvmeratis
Vincere Maioricas Christi Famulis Inimicas
Temptant Pisani Maometi Regna Profani
Marte Neci Dantvr Multi Tamen Hii Sociantur
Angelice Turbe Celique Locantur In Vrbe
Terra Destructa Classis Redit Eqvore Ducta
Et si diuina Redevnt Víctrice Carina
O Pia Victorum Bonitas! Defuncta svorum
Corpora Classe Gervnt Pisamque Redvcere Qverunt
Sed simul Addvctos Ne Turbet Gavdia Lvctvs
Cesi Pro Christo Tvmvlo Clavdvntvr In Isto.

en tot lo territori situat entre los rius Durançe y Ròdanus y la mar, rebent aquesta part lo nom de *Comtat d' Arles o de Provença*. 2.ª, la porció del comte de Tolosa, consistent en lo castell de Bellcayre, la terra d' Argence, la altra meytat de la ciutat d' Avinyó y dels castells citats, y que era la regió situada entre los rius Isère y Durançe, que fou nomenada *Marquesat de Provença*. Y 3.ª, la part del comte de Forcalquier, més prop dels Alpes y formada per los territoris de las diócessis de Apt y Sisteron y porcions de les de Gap y Embrun.

Ramon de Baus aprés de la celebració de la pau seguí en lo partit del Comte de Tolosa, y estava a son costat en 1130 quant lo dit comte prometé protecció als fills del vescomte de Carcassona. L' any següent, morí lo Comte de Barcelona dexant a son segon fill Berenguer Ramon, jovencel d' uns quinze o setze anys, los estats de Provença. Llavors Ramon de Baus trobà oportunitat per entrar directament en lluyta ab la casa de Barcelona, y portar a efecte son desig de venjança y son progecte de conquistar lo patrimoni de la seua sogra Gerberga, o al menys lo comtat d' Arles.

Per aquest obgecte se va procurar lo socors y aliança dels Comtes de Tolosa y Forcalquier. Emperò, lo jove comte de Provença, Berenguer Ramon, tampoch estava descuydat y ademés de contraure matrimoni, en 1135, ab Beatriu, comtessa de Melgor, obtingué la protecció y ajuda del Comte de Barcelona y del Senyor de Montpeller.

Existexen diverses opinions sobre la veritable causa determinant de les guerres promogudes per la casa de Baus contra la casa de Barcelona. A parer d' uns autors, foren produhides per lo desplaher resultant de la desigual repartició del bens y dominis de Gerberga de Provença, dels quals obtingué la part principal lo Comte de Barcelona, en dany y perjudici de son cunyat Ramon de Baus, altre gendre de la nomenada Gerberga, qui tingué sempre més, fins a sa mort, lo natural desig de modificar aquella repartició.

Segons altres autors, lo referit desig o ambició d' un sol senyor no podia produhir lluyta tan general y llarga, sinó que la casa de Baus servia de pretext al Comte de Tolosa y al Emperador Conrat III, y després a Frederich II, per encercar la realisació de progectes de dominació del pais provençal y

la reivindicació de drets incerts y no del tot clars sobre lo comtat d' Arles.

Per últim, no falta qui creu en un mòvil o motiu mes elevat, y troba la explicació en l'ardent patriotisme dels senyors provençals, desitjosos tots de traure lo seu pais de la dominació que exercia una familia estrangera, entronitzada a Provença per voluntat esclusiva d'una dona, de la comtessa Gerberga. Axó sembla senyalar la formació d' un partit nacional compost per los nobles qui seguien lo senyor de Baus.

En nostre pobre concepte, lo desplaher y ambició de la familia de Baus, ajudada per l' Emperador, fou la causa veritable de les lluytes que tant de tems desolaren la Provença marítima.

L' Emperador volia establir en aquell pais una sort de virregnat subgecte a la seua corona y encarregat a una familia adicta y feel, y no a qualsevol de les dinasties locals, poch favorables sempre al Imperi. Per aquesta rahó no va socórrer ab gran esforç a Ramon de Baus.

Ab la seua intervenció en los negocis de la Provença del litoral, l' Imperi donava entendre als provençals que era suficientment fort per imposar sa voluntat, restablir la antiga dominació y ésser dins breu temps lo poder preponderant en lo Sud-Est de França (1).

Lo Comte de Provença, Berenguer Ramon, morí en un combat en 1144, y vehent Ramon de Baus que lo successor era un minyó de sis ayns, estremá los seus treballs per apoderarse de la terra provençal. Al efecte s' encaminà vers la ciutat de Wurzbourg a demanar l' adjutori directe del Emperador y a obtenir la confirmació dels seus suposats drets sobre lo referit pais.

L' Emperador Conrat veya, per un costat, una bona ocasió d' augmentar la dominació o influencia imperial sobre la Provença, concedint ajuda a Ramon de Baus, emperò, per altre costat, no desitjava entrar en lluyta ab lo comte de Barcelona; y per aquest motiu donà una solució indefinida, fent una composició o axó que avuy ne dirien los polítichs *un pastel*. Es veritat que concedí a Ramon de Baus a fèu tota la terra que havien possehida los comtes Gerbert y Francesca; però

(1) Paul Fournier: *Le royaume d' Arles et de Vienne*, Paris, 1891.

també és cert que no li donà la investidura de Provença y que dexà ab tot càlcul una notable obscuritat sobre la estensió determenada de la referida concessió.

De poca cosa va servir l' ajuda imperial a Ramón de Baus; molts dels seus partidaris lo dexaren, y s' aplegaren a Tarascó, en lo mes de Febrer de 1146, per jurar homenatge al Comte de Barcelona, senyor de Provença, setenta vuyt barons y cavallers provençals.

Ramón de Baus, a qui tantes defeccions feren perdre la esperança, comprengué la inutilitat de la lluyta y va resoldre sotsmetres. Arribà a Barcelona y concertà la pau ab lo Comte Ramón Berenguer, morint en la dita ciutat en l' any 1150. La seua viuda Estefania y los seus fills Uch, Guillèm, Bertran y Gilbert desitjaven començar novament la lluyta, mas lo Comte de Barcelona los obligà a ratificar y confirmar la concordia que lo seu pare havía firmada, axí com la renuncia de drets al Comtat de Provença. La viuda y fills demunt dits, trobantse en la vila d' Arles, en lo mes de Setembre de 1150, pactaren altre conveni ab lo citat Comte y feren lo jurament de feeltat per totes les terres baucenques. Llavors Ramón Berenguer IV disposà la devolució a la familia de Baus dels bens anteriorment confiscats. La sotsmissió, emperó, no era definitiva; al cap d' alguns anys Uch de Baus, lo fill primogènit del difunt Ramón y d' Estefanía, sostingué noves lluytes contra la dinastía catalana de Provença, rompent los pactes y obligacions jurades y desconexent la renuncia dels drets. Uch, encare estava més obligat a regonéxer la autoritat y dominació del Comte, que no los tres seus germans, puix que ell havía fet, junt ab sa mare y sens los dits Guillèm, Bertran y Gilbert de Baus, altre jurament de feeltat per lo castell de Trencatalles, també dins del any 1150.

Alguns autors referexen que tantes rebelions seguides feren donar a la casa de Baus lo motiu o calificatiu d' *inconstancia baucenca*, designació ab què figura en la enumeració que Nostradamus feu de les principals cases provençals.

Uch de Baus era un esperit inquiet y aventurer, que no podía soportar ab paciencia l' estat humiliant del vassallatge als Comtes de Barcelona y Provença. Instigat per lo Comte de Tolosa, lo rival natural de la casa de Barcelona en la Pro-

vença, volgué provar novament la sort de les armes per efectuar los vells progectes de la seua familia. Per axó, cercava l' ajuda del Emperador Frederich Barba-roja, que desitjava sempre intervindre en les qüestions polítiques de Provença y restablir allà la dominació imperial. Al efecte, Uch de Baus escrigué, poch més ó menys en 1153, al abat Wibalt de Stavelot, un dels personatges més influyents de la cort imperial, suplicantli que intercedís en obtenir l' adjutori del nomenat Frederich. «Obnisce precamur, diu la lletra d' Uch, quatenus per presentium latorem audire dignemini quanta mala Comes Barcinonensis nobis contulit et conferre moliatur, quia fideles huic regi esse volumus. Preces nostras ante imperatorem admittite, et nos vestris ante ipsum munite et quod de eius aduentu sperare debeamus nos certiorate.» Veges sobre aquest punt histórich l' excelent llibre de Mr. Paul Fournier *Le Royaume d' Arles*.

D' aquesta manera la casa de Baus se veya portada per les circunstancies a ésser lo representant del partit imperial en la vall del Ródanus. Lo seu odí a la casa de Barcelona era tan gran, que procurava presentárseli atravessada o contraria en totes qüestions, y axí si lo Comte de Barcelona era partidari del Papa Alexandre III, Uch de Baus ho era del antipapa Víctor IV.

No obstant, foren molt insignificants los socorsos donats per l' Emperador y lo Comte de Tolosa a Uch de Baus. Les forces imperials qui en 1153 havíen sigut impotents a conquerir y conservar la Borgonya, res no podíen fer en favor d' aquest senyor provençal y en contra del poderós comte de Barcelona. Y en quant al Comte de Tolosa, estava primerament enredat en la guerra ab lo vescomte Trencavello, y encara espantat per la lliga feta per lo Rey d' Inglaterra, lo comte de Barcelona y los senyors de Montpeller y Narbona. Ademés, lo Comte de Tolosa era cunyat del Rey de França, y axò feu que Lluis VII lo apartàs o privàs de donar protecció a qualsevol enemich del Papa. Y ja sabem que Uch de Baus era un partidari y protegit del Emperador Frederich Barba-roja, l' adversari de la iglesia romana.

En 1155 l' Emperador confirmà a Uch de Baus la infeudació o investidura de les terres que havían estat de son pare Ramón y de son avi matern, lo Comte Gilbert, o siga, la

Provença del litoral o marítima, y llavors, crehentse molt fort Uch, començà la lluyta contra lo Comte de Barcelona. Emperò, fou vençut y obligat a demanar la pau l'any següent.

En 1160, faltant a son compromís, Uch tornà lluytar contra lo Comte de Provença, y aquest, justament indignat, li feu una persecució irresistible, ab destrucció de moltes de les fortaleses bausenques.

Cansat lo Comte de Barcelona de tant repetides rebelions, més perilloses aprés de les victories obtingudes en Italia per Frederich Barba-roja, lo protector d'Uch de Baus, per que li donaven major influencia y prestigi en la Provença, pensà y treballà ab gran sentit polítich, per la reconciliació y amistat ab lo referit Emperador, dexant sol y desamparat lo revoltós Uch. Frederich Barba-roja acceptà tot seguit la amistat y reconciliació ab Ramón Berenguer IV de Barcelona, puix desitjava també disminuhir lo nombre d' enemichs seus y al mateix temps convertir en neutrals a princeps qui podían ésser protectors del Papa Alexandre III. Aquest tracte fou firmat en 1162, rebent lo Comte de Barcelona y lo seu nebot en fèu del Imperi lo comtat format per la Provença marítima y ademés lo senyoriu sobre lo comtat de Forcalquier, quals comtes particulars entraren llavors a ésser vassalls immediats del comte de Provença y del Comte de Barcelona. L' Emperador donà llicencia al nostre Comte Ramon Berenguer per perseguir a Uch de Baus per lo delicte de perfidia y trahició, qui perdé per sempre mes la protecció imperial.

Trobantse Frederich Barba-roja lo 18 d' Agost de 1162 a Turin, espedí lo diploma d' investidura a favor de Ramon Berenguer II comte de Provença, en cumpliment del conveni referit. Quedava, donchs, ben demostrat que l' Imperi havia protegit o sostingut les pretensions y rebelions de la familia de Baus únicament com a medi de combatre y danyar la casa de Barcelona. Una volta arreglada y convinguda aquesta ab l' Emperador, Frederich, llevat tot escrúpol y repugnancia, entregà los seus antichs protegits a la dominació y venjança del Comte de Barcelona, revocant les concessions anteriors o investidures en favor de Ramon de Baus per Conrat III y de Uch de Baus, per lo repetit Frederich II. Aquesta revocació, poch digna, Frederich volia justificarla,

dihent que com Conrat III no havia vist personalment a Ramon de Baus en ningun temps, no pogué posarlo legalment en possessió tangible del fèu, y ademès, quan ell, Frederich, havia confirmat en 1155 la dita investidura, ho havia fet sense saber que les terres dels comtes Gilbert y Gerberga formaven lo Comtat de Provença. Lo cert és que l' Emperador may no havia tingut vera intenció de donar lo comtat a la familia de Baus. Axí ho indicava ja la calculada indeterminació o vaguedat que Conrat III havia dexada en lo decret del any 1145, puíx deya tan sols que concedia en fèu a Ramon de Baus la terra que havia estada dels comtes de Provença, però sens donarli nominal o personalment la investidura del sus dit senyoriu.

Lo conveni del Emperador Frederich ab lo Comte de Barcelona, y les victories del exèrcit format per aquest príncep, feren compendre a Uch de Baus que los seus progectes quedaven definitivament destruits, impossibles del tot, y llavors va prometre la seua complerta sotsmissió imposantli lo Rey d' Aragó molt dures condicions.

Los senyors Blancard y Barthèlemy creuen que Uch de Baus, pobre y privat de son patrimoni, visqué obscurament en Provença alguns anys, y com lo perden de vista des de 1167, asseguren que va emigrar a la illa de Sardenya no podent soportar la seua humiliació d' ésser un insignificant vassall del Comte de Barcelona, rey d' Aragó, y en aquella nova patria contragué matrimoni per segona vegada y fondà una dinastia de Jutges d' Arborea, qui prenien lo titol de vescomtes de Baus o Basso.

Nosaltres trobam a Uch de Baus en los documents del Arxiu de la Corona de Aragó fins al any 1189 y al costat del Rey Alfons I, en la matexa terra de Provença, hon abdos havian abans lluytat ab tanta ardor.

En lo conveni celebrat entre Ramon de Sant-Gil, comte de Tolosa y Ramon Berenguer, comte de Provença y cosí germá del rey d' Aragó, a Bellcayre del Ròdanus, en lo mes de Octubre del any de la Encarnaciò 1165, lo primer promet ésser amich y defensor del segon contra tothom: «excepto Rege Francorum et exceptis hominibus meis qui vellent facere et accipere directum, exclusis tamen ab ista excepcione Ugone de Baucio et Bertrando fratre suo ac Comite Rutensis, de il-

lis et enim et contra illos promito tibi predicto R. Comíte Provincie auxilium et adiutorium... et si quando cumque uel unde cumque modo uel in antea cum supradicto Ugoni de Baucio uel fratre suo Bertrando aut cum Comite Rutenensi guerram habueris, promito tibi quod adiuuem te atque defendam bona fide...» (Pergamí n.º 27 d' Alfons I.)

En altre conveni celebrat entre lo rey d' Aragó y los Consols de Rodoanum Janue, referent a la terra situada entre Niza y lo port de Sant-Fèlix, en lo mes d' Abril del any del Senyor 1167, llegim semblants noms: «Sunt iuratores ex parte Regis Arbertus de Castro vetulo, Ugo de Baucio, Guillelmus Raimundi Dapifer.» (Pergamí 42 d' Alfons I.)

La escriptura feta pel Rey Alfons hipotecant a favor de Berenguer Reverter los molins de Cabrera y lo poble de Vallbona, per rahó d' un deute de 1500 morabetins, en 3 dels idus de Setembre del any 1168 de la Encarnaciò, firmen aprés del Rey, Guillelmi Montispelusani, Guillelmi R. Dapiferi, A. de Castro-vetulo, Guillelmi Barchinonensis episcopos, y Ugonis de Baucio. (Pergamí n.º 60 idem.)

En lo conveni de les nones de Novembre del any referit 1168 de la Encarnáció en lo qual Guerau de Jorba, Guillèm de Cervera, Guillèm d' Alcarraz, Blasco Romeu, Pelegrí de Castellazol y altres senyors prometen al Rey Alfons y a Guillém de Montpeller que lo Rey moro Llop o *Lupo*, (1) *firmet hanc pacem per suos alchadits*, figura *Ugonis de Baucio* entre los testimonis. (Pergamí 62, idem.)

En la donació que lo Rey Alfons feu a son germà Sanxo, de tots los drets que pogués tenir en lo comtat de Rodez, Gabaldà y Carlat, en lo mes de Març de 1183, veyém entre los firmants un Bernat de Baucio, que no sabem si era algún cosí o nebot d' Uch de Baus. (Pergamí 364, idem.)

En la donació del *castro* de Pulpis feta pel Rey Alfons a favor dels Templers, en la ciutat d' *Aquis in Provincie* (Aix), en lo mes de Janer del any 1189 de la Encarnació, consten com a testimonis *Barralle domini Marsilie, Bertrandi de Baüc, Hugonis de Baüc*, (perg. 538, idem). ¿Era aquest Uch de Baus

(1) Lo nom del rey Lupo era Mohamed Abensaad Abenmerdanix, y lo seu representant prop del rey d' Aragó era Guerau de Jorba. Veges les importants noves que d' aquest personatge dona l' eminent arabista Codera en son llibre *Decadencia y desaparición de los Almoravides en España*.

aquell qui lluytà contra los Comtes de Barcelona y Provença y que, segons creuen Blancard y Barthèlemy, emigrà a la illa de Sardenya, o, per lo contrari, és Uch, senyor de Baus, marit de Barrala filla del vescomte de Marsella y que sabém que vivia encara en 1195? Sembla més probable la segona congectura, y, per tant, que los dos testimonis del espressat document eren los dos germans Uch y Bertran, aquest darrer senyor de Berra, fills de Bertran de Baus y de Tiburga de Orange.

També trobam altre Uch de Baus en lo regne de Valencia en 1276, que no podèm precisar si era descendent del personatge del mateix nom que aquells autors francesos afirmen que aná a Sardenya. Lo document de 1276 diu axí: «Infans Petrus... nobili et dilecto Ugoni de Baucio salutem et dilectionem, mandamus vobis quatenus omnes illas res et bona quas cumque emparastis et tenetis ab hominibus de Onda et quod fuerant ablate sarracenis Onde in barrigio per homines antedictos tradant incontinenti Vitali aborrabe baiulo dicti loci qui debet de predictis computare cum fideli baiulo nostro Juceffo Rauaya.» (Registre 38, Arxiu de la Corona de Aragó.

En virtut dels documents presentats, pensam que Uch de Baus no emigrà a Sardenya, sinó que continuà en Provença y Catalunya seguint la cort d' Alfons I, y és molt probable que va morir sens descendencia.

La familia de Baus fou perpetuada per Bertran, germà de Uch, casat ab Tiburga d' Orange, germana y hereua de Riambau, príncep d' Orange D' aquest matrimoni naxen *Uch, senyor de Baus,* marit de Barrala de Marsella y fondador de la branca dels Comtes d' Avellino, *Bertran, senyor de Berra,* fondador de la branca dels senyors de Marignan y mort en l' any 1201, y *Guillèm, princep d' Orange,* fondador de la segona dinastia d' Orange que durà fins als derrers temps del sigle XIV.

Lo nom d' aquesta familia, près del lloch y castell de Baus, fou llatinisat de distinctes maneres per los antichs notaris y escriptors. La forma més general és *Baucio,* segons se veu en molts documents des del sigle XI y en los segells del XIII conservats en l' arxiu de Marsella. Es freqüent també la forma *Balcio* o *Baltio,* y sembla ésser la més antiga entre les

conegudes, puix que-s troba en un document del any 981: *secum castrum qui vocatur Balcius*. Trobam alguns, molts pochs, documents qui porten la forma *Baucelo* y *Bauz*, y no cap ab la de *Basso* o *Bas*, a pesar de la referencia que fa lo senyor Blancard del *Llibre negre* d' Arles, puix no té valor essent copies dintre Cartorals o altres compilacions. Ademés, sembla que *Uch de Bas*, qui figura en lo llibre d' Arles (fol. 42) és de mijans del sigle XII, y, per tant, podría molt ben ésser lo català vescomte de Bas o algun parent seu, qui anava ab altres catalans, com Pons de Cervera, precisament lo pare d' Uch de Bas, Bernat de Belloc, Guillèm de Montcada, Arbert de Castell-bell, Bernat de Benavent, a Provença al servey del Comte de Barcelona o del seu nebot lo Comte de Provença. Y encara que *Uch de Bas* del llibre d' Arles resultàs esser certament Uch senyor de Baus, aquest cas únich de cambiar lo nom en la dita forma, no constituheix una prova en favor de la identitat del *Basso* dels documents de Sardenya ab lo *Baucio, Baltio* o *Baus* dels documents provençals, per què en los vells pergamins autèntichs y originals de Catalunya trobam ab gran freqüencia la suposada forma sarda *Basso*, com a llatinisació del *Bas*, des dels sigles IX y X: donchs ab major rahó, y prescindint de les altres proves, podèm identificar nosaltres lo nom *Basso* de Sardenya ab lo nom *Basso* y *Bas* de la casa vescomtal del pais de Besalú.

Havem dit que es molt probable que lo nom prímitiu del lloch y familia senyorial de qui tractem sía lo de *Balç* ó *Balcio*, paraula equivalent á precipici, timba, cingle. Segons lo doctor Balari, en los *Orígenes Históricos de Cataluña*, s' aplica en la nostra terra per designar la montanya ó roca tallada verticalment y que te plá lo cim, circunstancies que s' observen en les roques d' aquell lloch de Provença. Mistral en *Lou tresor dou felibrige* dona les següents variants de la paraula *Balç*: *baus* en l' antich provensal y en lo dialecte marsellès, *bals* en lo llenguatge dels Alpes, *bause* en lo de Niza. Y En Balari observa sobre dites variants: «Todas estas palabras son de una misma procedencia, pero la que por su forma se halla más inmediata al origen de que dimanan, es la palabra *balç*. Bien sabido es que la *ç* de las lenguas romances deriva de *ci* ó *ti, ce* ó *te* seguidas de vocal. Así como de las palabras latinas pla-te-a y lin-te-ol-um se formaron en el romance catalán

plaça y llençol, de la misma suerte del nombre, también latino, bal-te-us se formó bal-ç-o y bal-ç.» «Se usó *balteus* también como término técnico de la arquitectura propia del teatro, anfiteatro y circo romanos. En sentido metafórico significaba en estas construcciones, la grada más alta y más ancha que las demás gradas, la cual las ceñía alrededor á manera de zona ó faja formando una verdadera meseta ó rellano, que establecía separación entre las gradas inferiores y las superiores, en que se sentaban los espectadores.» «La tercera significación de *balteus*, usada en la Marca de España, está todavía en vigor. Fué tomada directamente de la que se le daba en el teatro y adoptada por analogía para expresar de un modo característico la estructura de las montañas que á manera de grada, banco ó asiento, están cortadas verticalmente formando ángulo recto con la cima, que es llana.»

La paraula *Basso, Basi, Bás,* no pot ésser admesa com altre variant de *balç,* ni pot tenir la matexa procedencia del nom llatí *balteus*. També se veu, donchs, impossible per lo origen del nom, que lo vescomte de *Basso* ó *Bás* dels documents de Sardenya sía lo propi senyor del lloch de Baus ó de Balç de Provença, com ho veyem impossible per les relacions de familia y per tots los demés punts de observació que te aquest interessant fet históric h.

CAPÍTOL III

LO JUTJAT O PRINCIPAT D' ARBOREA

Situada en lo centre del Mediterrani, a uns 240 kilometres de la costa d' Italia y a uns 550 de la costa de Catalunya, la illa sarda té la estensió superficial de 23.800 kilometres quadrats. Es, donchs, més petita que Catalunya, puix lo nostre pais mideix 32.300 kilometres.

En tots temps ha sigut observada la estraordinaria insalubritat de Sardenya, principalment en las regions del litoral, ahon, per rahó dels molts estanys, existexen sempre les febres palúdicas y altres infeccions. Una de les comarques pitjors en aqueix concepte és la que formava en la Edat Mitjana lo Jutjat d' Arborea, objecte principal del nostre treball históric-crítich. La vila d' Oristà, capital del principat d' Arborea, està tan voltada per estanys y aygues mortes prop de la mar, que és considerat com a un lloch mortal. En temps de la dominació romana hi anaven desterrats tots los personatges que l' Emperador volía ab certa dissimulació traure del món. La illa, emperó, té regions montanyoses ab cims bastant elevats, passant alguns de 1.500 metres y xamoses valls regades per rius y torrents coberts d' arbres. En aquells punts l' ayre és sà y no s' hi conexen les infeccions propies del litoral de la part d' Occident y de Mitjorn.

Segons alguns autors moderns, lo poble sard s' aprohis-

mava al grupo iber, encara que històricament fos autòcton. Aquella terra estigué antigament molt poblada, però les persecucions y ultratges dels distincts conqueridors qui successivament passaren per la illa, feren montar los habitants de la costa cap al interior de la regió montanyosa, y produhirenne tal disminució, que durant la dominació espanyola arribà a no tenir 350.000 persones. Per altra part, aquella primitiva població autòctona esperimentà mesclançes y lligaments ab altres pobles o races introduhides en la illa per los conqueridors. Axí veyèm en la vila d' Alguer lo tipo català a conseqüencia del establiment de pobladors procehents de Catalunya y portats a Sardenya per disposició del Rey d' Aragó.

Inútil és advertir que la importació de gent forastera va tenir influencia en l' idioma, naxent distincts dialectes en consonancia ab les alteracions de la raça. En la regió d' Alguer y part del jutjat de Torres lo llenguatge popular té major semblança ab lo català que no ab l' italiá.

Los cartaginesos prengueren possessió de la illa per los anys 528 abans de J. C. y la tingueren durant tres centuries. Los romans destruhiren també allà la dominació púnica y lluytaren a voltes ab los habitants indigenes de la regió montanyosa, sempre rebetles y desitjosos de la llur independencia. Aprés de vuit sigles de dominació romana, fou aquella illa invadida pels vàndals y los gots, però hi estigueren poch temps, y en la primera meytat del sigle VIII arribaren los alarbs, obligant als habitants de Sardenya a demanar protecció als reys carlovingis o franchs. Derrotats y llançats una vegada, tornaren los alarbs en l' any 970 y llavors lo Papa Joan XVIII preveyent los molts perills que Italia tindria de la instalació dels alarbs en la Sardenya publicà una butlla concedint la investidura de la illa al príncep o capdill qui sapigués lliurarla dels serrahins. En 1017 feren los Genovesos y Pisans una expedició poch afortunada. Per fí, y a conseqüencia de dues creuhades predicades per los Papas Benet VIII y Lleó IX, los alarbs foren definitivament espulsats y los Pisans romangueren en possessió tranquila de Sardenya, la qual fou dividida en quatre provincies, administrades o governades per uns delegats o governadors nomenats *jutges, iudicibus Sardiniae,* segons los documents del sigle XI, semblants als *podestà* o magistrats estacionaris de les repu-

bliques italianes. Aquestes quatre provincies eren les de Karalis o Càller, Torres, Gallura y Arborea y los respectius governadors, tansformats poch a poch en veritables senyors y prínceps, se titolaven *judex karalitamus, judex turritanus, judex gallurensis* y *judex arborensis*. La provincia o principat de Càller estava en la part meridional de la illa; la d'Arborea ocupàva lo centre, y les de Torres y Gallura tenien tota la part del Nort, mirant a les costes de Còrcega.

Concretantnos a la provincia d'Arborea, que es la qui-ns interessa, dirèm que tenía una estensió aprohismada de 1800 milles quadrades, y estava composta de les regions o districtes de Campidano, Marmilla, Monreal, Valenza, Barbagia, Barigadu, Ozier y d'altres menys importants. La vila capital era Oristà, en la costa occidental de la illa; altres viles de la dita provincia eren Laconi, Tonnara, Óllolai, Sedilo, Fordongiamus, Olzai y Paulilatino. La gran montanya de Genargentu (altura 1864 metres), formava part de la provincia d'Arborea, axí com lo gran estany de Cabres, de 45 kilometres de perimetre.

Lo primer jutge o governador de la provincia d'Arborea, qui figura en los documents avuy coneguts és Orroco o Orzocco, en l'any 1073, en la lletra dirigida pel Papa Gregori VII als quatre *jutges*, o sia al nomenat Orzocco d'Arborea, altre Orzocco de Càller (Cagliari), Mariano de Torres y Constantino de Gallura, recomanántloshi la obediencia al Pontificat, recordántloshi la antiga dependencia de la Iglesia Romana y la necessitat de que acceptassen y complissen les instruccions que havía donades al arquebisbe de Torres.

Devèm advertir que lo Papa era lo natural protector y lo senyor o propietari de la illa. Es una difícil qüestió històrica la del origen del dret de propietat y de la autenticitat dels documents en què fondava la Séu apostòlica son domini sobre aquella terra. Mes, dexant apart la dita qüestió, és induptable que lo Pontifix romà exercía lo dret de propietat des d'antichs temps fins á la conquesta aragonesa, que sempre lo defengué virilment dels atentats fets per pobles estrangers y que lo seu senyoriu o protectorat resultava verament avantatjós per Sardenya y per los seus habitants. «Una cosa assai rimarchevole nell' esercizio del protettorato pontificio

in Sardegna ella è questa,—diu lo més erudit dels moderns historiadors de la illa, en Pasquale Tola, autor del *Codex diplomaticus Sardiniae,*—che la Chiesa Romana non ne abusò mai per mire ambiziose, o per fini interessati; che riconobbe e rispetto i diritti acquistati dai Regoli nazionali; che li difese, ogniqualvolta se ne presentò l' occasione, dalle insidie e dalle violenze si interne che forastiere; e che una volta sola nel presente secolo (sigle XII) depose dal trono uno dei detti Regoli, a ciò mossa da cause molto gravi, riconosciute giuste da uno degli uomini piu chiari, e degli scrittori piú celebrati di quella età; e tuttavia in tale occassione non mescolò nemmeno elementi stranieri pel reggimento di quella parte dell' isola, che andò soggetta ad un breve interregno. Dal chè si puó argomentare qual fede si meritino parecchi storici, i quali, laddove s' imbattano in pontefici che abbiano diretto, seguito o padroneggiato gli avvenimenti del secolo, sono usi gridar sempre alla usurpazione e allo scandalo, e senza addentrarsi nelle condizioni dei tempi e degli uomini, senza esaminare le cause da cui derivarono gli effetti, sentenziano di vivi e di morti con opinioni preconcette, con storti giudizi, e tal volta con arroganza, vedendo mali, e deplorandoli, dove mali non furono mai, e disconoscendo piú spesso per malizia o per ignoranza i beni vari e molteplicì, che nel risorgere del medio evo alla civilità preparata e fecondata dal cristianesimo produsse fra le nazioni la intromessione pacifica del papato nelle faccende politiche. E non è vero ciò che affermano cotesti novellatori, che l' ambizione del potere, e la cupidità delle ricchezze terrene fossero i moventi precipui e reconditi di siffatta intromessione. Ymperocchè, per non parlare di altri paesi e di altre storie che non appartengono al soggetto di cui discorriamo, egli è certo che non sussistono, né possono provarsi riguardo alla Sardegna fini e cagioni così disdicevoli alla tutela paterna del pontificato cattolico.»

Des dels darrers anys del sigle XI y tot lo següent, Sardenya no estava subjecta a ninguna dominació estrangera; los quatre jutges que havem anomenats, exercíen en lo llur respectiu districte lo suprèm poder civil y polítich, regonexent solament lo senyoriu y protectorat del Papa. En Pasquale Tola diu que tots aquells jutges eren nacionals, o siga, per-

tanyents a families del país y que la dignitat o càrrech passava ja al comensar lo sigle XII de pares a fills, encara que continuès fentse la elecció del successor pel clero y los magnats. Era donchs un càrrech hereditari de fet, y la elecció una mera fórmula.

Aprés de 1074, y abans de 1130, surt dels documents, com a jutge d'Arborea, Torbeno de Lacon o de Zori. En 1131 trobam a Comita y en 1147 apareix ja lo seu fill Barison o Parason, qui és aquell que los genovesos volgueren fer rey de tota la illa y que-s casà en 1157 ab Agalbursa de Cervera. Aquí és, donchs, hon comença per nosaltres la part interessant de la historia de Sardenya, perque del esmentat matrimoni prové la entronització y dret de la casa vescomtal de Bas en lo jutjat d'Arborea, y, per tant, en ell se troba la causa de la primera arribada e influencia dels catalans en la illa qui devía aprés èsser una de les més costoses y estimades possessions dels reys d' Aragó.

En 1131, Comita, jutge d'Arborea y lo seu fill Barison, posen los seus estats y bens sots la protecció del Comú de Gènova, al objecte d' obtenir l' adjutori d' aquella república en los ambiciosos progectes que tenía, entre altres la usurpació del jutjat de Torres. La influencia de Gênova sobre Arborea fou molt intensa des d' aquell fet. Axí veyèm, que Barison, jutge d'Arborea, fill de Comita, instigat y sostingut per los genovesos, se proclamà rey de tota la illa y obtingué del Emperador Frederich Barba-roja la seua aprobació e institució. Aquella satisfacció d' una desmesurada vanitat fou de curta duració y abans de morir, Barison tornava a èsser un simple jutge d'Arborea, sens cap superioritat sobre los tres altres jutges, de Gallura, Càller y Torres. No obstant, lo jutge d' Arborea, fou l' únich qui quedà en la illa aprés de la conquesta aragonesa, com esplicarèm més endevant. La primera muller de Barison o Parason, era Peregrina de Lacon, ab la qual tingué un fill, Pere, qui fou son successor en lo jutjat, y una filla, Susana.

En l' any 1157, Barison viudo de Peregrina, se casà per segona vegada ab Agalbursa, filla com ja havem referit en lo primer capítol, de Pons de Cervera y de Almòdis, germana aquesta del Comte Ramón Berenguer IV de Barcelona.

Al acte de la otorgació de la carta dotal o donació *propter nupcias,* feta per Barison a favor d' Agalbursa lo 31 d' Octubre de 1157, concorregueren com a delegats o representants del nomenat Comte de Barcelona, Gusfred de Marsella, Bonifaci de Volta, Bertran de Girona y un *Ugonis vice-comitis,* qui, segons en Pasquale Tola diu en una de les notes posades a la dita escriptura, al publicarla en lo *Codex diplomaticus Sardiniæ,* era lo vescomte de Bas: «Ugonis vice-comitis, cioè Ugone visconte di Basso, fratello, o per lo meno assai stretto congiunto di Agalbursa.» Axò és induptable y no tenen cap fonament de pes En Barthélemy y En Blancard per assegurar que aquell vescomte era Uch de Baus, aquell senyor provençal qui tant havía combatut la casa de Barcelona. En lo següent capítol tractarèm de demostrar aquesta opinió.

L' acte de la donació *propter nupcias* y entrega del anell nupcial d' or, tingué lloch en la vila d' Oristà capital del jutjat d' Arborea. Constituíen la donació tres senyorius o territoris, nomenats *corti,* de Bidunio, Sant-Theodor y Oiratili, ab totes ses pertinencies, sirvents, sirventes, remats, horts, prats, vinyes, boschs, montanyes y valls, aygues y aqüeductes. Fou afegida a la dita escriptura una aclaració, dihent que aquesta donació era a títol de *pignora,* per lo cas en què mort en Barison o Parason, lo seu successor dexàs de pagar a la viuda Agalbursa dintre un any, un mes y un jorn los vint mil sous *lucensis* (de Lucca) que li dexaría com a llegat son marit. «Si vero infra predictum terminum anni et mensis et diei ab obitu predicti Parasonis judicis Arboree predicta summa quantitatis viginti milia solidorum denariorum lucensium expendibilium ut dictum est predicte domne Agalburse uxori predicti judicis Arboree soluta non fuerit tunc exinde predicta domna Agalbursa vel suus vel cui ipsa dederit habeant predictas tres curtes jure propietario et detineant et possideant ad faciendum inde quicquid ipsi voluerint...» En aquest pacte existeix la causa o base de la entronització de la casa vescomtal de Bas en Arborea, perque lo jutge Pere, fill y successor de Parason, dexà de pagar a la seua madrastra Agalbursa aquells vint mil sous, y la dita senyora romangué propietaria de grans territoris en lo jutjat d' Arborea y ab drets que dexà al morir a son nebot *Ponçet*

o Uch Ponçs, fill de son germà lo vescomte Uch de Bas; ab intrigues y lluytes y noves transaccions acabà En *Ponçet* de Bas, per ésser reconegut com a Jutge d' Arborea, com ja esplicarèm més endevant. Barison visqué més de vint-y-set anys casat ab Agalbursa de Cervera, puix no morí fins a darrers del any 1185.

Los documents referents a Barison d' Arborea, publicats per Tola en lo *Codex diplomaticus Sardiniæ,* nos donen les següents noves d' aquell jutge. En 1164, volent premiar o correspondre a lo favor y socors rebuts de Gènova, promet donar a la república un subsidi de cent mil lires per la guerra y a més una pensió anyal de quatre cents marchs d' argent, la cessió dels castells de Marmilla y Arcolento del terreno necessari per edificar en la vila de Oristà cent cases pels mercaders genovesos. Agalbursa confirmà aquesta donació ab jurament, obligantse a fer jurar també los seus fills. En aquell temps, any 1164, fou quan Barison, ajudat de Gènova, prengué lo títol de rey de Sardenya y volgué sotsmetre a son poder los altres jutjats de la illa. Barison anà trobar al Emperador Frederich Barba-roja a Pavía y rebé la investidura del regne de Sardenya. Després entrâ en Gènova y fou coronat en la iglesia de Sant-Siro, ab gran magnificencia y esplendor. Ab tot axò contragué tants de deutes, que may més no pogué posar orde en sa situació econòmica, y va morir sens haver pogut pagar.

En 1168 Barison d' Arborea celebrá un tractat de pau ab altre Barison, jutge de Torres, absolventse mutuament tots los danys que en temps de guerra havíense produits; però, als pochs mesos, lo referit jutge de Torres prometia ja als cònsols de Gènova ocupar y conservar com a penyora lo jutgat d' Arborea fins que Barison hagués pagat totes les quantitats que devia a la republica. Barison y Agalbursa, y los fills del primer, estaven en 1168 a Génova, quasi presoners, o com a ostatges d' aquella senyoria, y los consols declaren que dexarien sortir lliurement y anar a Sardenya los referits personatges, tan prompte com fossen pagats los deutes ja indicats. Vida curiosa y plena de dramàtiques aventures tingué Agalbursa, la filla de Pons de Cervera y neta del Comte de Barcelona, que, encara que tenint poca relació ab l' asumpte de aquest llibre, nos entretenim un poch en esplicarlas perquè

creyèm que res no han dit d' aquelles los cronistes ni los historiadors catalans.

Sembla que los cònsols genovesos cambiaren prompte de opinió y feren traslladar a Barison y Agalbursa de Cervera a Arborea, per lo qual llogaren quatre galeres y partí ab ells com a delegat de la república lo consol Nubilone, qui continuà en la illa retenint gayrebé com a presoners lo sus dit jutge y la seua esposa. Segons les instruccions que conexèm, existents en l' Arxiu de Torino, donades per lo Comú de Gènova al dit cònsol Nubilone, solament en cas de que Barison pagués de moment deu mil lires, que dongués bons ostatges y que consignàs lo castell d' Arculento, podia ésser posat ab llibertat, junt ab Agalbursa. Se veu clar, ab tot axò, lo caracter lleuger y la poca inteligencia de Barison, qui, dominat per pueril vanitat, seguí los concells dels genovesos, qui esperonant y conresant la dita vanitat, trobaren lo medi de dominar de tot en tot aquell príncep.

En 1169 Barison d' Arborea tractà la pau ab Pere, jutge de Càller, restituintli tots los pobles y bens que li havia usurpats quant l' Emperador Frederich li concedí la investidura de tota la illa. No obstant, lo dit jutge Pere promet a Nubilone, cònsol de Gènova, donar socors al Comú d' aquella ciutat, per retenir la possessió del jutjat d' Arborea, fins a tant que Barison pagàs integralment la quantitat de que era deudor.

Barison y Agalbursa de Cervera degueren ésser novament portats presoners á Génova entre 1169 y 1172, perque en aquest darrer any trobam a Barison otorgant una llarga escriptura en la referida ciutat, y Agalbursa jurant al final respectar las estipulacions y fer sempre influencia sobre son marit per que no les rompés. Barison declara que al disposarse a fer la via de Sardeyna, sots la custodia de Oto di Caffaro, representant del Comú de Genova, promet, al arribar a la illa, fer tota mena de provisions y armaments en los castells d'Arcolento y Marmilla a favor del genovesos, entregar al esmentat Caffaro quarant-cinch ostatges, entre ells lo seu propi fill Pere, y pagar distinctes quantitats en dates senyalades. Ademés, promet dexar negociejar los genovesos en Arborea ab exempció de tot tribut o impost, y no fer guerra ni pau ab Pisa ni ab los altres principats o jutjats de Sardenya, sens lo consentiment de Gènova.

En 1174, Barison no havia pogut pagar encare sos deutes a Gènova, y aquesta Senyoría tenia encare ocupat o dominat lo principat d' Arborea. Axí ho deduhim d' un document otorgat per lo jutge de Càller a favor dels genovesos lo primer d' Octubre del dit any.

En 1176, los llegats pontificis, al aparellar la pau entre Gènova y Pisa, disposaven també que los pisans no podrien en lo successiu atacar la possessió de llochs que tenien los genovesos en Arborea en penyora de deutes del jutge Barison.

En 1182, Barison feu una donació al monestir de Monte-Cassino y titula reyna a la seua muller: «Ego Parason Arboreæ Rex, et iudex, avi, et patris mei sequens pro posse pia vestigia, consentiente uxore mea regina Algaburga...»; y tres anys més tart, en Juny del 1185, abdós cònjuges feren altra donació, d'una finca rural, a la iglesia major de Pisa; la escriptura comença axís: Ego rege Barusone d' Arboree et uxore mia donna Agalborssa regina de logu cum boluntade de Deus et de omnes sanctos suos; fazo custa carta pro bene ki fazzo ad sancta Maria de Pisa... Et sunt testimonios primus Deus et Sancta-Maria et Punzu nebode meu..., et Comida de Lacon pees et Comida de Lacon deiana curadores de factu de parte de Valenza suta Punzu nebode meu et Orzocor de lacon Sabiu Curadore de parte de Usellos et Pisanellu curadore de factu de parte de Bonorzuli suta Ponzu nebode meu...»

Aquest document es molt important pel nostre asumpte y mereix una aclaració. Lo nebot de Barison y de Agalbursa de Cervera, qui figura ab lo nom de Ponzu entre los testimonis y que apareix com a superior o president dels *curadors* o gobernadors dels districtes o circunscripcions de Valenza y Bonorzuli, territoris d' Arborea, era lo fill de Uch, vescomte de Bas, aquell germà d' Agalbursa qui havia anat en 1157 a Sardenya a pactar y solemnitzar lo matrimoni del jutge Barison ab la dita senyora. En Pasquale Tola, en nota posada al referit document *(Codex diplomaticus Sardiniæ,)* diu que *Punzu* és igual a *Poncio,* y en la nota de la donació *propter nupcias,* feta a Agalbursa en 1157, diu lo referit autor que *Ponçet* nebot d' aquesta senyora, era fill de Uch vescomte de Bas en Catalunya. En la escriptura de 1185 apareix aquest Pons de Bas, qui ab lo temps devia ésser jutge d' Arborea, com a *curador de dret,* o sia governador-administrador del

territori o provincia de Valenza y Bonorzuli, però exercinthi la administració uns delegats o *curadors de fet.* En Tola creu que hi havia aquests *curadores de factu,* perquè En Ponçet de Bas era encara menor d' edat. Los principats de Sardenya estavan dividits en *curatorias* o circunscripcions, governades per los *curadors* com a oficials o delegats del jutge o príncep.

Agalbursa de Cervera havia, donchs, influit sobre son espòs, per donar un càrrech important a son nebot lo català Pons de Bas.

En la *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragon,* lo Senyor Bofarull publicà un document (vol. IV. pàg. 365) sens data, que creyèm deu correspondre als anys entre 1157 y 1162 y que és una carta dirigida per Parason o Barison d' Arborea al Comte Ramon Berenguer IV de Barcelona, aprés de son casament ab Agalbursa de Cervera, perqué al final diu: «De sorore vestra socru nostra et filiis eius tamquam de vestris et nostris propriis vos deprecamur et eos vobis commendamus.» Aquesta germana del Comte de Barcelona, sogra del jutge d' Arborea, era Adalmus, aquella que fou robada per Pons de Cervera y que, segons havem demostrat en lo capitol primer, vívia encara en 1166.

En Manno en la *Storia di Sardegna* y en Tola en lo *Dizionario biográfico dei Sardi illustri,* diuen que Constantino, jutge de Torres, qui vivia en 1191, havia també estat casat ab senyores de Catalunya. Primerament prengué per esposa a Druda, y viudo d' aquesta contractà nou matrimoni ab altra noble donzella catalana, nomenada Punclosida, en lo castell de Goceano. Ab ninguna de les dues senyores tingué fills, y no havèm pogut saber a quines families de la nostra terra aquelles pertanyien.

Tant aquests casaments com l' anterior ab Agalbursa de Cervera senyalen en certa manera l' origen de la influencia y relacions polítiques de Sardenya ab Catalunya en la segona meytat del sigle XII, fet histórich que deuría haver despertat la atenció dels nostres historiadors y sobre lo qual no res havem trobat escrit.

Mort Parason o Barison, jutge d' Arborea a darrers del any 1185, la seua viuda Agalbursa pretengué tenir drets al principat aquell, junt ab son nebot Ponçet de Bas, mes lo qui governava y qui sembla que hi tenia millor dret era Pere, fill

del nomenat Barison y de la primera muller, Peregrina de Lacon. Lo rey Alfons d' Aragó envià alguns cavallers y soldats catalans per donar ajuda a sa cosina Agalbursa, y encarregà la direcció d' aquest assumpte a Roger Bernat, comte de Foix, son procurador en Provença. Agalbursa vehent poch fort aquell exèrcit, cregué necessari guanyar també l' adjutori de Gènova, y al efecte celebrà un conveni ab lo cònsol Guillelmo Tornello. Tola opina que en 1185 Agalbursa, lo seu nebot Pons y son marit Barison se trobaven en Arborea y que als pochs dies de la mort d' aquest darrer, aquella senyora y Pons se dirigiren a Gènova y celebraren lo referit conveni, qui comença axí: «Ego Agalbursa Dei gratia Arboree Regina convenio et promitto vobis Wullielmo Tornello consuli comunis Janue... quod deinceps per me, et homines meos saluabo, et custodiam universos Januenses et omnes personas de districtu Janue in personis et rebus terra et aqua, sanos et naufragos in toto Arborensi iudicatu, et in toto posse et forcia et terra mea, quam habeo, uel de cetero acquisiero.» «Item promitto et conuenio, quod si ea occasione quod Januenses ad recuperandum Arborensem regnum michi conferre promiserunt, ipsis Januensibus briga uel guerra aliqua a Pisanis, uel aliqua alia persona aparuerit, Januenses inde iuuabo usque ad finem ipsius guerre, et illis personis sine fraude uiuam guerram faciam per me, et homines meos, nec inde pacem uel treguam aut guerram recredutam faciam, sine data parabola omnium uel maioris partis consulum comunis Janue.»

De manera que Agalbursa promet als genovesos tota seguretat, per terra y per mar, al recobrar ab la seua ajuda lo principat d' Arborea; promet, ademés, fer la guerra als pisans, pagar cada any la quarta part de les rendes del dit principat fins a quedar liquidats los deutes dexats per Barison, donar terreno y habitacions als genovesos per exercir lo comerç en Arborea, y fer jurar aquestes obligacions per son nebot Ponçet, quant cumplirà la edat de catorze anys. «Et Pontium nepotem meum post quam ad etatem quatordecim annorum peruenerit, et a consulibus comunis Janue fuero requisita, per se, uel per suum certum missum, aut certas litteras suas sigillo comunis Janue sigillatas in eorum ordinatione iurare faciam bona fide sine fraude pro posse meo,

et de predictis omnibus iuramento teneri.» «...et promissio firma semper et inconcussa suo robore perseueret... consilio et auctoritate meorum consanguineorum Rogerii Bernardi comitis fuxensis et procuratoris regis Aragonum in Provincia, et nepotis eius Raimundi Giliberti, atque Arnaldi de Palaolo, et Pontii Dodorii de Barchinonia.» «Acta sunt hec apud Arcas in domo P. de Colobreria, presentibus Ingone de Fresia Andrea Aurie, Wullielmo Burono... anno dominice natiuitatis millesimo centesimo octuagesimo sexto, indicione tercia, octavo die octubris. Ego O. Panis notarius rogatus scripsi. Hoc iuramentum fecerunt A. Palatinus et R. Gilibertus nepos comitis Fuxensis ✠ Ego iuro ad sancta Dei euangelia quod inducam Arboree reginam et operam et studium prestabo quod adimpleat tam ipsa, quam nepos eius filius quondam Ugonis de Bassis comuni Janue.»

Lo notari qui certificà 'l transumpto diu que en la scriptura original hi havia dos segells de cera, «in uno quorum erat ymago cum corona sedens in cathedra, tenens in dextera virgam cum flore in sumitate, in cuius circunscriptione erat crux et littere tales: *Sigillum Baresonis Regis Arboree*. In altero vero sigillo erat forma militis armati sedentis in equo, tenentis in dextera ensem nudum et scutum in leua, de cuius circumscriptione legi poterat tantum: *Sigillum Pontii Regis Arboree;* ab altera quoque parte eiusdem sigilli, erat forma humana, in cathedra sedens, et tenens levam sublevatam pariter et extensam. In dextera vero ensem euaginatum tenebat cuius circumscriptio erat taliter conquassata, quod legi non poterat, ad cuius exempli corroborationem iussu domini P. de Girardino ianuensis potestatis subscripsi.» Tenim, donchs, una descripció del segell de Ponçet de Bas, fill del vescomte de Bas, y veyèm com pren lo títol de Rey de Arborea poch aprés de la mort de Barison, marit de la seua tia Agalbursa de Cervera, y a una edat inferior a catorze anys. Sembla, segons un altre document que Ponçet havia nascut en 1178, y que prompte cambià son nom, prenent lo del seu pare, o sia Uch de Bas.

Tenim per induptable que lo dret de Poncet o Uch, a part del jutjat d' Arborea era per cessió de la seua tia Agalbursa; lo difícil és trobar com va adquirirlo aquesta senyora. Tola creu que, mort Barison, lo seu fill y successor Pere, es-

tava obligat a pagar a favor de la viuda y madrastra respectiva Agalbursa, vint mil sous luccesos en lo terme d' un any y un mes; segons disposava la carta dotal del any 1157, si lo dit successor dexava de pagar, quedava Agalbursa autoritzada per retenir a títol pignoratici y a usufructuar les tres *viles* o territoris obgecte de la esmentada donació *propter nupcias*, los quals constituien una porció important del jutjat d' Arborea. Pere, successor de Parason o Barison, no pogué o no volgué complir les referides obligacions, perque estava també obligat a pagar al Comú de Gènova los copiosos deutes dexats per son pare, y llavors Agalbursa cregué tenir dret a pendre part del principat arborense, o sia a *cobrar en territori*. Aprés de 1186, diu Tola, no trobam documents referents a aquella senyora, y des de 1192 figura ja Uch o Ponçet de Bas com a jutge d' Arborea, donant a entendre que la seua tia ja era morta, potser a Genova, dexant per testament o per altre acte llegítim, les seues accions o drets al referit Uch. Aytals drets consistien: 1.er, en la propietat de les tres viles o *curtes* donades en 1157; 2.n, en los fruyts y rèdits de tant importants bens; 3.er, en la pena de mil lliures d' or que Barison imposà a son successor Pere, si causava danys y perjudicis a la seua viuda Agalbursa en la pacifica possessió de les tres *curtes*.

«Si a aquesta congectura, afegeix En Tola, se vol juntar la altra, no menys probable, d' alguna disposició testamentaria de Barison a favor d' Agalbursa o del seu nebot Poncet-Uch, a qui Barison mateix havia donat lo càrrech honorífich de governador de dues provincies, encara que era un minyó de set o vuyt anys, cascú podrà facilment persuadirse de que la meua opinió sobre l' orígen dels drets de Uch de Bas al jutjat d' Arborea no s' allunya molt de la veritat.»

Manno, en la *Storia di Sardegna,* deya que era molt clar de que los drets de Poncet-Uch no podien haver sigut adquirits per ell, y lo més possible semblava de que-ls hagués heretats de son pare Uch de Bas. Aquesta opinió és inacceptable. Lo vescomte de Bas no tenia altra relació ab Sardenya que la d' ésser cunyat del jutge Barison. Fou son fill, per estimació de la seua tia Agalbursa, lo qui adquirí drets en Arborea.

Tornant al conveni celebrat per Agalbursa ab Gènova,

trobam a Roger Bernat, comte de Foix, signant lo mateix jorn, o sia lo 8 d' Octubre de 1186, un compromís a favor dels Cònsols de la dita república, actuant com a procurador del Rey d' Aragó, en lo qual promet en nom d' Alfons I, «quod si pisani, vel aliqua alia persona, excepto romanorum imperatore uel filio eius, guerram fecerint Januensibus uel comuni Janue ea occasione quod conferre promiserunt consanguinee mee Arborensium regine ad recuperandum regnum et iudicatum arborensem sibi, et nepoti eius, filio quondam Hugonis de Bassis, ego quamdiu guerra illa duraverit illis personis guerram faciam per me et homines meos, nec in tota terra mea ipsos recipiam, nec recipere consentiam mari uel terra.» Axò és una garantía que dona lo Rey d' Aragó a Gènova de compliment dels pactes y obligacions acceptades per Agalbursa, a la qui Alfons I nomena parenta, y al nebot lo senyala com a fill de Uch de Bas, difunt. Axís va començar la casa de Barcelona a intervindre e influir en los assumptos polítichs de la illa de Sardenya.

Ho espressa axò ben clarament la escriptura de 24 de Novembre del mateix any 1186 en la que Barison, jutge de Torres, promet al Comú de Gènova que los genovesos tindran en lo seu jutjat tota seguretat y protecció y podran negociejar ab llibertat sens pagar impost; que proporcionarà lo dit jutge vitualles a les galeres y donará ajuda ål Consol genovès qui vaja a la illa per cobrar les cantitats que devia lo jutge d' Arborea; y que, d' accort, ab lo Comú, també proporcionará vitualles a les naus dels catalans ja arribats o que arribaran a Sardenya per l' interès de la reyna Agalbursa. «Simili modo et Catalanis qui pro Regina uxore quondam Arborensis iudicis ascenderunt, uel ascenderint pro negocio Arboree itidem victualia et equos sufficienter dabo in ordinatione consulis comunis Janue uel illius qui preerit ibi pro comuni Janue.» (*Codex diplomaticus Sardinie,* vol I, pag. 258).

Lo Rey d' Aragó va confirmar altra volta tot axò que un mes abans havia promès a Gènova per medi de son procurador Roger Bernat de Foix. «Ego Ildefonsus Dei gratia rex Aragonensis... convenio et promitto ianuensibus consulibus de comuni et toto comuni Janue per te Ogerium Panem missum illorum recipientem pro comuni Janue, et per presentis mee bulle constitutionem confirmo ac super aninam meam

iurare mando per Pontium de Ceruaria, quod si Pisani, uel aliqua alia persona, excepto romano Imperatore et filio, guerram fecerit Janue vel comuni Janue ea occassione, quod conferre promisserunt consanguinee mee Arboree regine ad recuperandum regnum et indicatum Arboree sibi, et nepoti eius, filio quondam Hugonis de Bassis, ego, quamdiu guerra illa duraverit, et illis personis guerram faciam per me et homines meos, ita quod in tota terra mea ipsos non recipiam, nec recipere consentiam mari uel terra. Et si contingerit eos in partibus meis applicare, persona et res eorum capiam uel capere faciam bona fide pro posse meo... Actum in obsessione Rode, presentibus B. Ilerdensi episcopo, Guillelmo de Anglerola, P. de Blandis qui hec scripsit precepto domini Regis. Anno MCLXXXVI, ultima die mensis nouembris.» (*Codex Diplomaticus*, vol. I. pag. 259).

En quant a Pere, jutge llegítim d'Arborea, fill y successor de Barison, enemich de sa madrastra Agalbursa, des de abans de la mort del dit Barison, segons sospitam nosaltres per diferents indicis que donen los documents, va començar son govern, diu Manno, seguint aquella matexa política fluctuant entre Gènova y Pisa, que tant desventurat havía fet a son pare. També acabá perdent la llibertat y lo jutjat, y donà lloch al cambi de dinastía en Arborea. Pere, creyèm que fou lo derrer príncep o jutge arborense de la dinastía nacional de Lacano o Lacon, entrant llavors la dinastía catalana de Bas o de Cervera.

Lo primer document que trobam del jutge Pere és la donació feta en 1187, a la iglesia catedral de Pisa, de terres en la illa ab edificis y 40 servus. Prèn lo títol de rey: «Quod ego Petrus Dei gratia rex et iudex Arboree, filius quondam Barasonis item regis et iudicis Arboree, pro salute mea...»

En 1188 lo mateix Pere promet als genovesos pagar tots los deutes, donant la meytat dels tributs y rendes y terreno en lo port d'Oristano per edificar cent botigues per mercaders de dita república, esperant que en recompensa serà rebut e inscrit com a ciutadà de Gènova. Entre los testimonis d'aquesta escriptura, figura un *Orzoccor de Lacon filio quondam Barasonis rex et iudex Arborensis curator de Barberia Dagusti*. De manera que lo jutge Pere tenía un germà governador del districte de Barbería.

Entretant Agalbursa o lo seu nebot y hereu Ponçet-Uch de Bas, ajudats per soldats catalans, ocupaven part del territori d' Arborea. Lo papa Climent III dirigí una carta al cardenal llegat en la illa, ordenant que fes retornar als genovesos lo castell de Serla, «ocupat injustament per un jutge de Sardenya qui-s negà a restituirlo». La carta és de 16 de Juliol de 1188, y en Tola, en la nota que li posa, s' inclina a creure que lo castell de Serla estava occupat per los catalans y en nom del jutge que lo Papa no anomena, però que devía ésser Ponçet-Uch de Bas. Ja veurèm com quatre anys després, Ramon de Torroja, Bernat d' Anglerola y altres cavallers catalans prometeren al cònsol de Gènova restituir lo susdit castell.

Sembla que Gènova havía interrompuda la seua amistat ab Agalbursa y Ponçet y preferida la aliança ab lo rival de aquests lo Jutje Pere. En 7 de Febrer de 1189 lo mateix Pere tornava o prometre al Comú pagar los deutes, donar la meytat de les rendes y ademés cedir en penyora lo castell d' Asoni. No content encara, envià a Gènova son delegat Nicolau Leccanozze a fer jurament solemne de feeltat al Comú, en la iglesia de Sant-Llorens; y totseguit los cònsols feren recibiment també solemne en la matexa iglesia, de Pere com a ciutadà genovès.

Lo 29 de Maig de 1189, se trobà altre promesa de Pere a favor de Gènova, repetint les concessions anteriors. A pesar de tantes escriptures y prometences, en 1191 Gènova temorosa encara d' algún engany o resistencia del jutge d' Arborea, arrancava del jutge Constantino de Torres un conveni, obligantlo a donar socors als genovesos qui anirían a Sardenya, en cas de no complir ses obligacions lo repetit Pere.

En altre conveni, sens data, y que Tola creu que probablement correspon al mateix any 1191, en què morí Constantino de Torres y lo succehí en aquell jutjat lo seu oncle Comita, roman estipulat entre lo Comú de Gènova y aquest darrer personatge y son fill distinctes concessions de lliure comerç y la següent obligació: «Item promittimus tibi, quod si partem Arboree que fuit Hugonis de Basso conquirere et habere poterimus, pro parte ipsa dabimus annuantim comuni Janue libras centum.» ¿Uch de Bas, qui havía possehit una part del principat arborense, y que cinch anys aprés

de la mort del rey o jutje Barison apareix ja mort o desposehit de son territori, ès per ventura lo germà d' Agalbursa, lo vescomte de Bas pare de Ponçet, o per lo contrari és lo mateix Ponçet qui ja rebía lo nom de son pare? En Tola, en nota posada al referit document, sembla creure que hi hagué dos Uch de Bas, pare y fill, com a jutjes d' Arborea aprés de Barison y abans de finir lo sigle XII. Sospitam que lo vescomte de Bas may no fou jutge arborense, y en tot cas, tan sols com a representant de son fill impúber Ponçet, hereu d' Agalbursa. Potser volen certs autors, y també Tola, admetre que los dos jutges Uch de Bas, eren no lo vescomte, sinó lo fill y lo net d' aquell. Ab tot y aquesta escriptura, continuarèm crehent que en 1191 no hi havía hagut altre jutge arborense o pretendent a part del jutjat, de la casa catalana de Bas, que lo nebot d' Agalbursa Ponçet, fill del vescomte Uch del any 1157.

Sí, com recorda lo lector, en 1186 havèm trobat en documents autèntichs lo nebot d' Agalbursa, nomenat Ponçet, fill del ja difunt Uch de Bas, y d' edat inferior a catorze anys, ¿còm podèm admetre en 1192 un altre Uch de Bas, fill del dit Ponçet, y ja jutge d' Arborea? Falta temps per dues generacions aprés del vescomte de Bas y de sa germana Agalbursa.

Lo document de 20 de Febrer de 1192 comença d' aquesta manera: «Ego Ugo quondam Ugonis de Bassis rex et iudex Arborensis consilio et auctoritate Raimundi de Turingia barbani mei *(oncle meu)*, quem meum in hoc casu curatorem elegi, convenio et promitto uobis Guillielmo Burono consuli comunis Janue, pro vobis et sociis vestris consulibus comunis Janue, quod deinceps per me et homines terre mee custodiam et saluabo universos homines Janue, et de districtu Janue, in terra, mari et aqua, sanos et naufragos bona fide... et res eorum manutenebo et defendam contra omnes personas et ab eis omnem vim et iniuriam propulsabo.» Com se veu, lo jutge arborense és en 1192 un Uch de Bas, menor d' edat, baix la curatela de Ramon de Torroja, son oncle, o siga lo marit de Gaia de Cervera, germana d' Agalbursa. Per nosaltres axò és altra prova de que aquest jutge Uch, és lo mateix Ponçet, qui vivía en 1186 ab Agalbursa y que era governador honorífich de dues provincies.

En lo referit document també promet donar al Comú de Gènova la meytat de les rendes *qui vel que spectant ad regnum Arboree, et ad peculiare meum* (lo seu peculi o patrimoni particular), quocumque modo fiat, sive per venditionem curatoriarum... venationum, vel quocumque modo potest excogitari quod aliquid pecunie recolligam ego, *vel pro me alius in regno et iudicatu Arboree.*» Aquests altres homens qui podíen fer en Arborea la colecta de les rendes y tributs en nom y delegació d' Uch de Bas, diu be Tola qu' eren los catalans qui, com ja havèm relatat, havíen anat a Sardenya per socórrer a Agalbursa y al seu nebot. Los noms dels testimonis de la escriptura de què estam parlant comproven la opinió de Tola. «Acta sunt hec in ecclesia Sancte-Marie de Arestano, in basilica videlicet Sancti Michaelis, in presentia domini Justi archiepiscopi Arboree, Raimundi de Turrigia, Raimundi filii eius, Raimundi de Guelfo (1), Guillelmi de Sagardia, Raimundi de Odana, atque Bernardi de Anglarola, et Pontii de Falco, anno dominice nativitatis millesimo centessimo nonagesimo secundo indictione nona, xx die februarii.» Se trobaven, donchs, a Oristà de Sardenya Ramon de Torroja y son fill, Ramon de *Golf* o Gurb, Guillèm de Sa-Guardia, Ramon de Odena, Bernat d' Anglerola, Pons de Falcó y altres senyors catalans.

No hi hà dupte de que lo *Raimundi de Turrigia* era lo Ramon de Torroja, perqué la matexa escriptura nos diu que era oncle de Uch de Bas, y ja havèm engrunat en lo primer capítol, com Gaia de Cervera, germana d' Agalbursa, era la muller de Ramon de Torroja, y com en 1181 aparexen Gaia, Ramon y lo seu fill de igual nom (fill que per major prova, també figura en la escriptura de Uch de Bas jutge d' Arborea del any 1192) en la carta de donació feta per ells de la meytat de son patrimoni de Barbens a favor dels Templers. També havèm dit en lo primer capítol que Ramon de Torroja havía fet testament en 1191, y, segons costum d' aquell temps, devía ésser en previsió del viatge que anava a empendre a Sardenya. Creyèm haver demostrat clarament la identitat de Ramon de Torroja ab lo Ramon de Turingia o de Turrigia qui figura en los documents de la illa sarda, nom mal tra-

(1) Tenim per segur que aquest nom està errat, y devía ésser *Raimundi de Gurbo,* germà de Ramon de Torroja.

duit o mal llatinitzat pels notaris d' aquella terra. Y ara deu preguntarse ¿Si Ramon de Torroja o Turingia sabèm que era oncle del jutge d' Arborea, cunyat del vescomte català de Bas y d' Agalbursa viuda del jutge Barison, no queda també demostrat que *Ugo de Bassis*, jutge arborense a les darreríes del sigle XII, fondador de la dinastía nova en aquell principat, és lo català Uch de Bas y no lo provençal Uch de Baux o Baucio, com pensaven los escriptors francesos Mrs. Blançard y Barthélemy? Aquest punt de crítica serà l' objecte del capítol següent.

Los treballs y lluytes dels parents d' Agalbursa de Cervera foren sostinguts sens dupte pel rey d' Aragó, qui ab previsió política notable no dexà descuydat aquell assumpte que offería un medi d' estendre per nous territoris la influencia catalana; fet més important d' axó que sembla al primer cop-d' ull, no apreciat dels historiadors nostres, y que constitueix una gloria y mèrit més del incansable y victoriós Alfons, del fill y successor del comte Ramon Berenguer de Barcelona y de la Reyna Petronila d' Aragó, creadors de la famosa confederació qui devía portar a dos pobles germans al cim de la grandesa y de la prosperitat.

Lo successor d' Agalbursa, Uch de Bas y lo seu curador Ramon de Torroja, axí com los cavallers delegats del rey Alfons, obtingueren a la darrería bon resultat de llurs treballs y lluytes, obligant al jutge llegítim d' Arborea Pere, fill de Barison y fillastra d' Agalbursa, a aceptar un conveni, sotsmetent la qüestió al arbitratge d' un cònsol de Gènova, república en aquells moments protectora del pretendent català. Lo díe 20 de Febrer de 1192 fou signat lo compromís per Pere y Uch y donat lo laudo o fallo per lo cònsol Guillèm Burono en la iglesia de Santa-María d' Oristano. Copiarèm los fragments interessants: «Qualiter Petrus iudex Arbor, et Ugo de Bas compromiserunt se in W. Buronum consulem comunis Janue et sententia de predictis. In nomine omnipotentis et eterni Dei amen. Petrus dei gratia iudex arborensis filius quondam Baresoni iudicis Arbor, et Ugo filius quondam Ugonis de Bas, qui olim poncet nominabatur consilio et auctoritate Raimundi de Turingia maioris quem in hoc casu suum curatorem elegit, quemque Gillelmus buronus consul comunis Janue et iudex ordinarius ei confirmavit

et dedit, comuni concordia et beneplacito, compromiserunt in G. Buronum consulem Janue de omnibus discordiis et controversiis que inter eos vertebantur aliquo modo et de omnibus actibus et negotiis ad regnum et iudicatum Arboree pertinentibus aliquo modo...» «Quare ego W. Buronus... contemplando bonum pacis et concordie, et cupiens quod regnum et iudicatum Arboree et eius membra in tranquillitate et pace diu debeant permanere, hanc fero et promulgo sententiam, et ut infra legitur ordino servari. Videlicet quod Petrus predictus et prenominatus Ugo veram inter se et inviolatam pacem in perpetuum observent.» La primera obligació que imposa l' arbitre és que Gènova cobrarà la meytat íntegra de tots los drets y tributs del principat arborense fins a romandre liquidats los deutes demunt dits. Y l' altre meytat de les dites rendes, «Residuum vero ipsi Petrus et Ugo supradicti equaliter habeant. Soluti vero debitis prenominatis, predictus Petrus vel eius nuncius medietatem reddituum omnium et introituum atque recolte arborensis regni et iudicatus consequatur et habeat. Et prenominatus Ugo alteram medietatem vel eius missus in integrum habeat et consequatur. Item statuo et iudico quod quando Petrus et Ugo predicti fuerint simul in aliqua parte regni et iudicatus Arboree, quod cause omnes et placita atque contentiones arborensis regni et iudicatus ante eos fiant et veniant; et quod ipsi eas audire et examinare et terminare debeant tanquam domini et iudices Arboree.» Com se veu queden del tot igualats en drets y autoritat Pere y Uch, llevada tota superioritat del un sobre l' altre. Es una veritable victoria dels catalans, y en particular de Ramon de Torroja, haver obtingut aquesta igualtat, tenint en compte que Pere era lo fill y hereu natural del difunt jutge Barison, mentre que Uch-Ponçet no era sinó lo nebot de la muller del dit Barison, hereu dels drets que aquesta senyora tenía sobre les terres senyalades en garantía de la donació *propter nupcias,* drets que may no podíen arribar a afectar a la soberanía o direcció política del principat. Ab tot y la carestía de noticies en què estam d' aquells fets, se fa presumir en aquells catalans una extraordinaria habilitat, tenacitat, energía y bona sort.

Tenim, donchs, que trobantse junts Pere y Uch en qual-

sevol lloch del principat, devíen junts administrar la justícia, funció essencialment sobirana, atribut del príncep; y en ausencia d'un d'ells, l'altre administrava sol, reservant emperò al ausent la meytat dels drets o emoluments. Disposava també la sentencia que tots los castells estiguessen en poder de Gènova y fossen provehits a càrrech dels dos jutges, y si l'un infringía la sentencia seríen tots entregats al altre, sanció molt forta per tenir obedients aquells rivals. Ara segueix la clàusula més important per nosaltres: «*Si forte predictus Petrus sine legitimo herede de se nato obierit, tunc regnum totum et terra Arboree Ugoni predicto vel eius heredi superstiti legittime de se nato perveniat, et suum sit.*» Aquí se preveu lo cas de que Pere morís no dexant successió directa llegítima, com si donès a entendre que aquell díe de la sentencia no hagués tingut ni tingu's descendencia, a pesar d'ésser de molta més edat que son company y rival Uch. Aquest era menor de catorze anys, mentre que Pere, fill de la primera muller de Barison, degué haver nascut abans de 1157, en qual data Barison contractà segon matrimoni, y per tant comptava ja més de 35 anys.

A continuació disposava la sentencia del cònsol genovès lo següent: «Preterea laudo et ordino quod quando Ugo predictus annos XIIII expleverit, hec teneatur iuramento firmare infra mensem unum, postquam ipse inde ab ipso iudice Petro predicto monitus fuerit. Et in super postquam ipse Ugo anno XX excesserit, ad ipsum facere teneatur infra mensem unum, postquam ipse inde a predicto Petro vel eius misso fuerit appelatus..... Acta sunt in ecclesia Sancte Marie de Arestano in basilica videlicet Sancti Michaelis, que dicitur paradisus, in presencia domini Justi archiepiscopi Arborensis, Raimundi de Gulgo, Raimundi de Turingia iunioris, Guillelmi de Sagardia, Bernardi de Anglerola. Raimundi de Odana, Poncii de Falco et capellani de Sagardia, anno dominice nativltatis millesimo centessimo nonagesimo secundo, indictio, *nona et secundum* quosdam decima, XX die februarii.»

En lo fragment que acabam de copiar notam dues particularitats. Uch, menor encara de catorze anys, queda obligat a confirmar ab jurament al moment d'haver arribat a la dita edat no solament les condicions de la present sentencia o

laudo arbitral, mas també les altres convencions fetes ab lo Comú de Gènova, jurament que devía repetir als 20 y als 25 anys. La segona particularitat és que en aquesta disposició és hon lo cònsol àrbitre dona per única vegada lo títol de jutge a Pere. A Uch no li ho dona cap vegada, com si en qüestió de representació establís una diferencia entre abdos rivals, regonexent indirectament la superioritat o llegitimitat de Pere, encara que en lo terme dels fets establesca la perfecta igualtat de posició, segons ja havèm abans observat. Emperò si lo cònsol àrbitre no donava títol de jutge arborense a Uch de Bas, aquest mateix lo prenía en les seues escriptures y actes, com ha pogut veure lo lector en lo document otorgat en lo moment de dictar lo dit cònsol la sentencia, per medi de Ramon de Torroja, y a favor de Gènova, y lo Comú acceptava y consentía aquell títol près per un minyó foraster, fill de llunyana terra. També se titula *jutge y rey* en la escriptura de primer de Març del referit any 1192, o sía en la promesa feta per son curador Ramon de Torroja y altres catalans a favor del repetit cònsol genovès Burono, de consignar y entregar lo castell de Serla, que des de molt temps era reclamat pel Comú. Comença axí: «Nos Raimundus de Turrigia pro me et Ugone filio quondam Ugonis de Bassis rege et iudice Arboree, cuius curator sum in hoc casu ab eo electus et constitutus, et Raimundus de Gulgo frater eius, nec non Guillielmus de Sagardia, et Bernardus de Anglarola pro nobis et sociis nostris, et omnibus de comitiva nostra convenimus, atque sub estipulatione promittimus vobis G. Burono consuli comunis Janue, quod per totum mensem madii proxime venientem, aut ante, si antea de Sardinea discedemus, dabimus et consignabimus domino Justo archiepiscopo Arborensi quem vestrum in hoc casu procuratorem et missum constituistis, et comunis Janue, castellum Serle cum omnibus pertinentiis suis ad habendum et tenendum pro comuni Janue, et garniendum sicuti alia castella regni et iudicatus Arboree, et quod castellum ipsum, cuius copiam nobis facitis, pro salvamento personarum et rerum nostrarum, ad honorem et fidelitatem comunis Janue custodiemus et salvabimus et defendemus, ac manutebimus contra omnes personas, quamdiu in Sardinea fuerimus. Quod si non fecerimus, et ut supra legitur non observaverimus, tunc

pars tota, et rationes, et iura, que Ugo predictus, cuius curator ego R. de Turrigia sum, habet in regno et iudicatu Arboree, comunis Janue sint, et inde vobis et comuni Janue fidem facimus, ut ea comune Janue habeat et teneat, et faciat quicquid voluerit nomine proprietatis.» «Actum in Sardinea, videlicet apud Salavanum, testibus Symone Vento, Idone de Carmadino, atque Beiano et Andrea de Senagugia et Petro iudice Arboree, anno dominice narivitatis millesimo centesimo nonagesimo secundo, iudictione nona, kalendas martii.»

Sobre aquest document farèm també curioses observacions. Ramon de Torroja figura com a capità d' una companyía de cavallers y soldats catalans al servey de la casa de Bas o Cervera. En Guillem de Guardia o *Sagardia,* era un senyor dels voltants de la Segarra, parent de la casa de Cervera y Ramon de *Gulgo,* nom equivocat per l' amanuense o per lo impressor del *Codex diplomaticus Sardinie,* és Ramon de Gurb o *Gurbo,* germà de Ramon de Torroja, com ja indica lo document. En lo Cartoral de la Catedral d' Urgell, volum I, n.º 863 se troba lo conveni entre aquella canònica y Ramon de Torroja sobre les primicies del lloch de Barbens y de les iglesias d' Aguilella, Aguda, Torroja y Castell de Llenguaexuta. Los firmants del acta són Ramon de Torroja, sa muller Gaia de Cervera, son fill Ramon y *R. de Gurb fratris predicti Raimundi.* La data és 2 idus Abril de 1178. Si recordam lo que havem dit en lo primer capítol, de la donació que en 1181 feren Ramon y Gaia y son fill Ramon, a favor dels Templers, en qual document se llegeix que fou fet en l' any hon Ramon de Torroja anà a ultramar, lo qual és molt probable que fos a la illa de Sardenya, tindrèm plenament demostrada la identitat de *Raimundus de Turrigia* y *Raimundus de Gulgo* del document de Sardenya ab Ramon de *Turre-rubea* o Torroja y *Ramon de Gurbo* o Gurb dels documents catalans. Encare més proves; en lo testament de Ramon de Torroja, marit de Gaia, primer dels dos que otorgà, (any 1175) figura una dexa o llegat de la torre Guillera a favor de son germà Ramon de Gurb. Aquesta identitat serveix després com a demostració de que Uch de Bas, jutge d' Arborea, sots la curatela de son oncle Ramon de Torroja, és lo fill, y no lo net, de Uch vescomte de Bas, germà de Gaia y d' Agalbursa

de Cervera, o siga que en 1192 existeix lo mateix Ponçet, nebot d' Agalbursa qui infant de set anys en 1186 era governador de dos districtes d' Arborea. No hi hà dues generacions, sinó una de Uch de Bas jutges arborenses.

En quant a Bernat d' Anglerola, qui també figura entre los principals de la companyía de catalans defensors del jove vescomte de Bas, tenim per cert que és lo fill d' altre Bernat d' Anglerola y de Elicsendis, d' aquell senyor d' Anglerola qui feu testament en 1181, dexant al dit fill los castells de Golmers, Alberch, Palau, Novella, Ventoses y altres bens, baix lo superior domini del primogènit Berenguer. Los germans de Bernat, fills tots d' Elicsendis, eren Berenguer, Pere, Timbors, Beatriu y Geralla. Axí ho trobam en molts documents del Arxiu del Gran Priorat de Catalunya del orde de Sant-Joan.

Potser los lectors creuran ridícoles aquestes minuciositats, però nosaltres les creyem necessaries per dexar clarament provada la identitat de la nova dinastía de jutges d' Arborea. ¿Si tots los defensors y protectors eren catalans y parents del vescomte de Bas y de la familia de Cervera, devèm pensar, per ventura, que la persona protegida y defensada sia un senyor provençal vençut aprés de llarga rebellió contra lo rey d' Aragó, y no un senyor català, de noble llinatge, nebot de la muller del jutge d' Arborea? ¿No és per sí sola aquesta identitat dels Torroges, Saguardias y Anglerolas una prova més en contra de la opinió de Mrs. Blancard y Barthélemy sobre Uch de Baucio en Sardenya?

Continuem ara les observacions sobre lo document de primer de Març de 1192, referent a la entrega del castell de Serla. En Torroja y demés companys prometen entregar aquella fortalesa abans del mes de Maig, si abans d' aquest temps abandonen la illa; axò indica que los catalans qui anaren en ajuda del fill del vescomte de Bas a Sardenya se disposaven a retornar ja a Catalunya, potser creyent que aprés del conveni ab lo jutge Pere d' Arborea y de la sentencia del cònsol de Gènova, romania definitiva y fortment instalat lo jove Uch-Ponçet en la seua part del principat y no era necessari l' adjutori dels parents.

Per fí, en lo dit document veyèm entre los testimonis lo mateix jutge Pere, lo rival de Uch-Ponçet, demostració de

bones relacions y sobre tot de que consentia y acceptava a Uch-Ponçet com a jutge d' Arborèa en la seua part, puix que la escriptura comensava donantli aquest títol sens constar oposició ni protesta del referit Pere. Al cap de sis anys de la mort de Barison, marit d' Agalbursa de Cervera, aquesta senyora y la companyía de catalans havien sapigut convertir uns drets petits y condicionals en soberanía política y posar en la mà d' un infant de la casa de Bas lo govern d' Arborea.

Aprés de la sentencia del cònsol genovès deuria ésser tan bona la relació y amistat dels catalans ab lo jutge Pere, que axicom he vist a aquest entre los testimonis d' un document espedit per En Torroja, curador de Uch-Ponçet, trobam en cambi a Bernat d' Anglerola, Pons de Falco y Ramon de Ódena com a testimonis també del acta de Pere hon consta la promesa feta en 20 de Febrer de 1192 als genovesos, de pagar los deutes y donar terreno per botigues als mercaders de la república.

Per los anys de 1197 lo jutge de Càller, qui era Guillèm de Massa, hom atrevit y sens escrúpols, acometé y ocupà tot lo territori d' Arborea, fent presoner lo jutge Pere y son fill Barison; l' altre jutge, Uch-Ponçet de Bas, pogué fugir a Génova, des de hon treballà per recobrar sos estats.

Lo papa Ignocenci III, amonestà y condemnà a Guillèm marques de Massa per les espoliacions fetes, manantli que retornàs tot lo usurpat. «Cum enim idem marchio auctoritate quondam apo. sedis excomunicationis vinculo innodatus, nobilem virum A. (deu dir *nobilem virum P.*, segons observa Pasquale Tola) Arborensem iudicem et filium eius parvulum cepisset, et nequiter carcerali fecisset custodiae mancipari, eorum terra, quam ab ecclesia Rom. tenebant, per violentia occupata,...» Se veu clar que lo marqués de Massa tenia en son poder l' infelis Pere, jutge d' Arborea y lo seu fill impúber Barison. Aquest l' havia tingut ab una senyora nomenada Bina, la qual, vivint encara son marit Pere d' Arborea, se casà abans del any 1207 ab un comte Uch ab qui procrearen dos fills y motivaren la intervenció del papa Ignocenci III. Sembla que Bina contractá matrimoni ab Pere d' Arborea en 1189, y que no tardà èn dexarlo y tornarsen a viure ab son pare. Tola creu que lo comte Uch, segon marit de Bina, era un noble de Pisa.

En quant a Uch-Ponçet de Bas, trobam que en 28 d' Agost de 1198 otorgà a Gènova un conveni o promesa a favor del Comú, renovant les anteriors promeses del any 1192. «In nomine Domini amen. Ego Ugo de bassio siue pontius filius quondam Ugonis de bassio convenio et promitto vobis domino A. de Mandello Janue civitatis potestati, recipienti nomine comunis Janue, quod deinceps per me, et homines meos salvabo et custodiam, atque defendam universos ianuenses et omnes personas de districtu Janue in personis et rebus, et terra et aqua, sanos et naufragos in toto Arborensi iudicatu, et in toto posse et fortia et terra mea, quam habeo vel de cetero adquisivero.» «Si autem, quod Deus avertat, aliquod lignum ianuense vel de districtu Janue, quod absit, naufragium pacietur in toto Arborensi iudicatu et in tota fortia et terra mea, quam habeo vel de cetero acquisvero, et homines mei aliquid inde habuerint, faciam illud per bonam fidem pro posse meo in integrum restituere.» «Preterea exquo dominus terram meam inde concedens dignabitur recuperare, dabo et consignabo potestati Janue vel consulibus comunis... quartam partem totius introitus dricte reddite Arborensis iudicatus, excepto vino mee curie ne frauder necessario pro debitis comunis aut civium Janue.» «Item confiteor quod alii tres quarterii Arborensis iudicatus sunt obligati comuni Janue pro debito comunis et civium; et ex parte mea in quantum possum ipsos obligo et eos in guardia tenebo pro comuni Janue, quamdiu comune Janue et cives Janue debitum comunis et civium in integrum fuerint consecuti.» «Hec omnia ut superius scripta sunt iuro tactis evangeliis ego Ugo de bassis, qui professus sum habere annos XX, attendere et observare bona fide... Factum Janue in publico parlamento. Testes Rogerius de Brema... anno dominice nativitatis millesimo centesimo nonagesimo octavo, indict. XV, XXVIII die augusti feliciter. Ut autem omnis ambiguitas de medio auferatur, post publicam notarii infrascriptionem, conventionem et permissionem, prescripta sigillo meo roborari precepi.» Aquest segell fou descrit pel notari qui donà trasllat o copia del present document, y diu: «In quo pendebat sigillum cereum taliter comminutum et fractum, quod eius littere non poterant legi, ab una parte cuius remanserat de sculptura forma equi capite diminuto cum

milite in eo sedente capite similiter diminuto; ab altera vero parte eiusdem sigilli erat forma homìnìs sedentis in cathedra, de qua tantum ibi remanserat ab humeris ìnfra, sicut ìn eo autentico vidì et legì...»

Aquesta escriptura indica, donchs, lo que ja haviem dit, que lo jutge Uch d' Arborea del any 1198 és lo mateix Ponçet nebot d' Agalbursa de Cervera del any 1185, *Ugo de bassio sive Pontius filius quondam Ugonis de Bassio*. En les actes del rey d' Aragó de 1186 també se diu que Ponçet, nebot d' Agalbursa era fill del difunt Uch de Bas. No podem admetre una nova generació, com en algun punt de la seua obra estableix Tola.

Uch-Ponçet diu en aquest conveni que no està en possessió de les seues terres d' Arborea; sempre fa referencia en les obligacions que s' imposa al temps en què recobrarà lo seu patrimoni. ¿Es que havia també sofert la invasió y usurpació feta per Guillèm de Massa, senyor de Càller, o, per ventura, no havia pogut encara, des del conveni de 1192 ab lo jutge Pere, obtenir la possessió de la part del principat arborense que aquell conveni y sentencia del cònsol genovès li assignava? Creyèm més probable la primera suposició.

Lo més important del document que examinem és la següent obligació que adquireix Uch-Ponçet: «et de terris et supradictis omnibus iuro fidelitatem comuni Janue et ipsas terras tenere promitto pro comuni Janue et nomine comunis Janue in feudum.» Axó cambia lo caràcter jurídich de la propietat o dret del jutge Uch sobre les terres d' Arborea. Abans les possehia en plè domini y quasi dirèm soberanía, ab la sola supremacia de la Iglesia romana. Des d' aquest contracte les tindrà en fèu del Comú de Gènova. La concessió és notable y fa suposar en Uch-Ponçet una gran necessitat d' ajuda y protecció per sostenirse o per restablirse en los seus estats de la illa.

Tola assegura que Pere, jutge d' Arborea, fill de Barison y fillastre d' Agalbursa de Cervera, era jutge en 1203, lo qual indicaría haver sigut posat en llibertat per Guillèm de Massa. Lo seu fill, Barison o Parason, se maridà en 1215 ab Benedetta, filla del mateix Guillèm de Massa, que los hi havia usurpat lo jutjat arborense en 1197. Sembla que en 1207 o poch abans, lo rival del jutge Pere, o sia Uch-Ponçet de Bas,

havia també presa per muller altra filla de Guillèm marquès de Massa. Lo papa Ignocenci III endreçà en 1207 una lletra al arquebisbe de Càller amonestantlo per haver permès lo matrimoni incestuós d' Uch de Bas ab una filla que no nomena del referit marquès. Tola declara que dels documents de Sardenya no ha pogut saber de hon proceheix la incestuositat del casament d' Uch ab una filla de la familia de Massa. ¿Seria potser de la matexa casa la mare d' Uch-Ponçet? No sabem ab quina senyora contragué matrimoni lo vescomte de Bas, germà d' Agalbursa, qui estava en Sardenya en 1157 y que fou pare del dit Ponçet.

Lo Papa Ignocenci dirigí una lletra al jutge de Torres en 3 de Setembre de 1211 per que estigués aparellat a lluytar contra Pisa y l' Emperador Otton; y Baluzio assegura que una lletra igual fou escrita també a Uch de Bas, jutge d' Arborea. Si axó és cert, tindriam encara vivent y jutge a Uch-Ponçet en 1211. No obstant, en lo *Codex diplomaticus Sardiniæ,* hi trobam un document de 20 d' Octubre del indicat any 1211 d' un jutge d' Arborea nomenat Constanti. Es la fondació del famós monestir de Bonarcado y comença axí: «Ego iudice Constantine de Arborea territorium, simul cum uxore domina Anna, ex consilium archiepiscopi mei...» Los historiadors de Sardenya asseguren, sens proves, que Constantí era lo fill primogènit d' Uch-Ponçet de Bas y que visqué fins a 1228 o poch abans; la seua mare, muller del nomenat Uch, diuen que era Preciosa de Lacon. Per nosaltres potser se tracta d' un altre usurpador del principat arborense o d' una escriptura poch autèntica. Si Constantí fos lo successor directe y llegítim d' Uch de Bas des de 1215, sería estrany que lo jutge de Torres en lo document signat en 1224, prometent observar tots los convenis anteriors ab Gènova, digués encara, que si pogués conquistar la part d' Arborea que havia estada d' Uch de Bas, donaria al Comú genovès una nova pensió anyal, y no determine més la cosa, afegint que en lo present temps posseheix la dita part son fill Constantí.

No sabèm tampoch quant morí Pere, jutge llegitim d' Arborea, rival d' Uch de Bas. Son fill Parason se casà en 1215, mort ja Guillèm, marquès de Massa, ab Benedetta, filla y hereua del referit marquès. Tola creu que aquest Parason, qui

era lo llegitim successor en Arborea, no possehia lo dit jutjat, que mori entre 1217 y 1224 dexant un fill jove nomenat Guillèm II marquès de Massa; qui, morta la seua mare Benedetta, fou també jutge de Càller.

En 1228 comença a sortir en documents un altre Pere, qui prén los titols de jutge d' Arborea y vescomte de Bas. Axò ja indica que era descendent directe d' Uch-Ponçet de Bas y del germà d' Agalbursa de Cervera. Tola assegura que era fill segon d' Uch vescomte de Bas y de preciosa de Lacon, y que succehí en Arborea a son germà Constantí.

La primera escriptura de Pere II d' Arborea és de 18 de Janer de 1228, feta en la vila d' Oristano, y és una donació al monestir de Sant-Marti, de munts y boschs en la illa. Diu: «Ego Petrus de Lacono iudice de Arborea, et visconte de Bassu, cum voluntade bona, et de donna Diana uxore mia Regina de Arborea, fato custa donatione pro bene ila fato a sa ecclesia de Santu-Martini, de sos apendixios dessa citade de Aristanis, et conventu dessos monacales de Santu-Beneditu, et dolli totus sos saltos et montes siguientes...» La copia, que fou feta per Sanna en la seva obra *Festiv. Cult.* està plena d' errors y potser interpolacions.

En 1230, lo mateix Pere fa altra donació a la iglesia de Bonarcado, publicada per Mittarelli en los *Annal. Camald.* «Ego Petrus Deî gratia vicecomes de Bassu et rege et iudicis de Arborea cum bona voluntade de Domina Diana viscontissa mugere mea, donna et regina de Arborea, fago custa carta pro bene cale fasso a sancta-María de Bonarcado doli su saltu de Querquedu, qui est supra Bonarcadu .. et pro anima de padre meu et de mamma mea, et pro remissione de sos peccados meos...»

En un document sens data y que Tola creu que correspon al any 1237, Pere de Bas va confirmar a la iglesía y convent de Bonarcado totes les donacions fetes pel seu pare Uch de Bas y la seua mare Preciosa de Lacano. Es convenîent copiar algun fragment: «Ego Petrus de Lacono iudice de Arborea et visconde de Basso ad honorem Dei et sancta-María, et de totu sos santos, et cum voluntade de donna Diana mugere mea donna de Arborea fazo custa carta et renovola á sancta María de Bonarcanto pro donatione, qui fecit donnu Ugo de Basso padre meu, et donna Preciosa de Laccono mamma mea, et

ego la confirmo pro sa anima de babu meu et de mamma mea a su monasterium de sancta-María de Bonarcanto pro piscare in mare ponte cum duas barcas et in mare vivu, et siant liberus, qui no lis leven paga...» Aquesta escriptura, publicada per Mittarelli, *Annal. Camald.* y per Tola, *Codex diplom. Sard.*, prova donchs que Pere II, jutge d' Arborea en 1226 a 1238 era lo fill d' Uch y, per tant, que continuava la nova dinastia catalana en lo principat arborense.

En dos d' Abril de 1237 Hubald, jutge de Gallura y Torres y Pere, jutge d' Arborea convenen en sotsmetre al laudo de un àrbitre totes les seues qüestions y diferencies. Nombren àrbitre a Alexandre, llegat pontifici en la illa. Es un document publicat per Muratori en *Antiq. Ital.* Lo laudo los obliga a mantenir la pau perpetuament y ferla respectar de sos subdits, socorrentse recíprocament contra d' altres enemichs.

Lo día següent, tres d' Abril (1237), Pere signà una acta regonexent lo suprèm domini de la Iglesia Romana sobre lo principat arborense y prestant jurament de feeltat y vassallatge en mans del referit llegat pontifici, en l' atri de la iglesia de Santa-María de Bonarcado, en presencia dels arquebisbes deCàller y Arborea y molts d' altres prelats y abats y cavallers. En la dita solemnitat, lo llegat pontifici entregà a Pere de Bas, jutge d' Arborea, una bandera militar en la qual se veyen (pintades o texides) dues claus ab la creu, signe de esser defensor de la iglesia de Roma. «Pateat omnibus manifeste, quod dominus Petrus iudex Arboreae sponte et bona voluntate recognovit dominium et propietatem iudicatus Arboreae ad Romanam Ecclesiam pertinere, a qua et pro qua publice confessus est, se habere, tenere, et possidere. Cuius investitionem idem iudex Arboreae recepit per manus Magistri Alexandri Alexandri, Apostolicae Sedis Legati, cum quodam vexillo, in quo erant duae claves cum una cruce. Propter quod promisit singulis annis nomine census solvere et dare mille et centum bisantios Ecclesiae Romanae, vel ei certo nuntio. Ad cuius solutionem se, suosque legitimos filios obligavit. Praeterea statuit et firmiter ordinavit ut si absque legitimis filiis moreretur, tota terra iudicatus Arboreae ad Romanam Ecclesiam cuius est, libere reuertatur.» Sembla que Pere tenia en aquest temps fills llegítims y vé a provar

lo que diu Tola, de que Comita, jutge d' Arborea en 1240 era lo llegítim successor de Pere II. Tots los qui estudiam la historia de Sardenya devèm sentir compassió per aquells infortunats prínceps, qui governaven los quatre jutjats, obligats a soferir les variacions de la política italiana y a presentar llur sotsmissió y favor tan prompte a Gènova com a Pisa, o com a Roma. May no sabien a qui deurien l' endemà fer bona cara y jurar feeltat.

Lo día 9 d' Abril del mateix any 1237, lo jutge arborense renovà lo jurament d' obediencia al Papa, ab la particularitat que segueix lo jurament de molts nobles, fet en la iglesia de Bonarcado. Lo día primer de Maig següent, lo llegat pontifici concedía la investidura del principat arborense a Pere y a sa muller, per que aquell tingués en nom y representació de la Iglesia Romana. Lo següent 12 de Maig, Pere prometía obehir al Papa, no contraure sens la seua permissió vincles de consanguinitat o d' afinitat, y pagar a la Iglesia lo cens de 1100 *bisants* d' or. Per fí, lo díe 7 de Novembre del repetit any (1237) trobam encara a Pere, jutge d' Arborea, junt ab Hubalt jutge de Torres y Gallura, intervindre en la celebració de la pau entre lo comte Ranier de Bolgheri y los seus parents, lo comte de Donoratico y la república de Pisa y altres ciutats. Aquest és lo darrer document de Sardenya hon figura Pere II d' Arborea.

Si ara lo lector posa aquests documents del jutge Pere II en relació y comparació ab los que havèm presentats en lo primer capítol, referents a un vescomte Pere de Bas, que trobam des de 1226 a 1239, sempre representat per procuradors, indicant que estava ausent del vescomtat, adquirirà sens dupte la convicció de la identitat d' abdos personatges. Ja en lo testament d' Uch de Torroja, del any 1218, se diu que a sa germana Eldiardis li dexaba tots los drets que tenía en Bas y sos termens, *respectant emperò lo dret del fill d' Uch de Bas.* Eldiardis la trobam des de 1226 com a procuradora o representant del vescomte Pere en lo vèscontat de Bas; ¿no es, donchs, per ventura una congectura acceptable lo dir que aquell fill d' Uch de Bas, qual dret devía ésser respectat, fos l' absent Pere d' Arborea? ¿Y quí disposava que lo dit dret fos respectat? Un Torroja, un fill del Ramon de Torroja que havía estat curador y defensor en Sardenya del infant

Uch-Ponçet, del jove jutge d' Arborea pare del jutge Pere II.

Eldiarda de Torroja, muller de Ramon de Palau, en los documents de 1226, prèn lo següent títol: *Domna Elliardis Palatii gerentes vicem in locum Petri vicecomitis de Baso,* y son fill, Simó de Palau, en altres escriptures de 1238 y 1239 també s' anomena axí: *Quod ego Simon de Palacio tenens locum Petri uice-comitis de Basso.* Aprés de 1239 no trobam ni a Catalunya ni a Sardenya documents ni noves del jutge y del vescomte Pere. Aquests personatges co-existents, qui aparexen y desaparexen en Catalunya y Sardenya en los matexos anys, y que s' hi veu al vescomte sempre ausent del vescomtat y al jutge sempre present en Arborea, deu per forsa acceptarse la seua identitat que es la millor prova justificativa de la existencia d' una dinastía catalana en la illa de Sardenya.

Des de que en 1239 o 1240 desapareix lo vescomte-jutge Pere, lo seu procurador Simó de Palau, prèn lo titol de vescomte de Bas y lo transmet á tota la seua descendencia, a sa filla Sibilia, a son net Pons-Uch comte d' Empuries, a son segon net lo comte Malgaulì. No sabem lo que passà a la mort de vescomte-jutge Pere d' Arborea, que permetés a Simó de Palau, fill de la tia del dit Pere, adquìrir la possessió o potser lo domini del vescomtat de Bas. Y no obstant, los jutges d' Arborea continuaren tot lo sigle XIII y lo XIV portant lo titol de vescomtes de Bas. Hi hagué, donchs, simultaniament una sèrie de personatges a Sardenya y una altra a Catalunya, titulantse vescomtes de Bas, des de mijans del sigle XIII. En lo següent capitol tractarèm aquesta qüestió.

Pasquale Tola en la quarta disertació del *Codex diplomaticus Sardiniæ,* assegura que lo llegítim successor de Pere II, jutge d' Arborea, fou Comita III, qui governà lo principat des de 1237 a 1253, sens indicar si era de la familia sarda de Lacano o de la casa catalana de Bas-Cervera. Sembla que Comita III era home de poch caràcter y energía, y fou destronat per los soldats de Pisa. Guillèm, comte de Capraia, vicari del Comú de Pisa, va usurpar los drets de Comita, y sapigué establirse com a jutge d' Arborea en 1253. Al mateix temps los pisans invadiren lo jutjat o principat de Càller (Cagliari), quedantse ab alguns castells, entre altres lo d' Ayga-freda, y repartint lo territori a Guillèm de Capraia, jutge intrus de

Arborea, Chiano Visconti, jutge de Gallura y los germans Gerart y Ugolino Guelfo, personatges qui havien lluytat en favor de Pisa en la cèlebre batalla de Santa-Igia.

Guillèm, comte de Capraia, usurpador d' Arborea, morí en 1264. Los seus fills Nicolo y Guillelmino no-l succehiren en aquell principat. Manno en la seua *Storia di Sardegna* opina que Nicolo de Capraia fou jutge arborense, sots la tudoria de Mariano, qui anys després també fou jutge per haver mort Nicolo sens descendencia y ésser Mariano lo més prop parent. Ab tot y citar un document de 1266 en què figura Mariano *pro se et tutore viri nobilis comitis Nicolai de Capraia, filio quondam bonae memoriae domini Guillelmi comitis Caprariae, iudicis Arboreae et tertiae partis regni Calaritani domini*, preferim la opinió de Tola a la de Manno. Aquest període és lo més obscur y embrollat de la historia de Sardenya.

Tola diu que Mariano II fou lo successor immediat del comte de Capraia en lo principat d' Arborea y que mentre ell gobernava, Guillelmino, fill del susdit comte, vivía retirat y quiet en Toscana, usant alguna vegada lo títol de jutge d' Arborea, solament com a un recort honorifich del seu pare.

Mariano II d' Arborea era home de alt caràcter, generós, inteligent, y sapigué reivindicar, com diu Tola, los estats y l' antich *rettaggio* de la seua familia ¿quína era aquesta familia? ¿Era la de Bas o la de Lacano? Axò no ho diu l' historiador de Sardenya, y era per nosaltres lo punt essencial.

Al véurel contraure estreta aliança ab los reys d' Aragó Pere II y Alfons II, al trobar encara lo títol de vescomtes de Bas usat per son fill Chiano, per son net Mariano III, per son segon net o besnet Uch III, qui vivía a mijans del sigle XIV, y al observar que lo dit rey Pere II en carta del any 1284 escrita a Valencia, nomena parent seu al jutge d' Arborea (Petrus, Dei gratia, Aragonum, et Siciliae Rex, viro nobili domino Mariano Judici Arboreae, dilecto affini suo, salutem, et dilectionem sinceram), induhexen a creure que Mariano II, jutge d' Arborea des de 1264, pare de Chiano y avi de Mariano III, era de la familia de Bas-Cervera y continuava la dinastía catalana fondada per Uch-Ponçet.

Durant lo govern o regnat de Mariano II ocorren dos fets

capitals per la sort esdevenidora de Sardenya. La concessió pel Papa Bonifaci VIII de la investitura de la illa al rey Jaume II d'Aragó y la gran batalla naval de la Melora, hon romangué definitivament destrohit lo poder de Pisa.

A mijans del sigle xiii, tota la illa, exceptuant lo principat d'Arborea, estava en continua guerra y desorde, moguts sempre per la rivalitat dels genovesos y pisans. Al veure que les dites alteracions perjudicaven notablement lo domini o drets de la Iglesia Romana, un príncep aventurer, Enrich de Castella, germà del rey Ferran, cregué que era una bona ocasió de presentarse com a defensor del Papa y obtenir lo permís per conquistar aquella terra. Al efecte, se dirigí a Viterbo, hon estava Climent IV, y cercant l'adjutori d'alguns cardenals, demanà al papa la investitura o concessió de Sardenya. Sembla que abans ja havía demanat lo mateix Carles d'Anjou, y Climent plé de prudencia, no volgué accedir a ninguna de les dues peticions. Martene en sa obra *Thesaur. Nov. Anecdot.* ha publicat la lletra endreçada per lo dit Papa al infant de Castella, en 5 de Janer de 1267. En aquesta obra també fou publicada altra lletra de Climent IV al rey Jaume I d'Aragó, ab data de 23 de Juliol del referit any, dihentli que per haver negat anteriorment a Carles d'Anjou y a Enrich de Castella la investitura de Sardenya, devía igualment negarla al rey d'Aragó, esperant ocasió més oportuna per resoldre aquell negoci, y acabava planyentse de la pesada insistencia ab què instava la concessió l'ardiaca de Mallorca, enviat, o procurador, de Jaume.

Aprés de la negativa, trobam als jutges d'Arborea ab estreta amistat ab lo rey d'Aragó. En 11 d'Abril de 1284 Pere II escrigué a Mariano II demanantli la seua influencia per fer restituir als pisans les dues galeres que havíen preses prop de Càller, ab los homens y mercaderíes. Es aquella lletra en la qual lo rey Pere diu al jutge arborense *dilecto affini suo,* que, encara que també pogués significar *company* o *copartícipe,* en virtud dels antecedents d'Agalbursa, filla de Adalmus de Barcelona, y tía del jutge Uch-Ponçet d'Arborea, fondador de la dinastía catalana, devém traduir per *parent.*

En 1286 lo rey Alfons II de Catalunya y III d'Aragó, dirigí altra lletra al jutge Mariano, manifestant que enterat de

son desig de fer aliança ab lo difunt Pere, lo seu antecessor y pare, accepta la amistat oferta y li tramet com a delegat Jaume Barull ab instruccions per tractar (registre Gratiarum R. Alphon. Secundi de an. 1285 ad 1286, fol. 26, document publicat per Tola en lo *Codex diplo. Sardiniae)*.

Jaume II d' Aragó fou més afortunat que no lo seu avi Jaume I, en lo negoci de Sardenya. Aprés de trenta anys d' haver sigut negada per Climent IV la investitura, Bonifaci VIII la concedía al rey d' Aragó lo díe 5 d' Abril de 1297 (1); ja li havía promesa l' any anterior, al moment de crearlo capità y almirall general de la Iglesia Romana per la espedició a la Terra-Santa. Lo Papa disposa de les illes de Sardenya y Còrcega, com a senyor sobirà absolut, imposant al rey aragonès lo cens de dos mil marchs d' argent, obligantlo a socórrer la Iglesia Romana en Italia, establint l' orde de successió dels prínceps de la casa de Barcelona en lo reyalme sart y determinant ab precisió tots los cassos de reversió d' aquell territori a la Iglesia.

Vint-y-cinch anys trigà lo rey d' Aragó en començar la conquesta y possessió de la illa de Sardenya, qui fou aprés un dels estats més importants de la monarquía espanyola, conservat per espay de més de quatre centuries sots la nostra dominació.

No obstant lo Papa, ab intent de combatre los seus enemichs de Sicilia y portar endavant la seua política favorable a França, volía a tota costa tenir content al rey Jaume II d' Aragó, qui havía promès socórrerla y acceptarla. Axí és com, en 1303, per facilitar la conquesta de Sardenya, escriguè una lletra al podestà y Comú de Pisa, indicant que donassen favor y ajuda al *filium nostrum Jacobum Aragoniae, Sardinae et Corsicae regem illustrem* en la empresa o espedició que pensava fer en la illa que la Iglesia li havía concedida en fèu. Al mateix temps Bonifaci VIII havía creat al bisbe de Valenza llegat pontifici per procurar que los prelats, clerecía y poble sart acceptessen la dominació aragonesa, y dirigía també lletres a personatges de la illa y de Gènova favorables

(1) Lo papa emperò, se reserva la facultat de disposar lliurement de la illa fins al díe primer de Novembre del mateix any, si esdevingués lo cas d' ésser molt convenient per la pau de Sicilia o per necessitats de la Iglesia. De manera que estigué set mesos ab incertitut Jaume II respecte a la efectivitat de la concessió.

a Jaume II. Aquestes cartes se troben en lo registre de epístales de Bonifaci VIII en l'arxiu del Vaticà, ab la data del any 1303.

Emperò, los pisans y genovesos no estaven disposats a abandonar los seus drets y possessions en Sardenya per acontentar al Papa, y al saber Bonifaci VIII y Jaume II los preparatius que les dues repúbliques feyen per resistir la invasió aragonesa, acordaren diferir la espedició o conquesta.

Lo 28 de Maig de 1304, Climent V espedí una butlla, dihent que s'havíen presentat al seu antecessor Benet XI lo cavaller Vidal de Vilanova y lo ciutadà de Barcelona Guillèm de Later, procuradors y embaxadors del rey d'Aragó, Còrcega y Sardenya, al obgecte de ferli l'homenatge y jurament, *pro eodem regno* (les dues illes) *vassallagium ligium, et homagium facere, et iuramentum praestare:* y lo 29 d'Octubre de 1305, trobantse Jaume II en Perpinyà, confirmà l'homenatge y vassallatge ja espressat. Ab acta de 28 de Maig de 1306 consta altre homenatge fet per Joan Borgun, sacristà de Mallorca y Pere Martinez de Gotor, cavallers com a procuradors del mateix rey, a favor del Papa Climent en lo convent de frares predicadors de Bordegale; y per fí, al any 1317 correspon lo jurament de vassallatge per abdues illes, també prestat a nom del rey d'Aragó per Pons, bisbe de Barcelona y Vidal de Vilanova, devant lo papa Joan XXII en la ciutat d'Avinyó.

No era sol lo papa qui desitjava la dominació aragonesa en les illes; algunes senyoríes italianes espressaren també lo partit que preníen per Jaume II. Ab carta de 30 d'Abril de 1306, lo Comú de Florencia y lo de Lucca enviaren una lletra al dit rey, notificantli la seua satisfacció per haver obtingut del Papa nous territoris per la monarquía aragonesa. Dos anys més tart, Brancaleó Doria y son fill Bernabé prometeren a Jaume ajudarlo en la empresa de Sardenya, dins lo districte de Torres y Logodoro, ab 300 homens de cavall a llurs despeses, y en cambi lo Rey los hi concedí y confirmà moltes possessions, entre altres los castells de Mont-leó y Mont-agut, ab carta feta a Valencia lo díe 11 de les calendes d'Octubre de 1308. L'any següent, lo marqués de Malaspina y los seus germans, enviaren un procurador a Jaume II per jurar vassallatge per los castells de Bosa y Ossubi en Sarde-

nya, y lo dit rey conferí la investidura ab acta donada a Vilafranca lo díe primer de Juny de 1309.

Mas, ocupada la atenció del rey Jaume ab negocis molt importants en sos estats peninsulars, com eren lo procés y estinció dels Templers, la conquesta d' Almería, la mort de la seua muller Blanca y preparatius per contraure nou matrimoni ab María de Xipre, la successió en lo comtat d' Urgell per la mort sens descendencia d' Ermengol X, feren sempre retardar la espedició per pendre possessió de Sardenya.

Foren necessaries les proposicions y promeses del jutge d' Arborea per decidir a Jaume II a portar sos soldats y ses naus a Càller, Iglesies y demés fortaleses de la illa. Aquell jutge era Uch III, fill illegítim de Mariano III, net de Chiano. Era ja l' únich dels antichs jutjats o principats lo d' Arborea. Los tres altres, de Torres, Gallura y Càller havíen sigut destrohits ans d' acabar lo sigle XIII. Los jutges de Càller finiren en 1258 ab la mort de Guillém III, y Pisa possehía la ciutat y castell de Càller y molta part del territori del antich principat. Los de Torres finiren en 1275 ab motiu del assassinat del jutge Miquel Zanche durant una rebellió popular promoguda per Branca d' Oria. Lo darrer jutge de Gallura fou Nino o Ugolino Visconti, mort en 1295, aquell *Nin gentil* que nomena lo Dant en lo seu immortal *Purgatori*. La casa d' Arborea romangué axí sola y poderosa, regnant sobre gran part de la illa.

Al arribar l' infant Alfons y sos soldats en 1323, los pisans teníen les ciutats y castells d' Iglesies y Caller, la ciutat de Bosa, los territoris de Trexenta y Ghippi, les fortaleses d' Ayguafreda, Orgosolo, Chirra, Montagut, Montiverro, lo lloch de Terranova y altres en la Gallura. Gènova y les families de Malaspina, Oria y Massa, teníen la ciutat d' Algher, Castellgenovès, la roca de Montlleó, Osilo, Anglona y altres fortaleses en Logudoro. Sàsser, constituída en república aprés de la destrucció del jutjat de Torres, se governava lliurement y ab complerta independencia, tenint subgectes alguns llochs del espressat jutjat. Tots los demés territoris y viles de Sardenya eren del domini del jutje d' Arborea, qui tenía sa capital en Oristano.

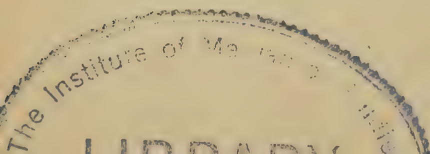
Mariano II, jutge arborense, era mort abans del any 1299.

En 31 de Juliol del mateix, son fill y successor *Chiano* o Joan, firmava la treva ab lo Comú de Gènova y la vila de Sàsser, usant lo títol de vescomte de Bas: «magnifico viro domino Johanne vicecomite de Basso et Dei gratia iudice Arboree.» Lo govern o regnat de Chiano sigué molt breu. En 1301 morí dexant de sa muller Giacomina una sola filla, Giovanna, la qual visqué poch temps. La viuda, Giacomina, se maridà segona volta ab Tedice della Gherardesca, y pretengué obtenir lo principat arborense dihentse hereua o successora dels drets de sa difunta filla.

Lo successor de Chiano, en 1301, fou son fill, potser illegítim, Mariano III, qui governà, segons Tola, fins al any 1321. Mariano també usà lo títol de vescomte de Bas, precisament en lo temps en què possehía aquella senyoría Uguet d' Empuries, qui lluytava en Sicilia contra lo seu propi rey Jaume II d' Aragó. En la escriptura de 1310, en la qual Mariano III concedía a Joan de Scano, Joan y Parason de Ponti y altres exempció de tributs, ab la obligrció de guardar y reparar lo gran pont d' Oristano y mantenir sempre lliure lo pas, trobam aquest començament: «Ex hoc publico instrumento omnibus pateat evidenter quod magnificus et potents vir domnus Marianus vice-comes de Basso Dei gratia iudex Arboree quondam iudicis Johannis pro honore Dei... et remedio animarum bone memorie magnifici viri olim iudicis Mariani eius avi, et magnifici domini iudicis Johannis quondam eius patris...»

Des de 1321 se troba a Uch III com a jutge d' Arborea. Sembla que era fill illegítim de Mariano III, y que per aquesta rahó la Giacomina, muller que havía sigut de son avi Chiano, hereua dels drets de la filla única del dit jutge, tornà en 1329 a ésser pretendent al principat arborense, obtenint del emperador Lluis lo Bàvaro, un diploma d' investidura, concessió y pretensió qui no produhiren efectes y continuà lo cèlebre Uch, l' amich dels catalans, en lo govern de son estat y patrimoni.

Enemistat de bò ab los pisans, perqué alegant la illegitimitat de son naximent no l' havíen volgut regonèxer com a veritable jutge arborense, Uch III per esperit de venjança instà molt al rey d' Aragó que emprengués la conquesta o invasió de la illa.

Lo jutge d'Arborea fou, donchs, lo principal instigador de la memorable espedició y conquesta dirigida per l'ilustre infant Alfons, y en la qual trobaren gloriosa mort no pochs valents cavallers de Catalunya, Aragó y Valencia.

Tant prompte com va obtenir del rey En Jaume, la promesa d'ésser respectat en la entegritat de possessió del seu principat, ab obligació emperò, de regonèxer lo suprèm dominí de la corona aragonesa, Uch se llançà a la lluyta contra los pisans sens esperar la arribada de reforços de Catalunya. Los primers guerrers catalans en favor del jutge d'Arborea, anaven manats per Bertran de Castellet, Uch de Santa-Pau, Dalmau de Rocaberti y B. de Cabrera, y arribaren a la illa lo díe 7 de Maig de 1323, començant tot-seguit a molestar y hostilizar los pisans de Càller.

Vehent los pobles no subgectes al jutge Uch, que la invasió anava endavant, procuraren ab prudencia la amistat del rey Jaume, y per axò la vila independent o república de Sassari o Sàsser, aconsellada pel ciutadà més important, Guantino Catoni, trameté un missatge al mencionat monarca, oferint socors y aliança en la lluyta contra Pisa en la illa, mentre que fossen respectats los seus privilegis. Lo diploma reyal concedint fraquicies a Sàsser, exempció de tributs, reducció de la host y cavalcada a quatre mesos, admissiò dels notaris creats pel Comú, està datat del 7 de Maig de 1323 a Barcelona.

No havèm de repetir com arribà l'exèrcit manat per Alfons d'Aragó lo díe 13 de Juny del mateix any al port de Palma de Solci y tots los incidents dels sitis de Càller y de Iglesies fins a quedar vençuda la resistencia notable dels pisans. Axí mateix conexem la repartició de terres de la illa, feta pel referit infant entre los cavallers y valents soldats catalans y aragonesos, y la seua entrada y retorn triunfant a Barcelona lo díe 2 d'Agost de 1324. Uch, jutge d'Arborea, continuà essent en Sardenya lo principal defensor de la dominació catalana, fins a la seua mort, que tingué lloch en 1336 pochs mesos aprés de la del seu amich lo rey Alfons d'Aragó, conqueridor de Sardenya.

Uch III, al igual dels seus predecessors, continuà usant lo títol de vescomte de Bas, encara que lo vescomtat estava possehit per lo vescomte de Cabrera. Lo mateix rey d'Aragó,

en lo diploma confirmant a Uch lo principat d'Arborea en 1322 li donava aquell títol: «quod cum vos inclitus vir Ugo Judex Arboreae, et vicecomes de Basso, praedecessorum vestrorum, nobis, et regiae domui nostrae utique fidelium, adhaerendo vestigiis, nobis nunc prossequente negotium adquisitionis Regni nostri Sardiniae, et Corsicae obtuleritis vos, ex mera legalitate, cum tota terra iudicatus vestri pariturum nobis, et nostrum recogniturum dominium...»

En lo seu testament també prèn lo dit títol: «Ideo nos Ugo vice-comes de Basso Dei gratia iudex Arborensis... bone memorie iudicis Mariani filius dum mortis nostre sedula meditatione pensantes et volentes cum ordinatione testamentaria prevenire...» Es precís observar que lo títol de vescomte de Bas està sempre anteposat al de Jutge d'Arborea en tots los documents espedits per Uch III y en molts dels diplomes y cartes del rey d' Aragó.

Uch III era casat ab Benedetta, y procrearen quatre fills y dues filles. Pere, qui fou son successor en Arborea; Mariano, qui també fou jutge per mort sens descendencia de son germà; Joan, qui contragué matrimoni ab Sibilia de Montcada; Nicolo; casat ab Benedetta de Bitti; María, esposa de Guillèm Galceran de Rocaberti senyor de Cabrenys y Bonaventura, muller del tant anomenat Pere d' Exèrica, fill de Jaume de Exèrica y de Beatriu de Lauria y besnet del rey Jaume I lo Conqueridor y de Teresa Gil de Vidaure. Uch III, recordant potser l'antich origen de la seua familia volgué entroncarla per tots costats ab les més nobles cases catalanes. Lo mencionat testament és de 4 d' Abríl de 1336. Fa un llegat de les rendes de la vila de Jacha a la seua mare Paulessa de Serra; altres llegats als seus fills Nicolau, Francesch (?), Mariano, senyor de Ucciano y Marmilla y Joan, senyor de Mont-agut y de Puig de Barinella, y afegeix aquesta clàusula: «Item relinquimus et legamus egregiis Mariano et Johanni de Arborea dilectis nostris filiis sub infrascripta conditione tenore et modo. Et si ipsi infrascripte nostre dispositioni consenserint et consentire voluerint baroniam de Cerniglicecu (?) et allodium quam et quod emi pro nobis in Catalonia fecimus a nobili viro domino Rugerio comite Pallariense cum castris villis vassallagiis hominibus masculis et feminis honoribus... ad dictam baroniam et allodium et cuiusque

eorum pertinentibus et espectantibus et cum mero et mixto imperio et omni iurisdictione... sicut in instrumentis emptionum plenius continetur possidenda et tenenda comuniter per eosdem.»

Creyèm que los referits alous que lo Comte de Pallars havía comprats en Catalunya, per orde o encàrrech del jutge d'Arborea eren la vila de Molins de Rey, en la conca del baix Llobregat, puix trobam los antecedents que senyalam: Lo tres dels idus de Maig de 1334, Guillèm y Francesch Bastida vènen al noble Guido de Sori, representant del Jutge Uch d'Arborea, la vila de Molins de Rey ab sa jurisdicció, molins y pertenencies, per 110 mil sous barcelonesos. En 1337 lo mateix Guido fa cessió al jutge Pere, fill y successor d'Uch, de la compra de Molins de Rey, per haverlo comprat per orde y ab diners del jutge Uch. Arnau Roger de Pallars, y sos germans Uch Roger, canonge de Lleyda, y Roger Bernat, fills d'Uch de Mataplana y de Sibilia, comtessa de Pallars, ratifiquen y confirmen, també en 1337, a favor del jutge d'Arborea, la venda de Molins de Rey feta tres anys abans per G. y F. Bastida al noble G. de Sori, per rahó dels drets que la familia de Pallars pogués tenir en Molíns de Rey, aprés de la venda que lo comte Arnau Roger havía feta als dits Bastida de la referida vila. En son testament de 1347, Constança de Saluzzo, viuda de Pere, jutge d'Arborea, dexa la vila de Molins de Rey al monestir de Santa-Clara d'Oristano de Sardenya. Lo convent de frares predicadors de Barcelona, al qual Uch y Sibilia, comtes de Pallars, havíen senyalat Molins de Rey com a hipoteca de la quantitat que donaven a dita comunitat per edificar dues capelles, mogué un plet al jutge d'Arborea, y als marmessors dels repetits comtes, y en 1361 lo rey En Pere publicà la sentencia, disposant que fos venut en públich encant lo poble de Molins de Rey, possehit per les monges de Santa-Clara d'Oristano, y que del preu se-n pagués la quantitat reclamada per los frares predicadors de Barcelona. Les monges d'Oristano vènen, per fí, en 1366, Molins de Rey a la reyna Elionor d'Aragó per 70 mil sous.

Com en tota la documentació dels jutges d'Arborea no trobam d'altres bens en Catalunya, en aquell temps, sinó la esmentada vila, és de creure que los alous a qué fa referen-

cia Uch III en son testament corresponen a Molins de Rey.

Continuant l' examen del testament d' Uch, trobam que destinava per monja en un convent de Catalunya la seua filla María, qui, no obstant, se casà ab lo fill de Dalmau, vescomte de Rocaberti y de Beatriu de Cabrenys. «Item statuimus et decernimus quod Maria de Arborea nostra filia predilecta in aliquo monasterio honorabili de Chatalonia ad divinum servitium convertatur et in eo debeat monacari...» També dexa coses a son fill illegítim Llorenç d' Arborea, a les seues filles també illegítimes Angiolesa y Preciosa, al seu nebot Mariano de Serra y als altres nebots, fills del seu germà Gonnario y de la seua germana Adalasia. En los restants bens y estats institueix herèu universal son primogènit Pere.

Pere III ocupà lo jutjat d'Arborea des de 1336 fins a 1346, y morí sens haver tingut fills de sa muller Constança de Saluzzo.

Tola diu que l' únich document conegut del jutge Pere III és la seua negativa a admetre lo nombrament d' àrbitre en les qüestions entre lo Comú de Pisa y lo rey d' Aragó sobre infraccions del tractat de pau de 1324. En l' Arxiu de la Corona d' Aragó havèm vist la procura feta per lo dit Pere d' Arborea en Oristano, lo 8 de les calendes de Juliol de 1336, a favor dels seus germans Mariano, senyor de Goceano y Joan, senyor de Monteagudo, per presentarse al Rey a jurar vassallatge pel jutjat arborense. Mariano y Joan feya alguns anys que estaven en la cort del monarca aragonès, per son pare tramesos per adquirir tots los costums cavallereschs y donar una prova més d' amistat y feeltat a Alfons III.

Altre document del nostre Arxiu, referent al jutje Pere és la donació *propter nupcias* a favor de la seua muller Constança, de 40 mil sous, donantli en hipoteca la vila de Molins de Rey, a Catalunya; la data és de 16 de les calendes de Juny de 1340.

Mariano, germà del jutge Pere III, fou creat comte de Goceano pel Rey d' Aragó en 1339, y contragué matrimoni ab Timbors de Rocaberti, filla de Dalmau y Beatriu, vescomtes de Rocaberti, y, per tant, germana de Guillèm Galceran de Rocaberti, senyor de Cabrenys, cunyat del referit

comte de Goceano. Foren donchs, un germà y germana de Arborea casats ab un germá y germana de Rocaberti.

Ab escriptura de 19 de les calendes de Janer de 1345 Mariano, comte de Goceano, comprà al noble Acart de Talarn en franch alou, lo castell de Mataró ab la vila Ciutat-freta (fracta?) y diferents masos en Llevaneras, Vilasar, Argentona y Cabrera, pel preu de deu mil lliures barcelonines de tern. Y ab altra escriptura, feta en Oristano lo díe 14 de Març de 1360, Mariano, jutge d' Arborea y comte de Goceano, donà a la seua esposa Timbors de Rocaberti, lo castell de Mataró y demés bens y terres adquirides d' Acart de Talarn, per assegurar lo dot y sponsalici. Per últim, en 22 de Janer de 1366, lo bisbe de Barcelona, com a marmessor de Timbors, difunta muller del jutge d' Arborea, vèn a Pere Blau, per 56 mils sous barcelonins, lo *castro* de Mataró, al obgecte de pagar diversos llegats disposats en lo testament d' aquella senyora.

Mariano IV, succehí en 1346 en lo jutjat d' Arborea per la mort sens fills de son germà Pere III. Hom ergullós y de mala intenció, no recordantse de les grans proves de deferencia y de les favors y distincions rebudes de la cort catalano-aragonesa, hon havía viscut y sigut educat, treballà prompte per promoure la rebellió de Sardenya y obtenir la emancipació del estat de vassallatge. En Tola diu que, en lo moment de la rebellió, lo jutge d' Arborea possehía la tercera part del territori de Sardenya.

Començà a incitar secretament los Malaspina y los Oria a lluytar contra los soldats y governadors catalans, y no tardà en facilitar als rebelles diners y homens. A les intrigues de Mariano, marit de Timbors de Rocaberti, se deu ja en 1347 lo cómbat de Turdo, hon foren vençuts los soldats del rey d' Aragó. Lo jutge Mariano, volgué encara mantenirse ab artifici, com a neutral, y ab estraordinaria ficció o hipocressía feu grans honors al cadavre de Guillèm de Cervelló y feulo soterrar en lo castell de Goceano. Fins al any 1351 va conservar la situació y conducta ambigua, y per no dexar pendre massa força als genovesos, ajudava a Riambau de Corvera y als seus catalans a defendre la vila de Sàsser.

Obligats axí, tant los genovesos com los catalans, a necessitar los socors del jutge d' Arborea, aquest cregué arribat ja

lo moment de traures la careta y combatre directament los drets del rey d'Aragó. Demanà la possessió d'Algher y lo rey la hi negà; ell en cambi negà al monarca la llibertat de Joan d'Arborea y la restitució del castell de Montagut que li havía usurpat. La discussió se feu tirant desseguida, y donà lloch a una guerra qui durà més de trenta anys y que costà molts diners y molts homens a la confederació catalano-aragonesa. Emperò nosaltres no tractarém d' aquesta lluyta relatada ja per Zurita y demés historiadors de la nostra terra.

Quant al jutge Mariano, devèm dir que també usava lo títol de vescomte de Bas, com pot veures en molts documents del Arxiu de la Corona d' Aragó entre altres en la acta d'emancipació de la patria potestat a favor del seu fill Uch, feta en Oristano en 1355: «Marianus Dei gratia Iudex Arboreae, Comes Gociani, et vicecomes de Basso...» Lo mateix trobam en la escriptura de poder, feta per lo dit jutge a favor del cavaller Reiner Bonifaci de Gualandi per concorre en representació seua a les Corts que lo Rey d' Aragó celebrava a Càller de Sardenya en l' any 1355. Lo rey també li donava en ses lletres lo títol de vescomte de Bas, y axí ho observam, per exemple en la carta del referit any, demanantli la restitució dels castells d' Ardara, Terranova y Pedres, y sobretot en altra lletra de 23 de Juliol (1355), feta en lo castell de Càller demanantli mariners per dues galeres. Aquesta darrera està escrita en català: «Lo Rey Darago. Com Nos en lo loch de Algher armar façam dues galees, per quens acompanyen en les parts de Catalunya, hon, Deus volent, entenem de breu passar, emper ancor (?) daço pregam vos, que si alguns mariners, o altres persones de la vostra terra acordar en aquelles se volen, que les hi lexets anar... Al molt noble Baro, Mariano Jutge Darborea, Comte de Gociano, et Vescomte de Bas.» Es de notar que aquí diu *Bas* y no Basso; de manera que prova clarament que *Basso* és la paraula Bas y no Baucio, llatinitzada per los notaris.

Mariano IV morí en 1376, dexant un fill, Uch, y dues filles: Elionor, qui va casarse ab Brancaleó Doria, y Beatriu, muller qui fou del vescomte de Narbona. Uch IV d' Arborea, encara que portava la noble sanch catalana dels Rocaberti, tingué tant d' odi com son pare a la casa de Barcelona, y con-

tinuà la guerra per obtenir la total independencia de Sardenya. En realitat estava dominat per una ambició estraordinaria y un desig d'ésser rey de la illa. Contractà aliança ab Lluis d'Anjou, germà del monarca francés; Lluis no la va complir ab escrupolositat, y Uch, escarmentat, al rebre en 1378 noves proposicions de lliga contra Pere d'Aragó y del casament de la seua filla Benedetta ab lo fill de Lluis d'Anjou, contestà ab aquella valent negativa y aquell fer menyspreu que ja ha relatat ab detalls Lecoy de la Marche en la notable obra *Rélations politiques de la France avec le royaume de Majorque*.

Lo rey d'Aragó, cercant un medi d'atraure a Uch d'Arborea y ferlo amich de sa casa, com havíen sigut los seus antepassats, li proposà son nou matrimoni (devía ja ésser viudo) ab Beatriu d'Exèrica, filla de Pere, senyor d'Exèrica y de Bonaventura d'Arborea, tía del referit jutge Uch IV. Aquest casament no va efectuarse, y Beatriu fou després la muller d'Alfons d'Aragó, fill de Lluis, rey de Sicilia. Disposat lo rey Pere a reduhir per qualsevol medi lo rebelle jutge arborense, feu preparatius per noves espedicions a Sardenya. Uch també reunía soldats y diners per sostenir la propíncua guerra, quant esdevingué un avalot popular en Arborea, segons los uns mogut per Pisa descontenta del jutge arborense qui havía condemnat a mort un metge d'aquella república, y segons altres produhit per instigacions d'Aragó y lo disgust general del poble per lo govern tirànich d'Uch IV. Durant la insurrecció foren assassinats Uch y la seua filla única Benedetta, desaparexent de sopte un príncep atrevit, y indomptable qui encara hauría donat molts treballs y perills a la dominació catalana en Sardenya.

Axí quedà estinguida la dinastía de jutges arborenses de de la casa de Bas, segons pensam nosaltres; de la casa de Baus, segons diuhen Blancard y Barthélemy, o de la casa de Lacano-Serra, segons indica Pasquale Tola.

Lo poble arborense en aquella ocasió (any 1383) se cregué ja lliure, y procurà organitzar un govern republicà sots la protecció de Gènova. Mas no tardà en sortir una dona d'esperit mascle y valent qui sapigué dominar la rebellió y restablir lo govern dels jutges. Elionor, germana d'Uch IV, y esposa de Brancaleó d'Oria, sostingué que lo successor

d' Uch IV, era lo seu fill Frederich d' Oria, mentre que lo seu marit Brancaleó partía envers Catalunya y comparexía davant lo rey Pere a demanar favor y ajuda. Elionor, més resolta que Brancaleó, no espera ni accepta protecció dels catalans y logra en poch temps dominar tot lo principat d' Arborea y proclamar jutge al jove Frederich. En 1386, passats dos anys de lluyta, se tractà la pau entre Elionor y lo rey d' Aragó. La mort de Pere IV en 1387 impedí la ratificació y execució del tractat; però son successor Joan I continuà les negociacions, y, per fi, fou firmat lo conveni de 24 de Janer de 1388, ab concorrencia y aprobació de totes les viles y llochs d' Arborea. Entretant també era mort l' impúber Frederich, jutge d' Arborea, fill d' Elionor, passant lo principat a son germà també impúber, Mariano V, qui governà fins al any 1404, sots la regencia de la seua mare, la tant famosa Elionor, y de 1404 a 1407 sots la del seu pare Brancaleó d' Oria.

En 1390, Elionor, mancant al seu jurament y al tractat de pau, comença de nou la lluyta, que prèn gran estensió, y ofereix tots los perills d' un moviment nacional en favor de la independencia. Morta en 1404, Brancaleó, hom de poch valor y energía, dirigí la guerra, com a regent per la menor edat del seu fill Mariano, y aprés de la mort del dit impúber, en 1407, volgué encara lluytar considerantse llegítim successor en lo principat d' Arborea. Llavors se trobà davant un temible rival, un tercer en discordia, qui era lo vescomte Guillèm de Narbona, net de Beatriu d' Arborea y besnet del jutge Mariano IV, y al poch temps abdos pretendents se lliguen contra lo rey d' Aragó. Martí de Sicilia, fill del monarca, derrota en la gran batalla de Sant-Luri a Brancaleó y Guillèm. Tot haguera quedat acabat, a no ocórrer la prompta mort del sus dit Martí, en Càller al cap d' un mes de la seua memorable victoria. Lo poble sart al conèxer aquesta pèrdua torna a pendre les armes, dirigit per un nou capdill o pretendent nomenat Leonart Cubello, descendent dels jutges d' Arborea, fill de Salvador d' Arborea y de Constança Cubello, net de Nicolo d' Arborea y de Benedetta Bini y besnet del jutge Uch III.

Al veures activament perseguit per los soldats d' Aragó, manats per l' intrépit Pere de Torrelles, Leonart demanà

una concordia y feu la seua sotsmissió, abdicant lo títol y autoritat de jutge d' Arborea, títol que romangué definitivament abolit. En cambi, obtingué la creació en favor seu del marquesat d' Oristano, rebent en fèu del Rey diferents territoris en la illa, los quals pot dirse que constituexen quasi un nou principat d' Arborea.

Lo vescomte de Narbona tornà en 1410 a Sardenya, titolantse jutge d' Arborea, comte de Goceano y vescomte de Basso. En lo *Codex diplomaticus* existeix un document hon Guillèm usa semblants titols ademés del de Narbona. Impotent sempre per lluytar ab l' exèrcit de la confederació catalano-aragonesa, firmà la pau definitiva en 1417. No obstant, son germà uterí y successor en lo vescomtat narbonès, Pere de Tinieres, volgué encara pendre lo títol d' Arborea per los anys de 1426 o 1427, acabant en 1428 per renunciar tots los seus suposats drets en favor del rey d' Aragó. Lo vescomte de Narbona, al pendre lo títol de *vescomte de Basso,* a més del de jutge d' Arborea, ho feu induptablement per rutina, sens averiguació previa del origen del espressat vescomtat y atenent tan sols als antichs jutges, pensant que era cosa inherent al jutjat arborense, y no una senyoría situada en Catalunya, perduda de molt temps enrera per la casa d' Arborea.

Leonart Cubello y los seus fills donaren feel ajuda y favor al rey d' Aragó durant les turbacions produhides per lo vescomte narbonès.

Lo primer marquès d' Oristano visqué fins al any 1427, succehint en lo marquesat son primogènit Anton Cubello, marit d' Elionor de Cardona; Anton morí en 1455 sens descendencia, per qual rahó son germà Salvador fou lo tercer marquès d' Oristano, y contragué matrimoni ab Caterina de Centelles, germana de Gilabert de Centelles, comte d' Oliva y Montagut. En 1470 també va morir sens descendencia Salvador Cubello, instituint hereu a son nebot Leonart d' Alagon, fill d' Artal d' Alagon, senyor de Sàstago y de Benedetta Cubello. Leonart d' Alagon fou lo darrer marquès d' Oristano, y és aquell qui per greuges y enemistat personal ab Nicolau Carrós, vi-rey de Sardenya, va sostenir llarga rebelliò contra lo malvat rey Joan II. En 1474 firmà la pau, mes com lo nomenat vi-rey, d' acort secretament ab lo monarca, no

observaba les condicions del tractat, tornà a començar la lluyta. Ab una estraordinaria perfidia, Joan II aparellà y disposà la espoliació del marquès d' Oristano, y per medi d' un procés indigne lo condemnà en 1477 a mort y a la confiscació de tots los estats y bens, qui foren units a la corona. Leonart continuà ab valor la guerra fins a ésser del tot derrotat en la famosa batalla de Macomer, lo díe 19 de Maig de 1478. Fou conduhit a Catalunya y després tancat en lo castell de Xàtiva, hon va morir alguns anys més tart. D' una manera tan tràgica acabà la darrera branca femenina dels antichs senyors d' Arborea, qui portava la sanch de dues grans cases de la nostra terra, de la catalana dels Cerveres y de la aragonesa dels Alagons.

CAPÍTOL IV

REFUTACIÓ DE LES AFIRMACIONS DELS SENYORS BLANCARD Y BARTHÉLEMY

Una vegada donats a conèxer y examinats ab minuciositat poch agradable, encara que molt necessaria, tots los antecedents y datos, bona part d' ells inèdits, dels tres punts distincts que ofereix la qüestió decrítica-histórica que havem plantejat, estam aparellats per arribar més facilment al descobriment de la veritat, veritat que deu interessar per igual als erudits de Catalunya, de Provença y de Sardenya.

Lo primer treball qui pot portarnos directament á la soluciò, consisteix en la determinaciò exacta del territori hon estava situat lo vescomtat de *Basso*, tan nomenat en los documents sarts. La situació geogràfica del vescomtat farà conèxer la procehencia o origen dels vescomtes.

Examinats ab detenciò los documents del *Codex diplomaticus Sardiniae* y les notes y disertacións de Pasquale Tola, no s' hi troba la més petita indicació d' un lloch o territori nonomenat *Basso* o algun apellatiu semblant, dins la illa. Lo mateix observam en lo *Repartiment dels regnes de Mallorca Valencia* y *Sardenya*, fet en lo sigle XIV per orde del rey Pere IV y publicat per lo senyor Bofarull en la *Colección de documentos del Archivo de la Corona de Aragón*, axicom en la *Historia general de la isla y reino de Sardeña* de Francisco de Vico y en les obres de geografía dedicades especialment a

aquella terra. En la magnifica colecció *Thesaurus antiquitatum et historiarum nobilissimarum insularum Siciliae, Sardiniae, Corsicae aliarumque adjacentium*, de Graevio, tampoch havèm sapigut veure cap indicació referent a un vescomtat de Basso en les illes italianes. Salvador Vidal en la seua obra *Annales Sardiniae*, fa enumeració dels llochs de cada diòcessis sarda, de les baronies y encontrades y dels títols y senyorius situats en Sardenya y may no hi figura lo nom *Basso*. Havèm aximateix examinat les compilacións de Muratori, *Rerum italicarum scriptores* y *Antiquitates Italicae Medii aevi*, sens trobar lo tant desconegut vescomtat. Manno, en lo volum segon de la seua *Storia de Sardenya*, dona una llista dels llochs avuy deshabitats o desconeguts, y que en temps passat tingueren població y nom, y no hi trobam *Basso* ni cosa semblant. Es, donchs, de creure que lo territori delvescomtat de *Basso* dels sigles XII y XIII estava situat fora de Sardenya.

Los senyors Blancard y Barthèlemy indiquen que lo dit vescomtat estiguè format per les terres de la casa de Baus o Baucio en Provença, y que los jutges d' Arborea, vescomtes de *Basso*, procehexen d' Uch, senyor de Baus, aquell incansable enemich del comte de Barcelona a mijans del sigle XII.

Abdos autors francesos asseguren que lo nom Baus o Baucio, fou traduhit en llenga llatina-sarda per Basso o Bas, quedant demostrada la identitat per la forma donada al nom de personas, de la dita familia senyorial per la llenga provençal. En lo *Llibre negre* d' Arles y en lo *Cartoral* de Sant-Victor de Marsella figuran un Uch de Bas y un Ramon de Balz, qui són Uch y Ramon de Baus. Asseguran també que aprés d' haver Uch de Baus fet sa sotsmisió al Comte de Barcelona, aquest lo trameté en 1157 a Sardenya ab la comissió que portá l' anell nupcial d' Agalbursa de Cervera, y és precisament lo *vescomte Uch* qui figura en la carta dotal de Parason o Barison d' Arborea; que abans de 1160 tornà a Provença, feu nova rebellió contra lo comte de Barcelona, y esent vençut, jurà la sotsmissió definitiva. Llavors tornà, per orde del comte-rey Alfons, a Sardenya a treballar en favor de la influencia catalano-aragonesa. Segons Mr. Barthélemy, la concessió de la dita illa, feta per l' Emperador Frederich a la república de Pisa en 1165, concessió que revocava la anterior en favor del

jutge Barison d' Arborea, produhí gran enuig y plany al rey d' Aragó, qui era parent del dit Barison, per medi de la seua muller Agalbursa; y creu aquell autor, que lo Rey determiná trametre altra volta Uch de Baus a Sardenya, com un cavaller molt atrevit y esperimentat, per convertirlo allá en instrument de venjança y d' ambició. Diu tambè que Uch de Baus, dexà en Provença un fill, nomenat Ramon; y que en Sardenya se casà ab la filla del jutge de Torres (*sic*), y tingué altre fill, nomenat Uch y per altre nom *Pons*, qui adquirí part del principat d' Arborea en virtut de son matrimoni ab una neboda d' Agalbursa, y fondant axi la nova dinastía dels Baus d' Arborea, qui va durar fins a les derreries del sigle xiv. Lo mateix Barthélemy, no content encara de dir tans disbarats, afegeix que lo matrimoni d' Uch de Baus ab la filla del jutge Bareson, fou lo primer acte polítich del rey d' Aragó en Sardenya y lo punt d' origen d' una interessada protecció á la dinastía de Uch-Ponçet. Com a proves de totes aquestes afirmacions, no presenten los dits autors més que los documents del *Codex diplomaticus Sardiniae*, en los que figuran diferents jutges d' Arborea ab lo títol de *vicecomiti de Basso* ó *Bas*, may de *Baucio*, *Baltio* ó *Baus*, y dos altres documents que indiquen que la referida familia provençal possehía bens en aquella illa. Un d' ells se troba en lo *Polyptich* de Carles I d' Aujou, que conté l' inventari dels drets y rendes de la Cort en Provença; a proposit del castell dels comtes, en lo comtat de Niza, diu: «dictum castrum fuit dominorum de Baucio... postmodum transacto magno tempore, venit Guillelmus de Baucio qui ivit in Sardiniam, nomine suorum et aliorum dominorum de Baucio, et recuperabit castrum de Comptos...» Aquest Guillém de Baus (coprincep d' Orange) en son testament de 1248 dexà al fill que tindría sa muller, llavors prenyada, tots los bens que possehía en Sardenya. ¡Aquell fill morí y Guillèm no dexá, per tant, descendencia. Los seus nebots Bertran y Ramon de Baus, feren cessiò en 1280 a altre Bertran de Baus, de tots los drets que tenien en Bordinetto (Gènova) y en Arborea, Gallura y Torres (Sardenya). Per fí, en 1286, un Uch de Baus, senyor de Meyrargues, donà a son cosí Bertran, senyor de Berre, tots los drets y bens que tenía en Sardenya: «jura seu rationes competentia, vel que competere potuerunt in terra Sardinie. Axò és tota la prova de que

los jutges d' Arborea, vescomtes de *Basso*, eren de la familia provençal de Baus.

En aquestes afirmacions dels dos autors francesos hi trobam moltes errors clares y palpables, algunes congectures estraordinariament atrevides qui demostren lleugeresa de juhí, y uns pochs datos o noticies certs però que no proven res en favor de la llur proposició.

En primer lloch és un recurs pueril creure que és una particularitat de la llenga llatina-sarda traduhir lo nom provençal Baus per *Basso* o *Bas*, apoyats en què en documents de Provença hi figuran persones ab lo nom de Bas, nom que trobam igual en los documents sarts. ¿Per què aquell Uch de Bas, que Blancard ha trobat en lo *Llibre negre*, d' Arles, té d' ésser precisament Uch de Baus, senyor provençal, y no Uch de Bas, català; ja que en aquell temps també trobam en Provença, seguint al Comte de Barcelona, a persones de la familia catalana vescomtal de Bas?

Si *Bas, Basso*, és la equivalencia en llenga llatina-sarda de *Baus* o *Baucio*, ¿per qué trobam á Catalunya Bas y Basso en temps molt anterior a les primeres relacions ab Sardenya? En la acta de consagració de Sant-Benet de Bages, del any 972, publicada en la *Marca Hispanica* poden veure los senyors Blancard y Barthèlemy, la traducció llatina del territori del vescomtat de Bas per *Basso:* in pago Bisuldunense, in valle Basso.» En altre document del any 1141, també en la *Marca Hispanica*, podien llegir: Signum Pontii de Cervaria, vicecomitis de Basso,» que és induptable és lo catalá vescomte de Bas y no cap individuu de la casa de Baus.

Per altra part, en lo Rosselló hi hà la vila de Baho, que los documents de la edat Mitjana nomenen *Baso* y *villa Basone*, y l' erudit Alart diu que lo nom de *Baso*, prové de les primitives poblacións del referit pais, y que designava un bosch. En la regió francesa del Velay existía, en lo sigle x, un territori nomenat de *Basso*, segons se veu en un document de la *Histoire genèrale de Languedoc*, y en lo pais pirenench de Bigorra trobam en lo sigle xi altre territori també ab lo nom de *Basso*. Axi lo cita la escriptura del fondació del Monestir de Sant-Pé de Generès (anys 1010-1032); diu que lo comte de Gascunya donà indemnització al cavaller *Arnaldi Raymundì de Baso* per rahó de la cessió de terra en Lassun a

favor del convent; lo comte li dona: «meam in Vigorra villam opulentissimam Semeiacum nominatam, cum ingenuitate Basi, et totius Basensis honoris.» Davezac-Macaya, en los *Essais historiques sur le Bigorre,* traduheix lo nom de *Baso* per *Bas* y al mencionat cavaller l' anomena Arnau R. de Bas y no de Baux o de Baus. ¿Ahon es donchs, aquella suposada *particularitat* de la llenga llatina-sarda de transformar lo Baucio en Basso?

Quan la paraula *Basso* començà a sortir en Sardenya estaven cansats de posarla en escriptures los notaris de Catalunya, llatinitzant lo nom del territori de Bas, en lo comtat de Besalú, segons ja havem demostrat en lo primer capítol.

Respecte al atreviment d' assegurar, com fan abdos autors francesos, que Uch de Bas o Basso dels documents de Sardenya és l' Uch de Baus provençal, perque en lo *Llibre negre* d' Arles hi troben al peu d' un document copiat lo signe d' un *Uch de Bas,* creyèm inutilitzar tot seguit aquesta prova tan lleugera, recordant que los dits autors diuen que Uch, senyor de Baus, dexá definitivament la Provença y s' establí en Sardenya entre 1167 y 1171, y nosaltres trobam en documents de Catalunya y Provença del any 1176 y següents encara un Uch de Bas. Entre los pergamins del Arxiu de la Corona d' Aragó tenim la acta de renovació del tractat de pau entre lo Rey Alfons I y la república de Pisa, feta en lo mes de Janer de 1176 en Tarascó de Provença, y al final diu: «testes sunt, Terragonensis archiepiscopus, Petrus de Cardona, Arnaldus de Darniciis, Ugo de Bas.» Tots los testimonis eren senyors catalans. En lo capítol primer havèm indicat los documents de Catalunya hon surt Uch de Bas, en los anys 1168, 1173, 1176, 1178 y 1190 (arxiu de la corona d' Aragó, pergamins d' Alfons I n.os 65, 143, 214, 257 y 578). Precisament, per donar mes forsa a axò que asseguram en contra dels senyors Blancard y Barthélemy, podem presentar documents dels matexos anys, hon figuren a la vegada *Uch de Baucio* y *Uch de Bas,* prova de que eren distincts personatges.

En la escriptura de compromís de les nones de Novembre de 1168 de la Encarnació, feta per molts senyors de Catalunya y Aragó, de fer jurar la pau a favor del Rey Alfons per lo rey moro Llop, se diu que era testimoni *Ugonis de Baucio*

(pergamí n.º 62); y en altra escriptura del mateix any 1168, de hipoteca de terra, en Sant-Martí d' Ogassa per Gauceran de Salas, figura entre los testimonis *Ugoni de Bas vice-comitis* (pergamí n.º 65). En tots los documents catalans d' aquell temps sempre que s' anomena algun individuu de la familia provençal de Baus, lo nom llatinitzat és *Baucio*, y en documents coetanis sempre lo nom dels individuus de la familia catalana dels vescomtes de Bas, o no-s llatinitza o prèn la forma llatinitzada de *Basso*. Podríem citarne molts, mas per no allargar lo capítol, serà suficient indicar los pergamins n.º 60 (Ugonis de Baucio), n.º 364 (Bernat de Baucio), n.º 27 (Ugonis de Baucio), n.º 538 (Bertramdi et Ugonis de Baũc), n.º 42 (Ugo de Baucio), y en cambi trobam, los pergamins n.º 65 (Ugoni de Bas vice-comiti), n.º 214 (Ugo de Bas), n.º 257 (Ugonis de Bas), n.º 143 (Ug de Bas), n.º 433 (Poncii de Cervaria vice-comitis de Bass), n.º 578 (Ug de Bas). Moltes de les dites escriptures ja les havèm examinades en lo capítol primer y tan sols devèm indicar que los negocis o assumptes propris de cada una demostren clarament que los *Baucios* són los senyors provençals y los *Bas* o *Basso* són los senyors catalans del vescomtat de Besalú.

Aprés de tractada la qüestió del nom a què correspon la forma llatinitzada *Basso*, devèm examinar com fou adquirit o creat lo títol de vescomte, o millor dit, a quin comtat corresponía lo vescomtat de *Basso*.

Ni Bouche, ni Papon, ni cap altre historiador de Provença, fan la més petita indicació de que la casa de Baus fou vescomtal, de que lo senyoriu del castell, vila y territori de Baus constituís un vescomtat, del comtat d' Arles o d' algun altre que no conexèm. Bouche al ocuparse dels barons, qui comencen en lo sigle X o primers del XI a trobarse en Provença, diu que en certa manera pot donarse lo títol de baronía al senyoriu de Baus, però sens comprometres, y advertint que no troba documents justificatius; no obstant, no fa cap menció ni pensa tan sols que hagués existit lo títol vescomtal de Baus, en los sigles XII y XIII.

Lo mateix Barthélemy, en tots los documents que enumera en l' *Inventaire des chartes de la maison de Baux*, des del any 971 fins al 1194, o siga en 96 escriptures, no s' hi troba una sola vegada lo nom del territori o del senyor de Baus ab

títol vescomtal del propri senyoriu. En 1195 hi hà una escriptura hon figura un Uch de Baus vescomte. Emperò, aquest senyor, no és aquell Uch de Baus que suposen establert en Sardenya, sinó un fill de Bertran de Baus, senyor de Berre y de Timbors d' Orange; y com no havem vist lo document original, ni potser, tampoch lo senyor Barthélemy, encara duptam de que prenga lo títol de vescomte; y, si-l prèn, segurament que fa referencia al vescomtat de Marsella per haberse casat ab Barrala, filla de Barral vescomte de Marsella y d' Alasais Porcellet, precisament en aquell temps. Després, figuren altres persones de la casa de Baus ab títol de vescomtes, però sempre fa referencia al vescomtat de Marsella, no al senyoriu de Baus. Axí podèm citar la sentencia arbitral del arquebisbe d' Aix y de Ramon de Baus, establint los drets respectius de Garsenda, de Guillèm de Sabran y del seu fill, al comtat de Forcalquer, donada en 1220, y ahon Ramon de Baus se titula vescomte. Donchs bé, aquest Ramon era lo marit de Alix o Alasacia, filla y successora del vescomte de Marsella Huch-Gifre (Geoffroy) III. En 1220, lo senyor de la vila, castell y territori de Baus era Barral, fill de Uch y de Barrala de Marsella; de manera que si lo títol que usa Ramon fos referent al senyoriu de Baus, resultaría la incongruencia o dificultat d' ésser usat no pel veritable senyor y propietari del senyoriu, sinó per un cosí qui no representava la branca principal de la familia. Podríem presentar molts documents des del any 1236 a 1257, publicats en la *Histoire generale de Provence*, de Papon, y en la *Histoire generale de Languedoc*, de Vaissette, en los quals llegim: «ego Barrallus dominus Baucii.» Donchs, lo representant de la linia principal se nomena senzillament senyor de Baus y és lo propietari del castell y territori del mateix nom.

A pesar de totes aquestes consideracions, podia Uch de Baus, una vegada establert en Sardenya, tornarse vanitós y, *per se*, adjudicarse lo títol de vescomte de *Basso* o Baus, al igual que certs *fanfarrons* d' avuy en día qui quant viatgen per l' estranger usen targetes de visita ab gran escut d' armes y ab un *de* devant cada *apellido*, escut y *de* que may han tingut llegítimament.

Los vescomtats a Provença, com en tots los paissos durant los sigles x y xi, foren establerts per alguna necessitat d' ad-

ministració y govern, no per satisfer vanitats de quatre cavallers. Papon al relatar en la dita obra, per que hi havía solament a Marsella vescomtes hereditaris, diu: «Lo comte de Provença tenia vescomtes o llochtinents a Marsella, Sisteron, Frejus, Avinyó y altres punts, en tots aquells que per la llur situació necessitaven la presencia d' un oficial qui cuidàs de la regió. Quant lo comte de Provença se feu independent, no s' atreví a disputar als vescomtes de Marsella la soberanía d' una part de la ciutat y degué permetre que la traspassassen hereditariament als seus fills, de la matexa manera que feya ell en lo comtat. Per axò, si no trobam vescomtes hereditaris en les altres viles, és que, o no tingueren descendencia, o hi feren oposició los habitants y los bisbes. Solament los vescomtes de Marsella foren prou poderosos a mantenirse en la possessió d' una part de la senyoría.»

Farèm encara una altra consideració que acabarà de demostrar la error dels autors francesos. Lo senyor Barthélemy diu que, quant Uch de Baus se-n anà a Sardenya entre 1167 y 1171, dexà a Provença son fill Ramon, successor y hereu dels estats de la casa senyorial de Baus. Uch en son testament feu hereu al dit fill, ab obligació, si moría aquest sens descendencia, de passar la referida herencia a Bertran, germà de Uch y príncep d' Orange. Ramon feu testament en 1170 nombrant al oncle d' Orange successor en los estats de Baus, complint la disposició de son pare, y morí poch després. En 1178 consta que Bertran, príncep d' Orange, estava ja en possessió dels dits estats, que passaren després a la seua descendencia. ¿Es probable, donchs, que establert en Sardenya Uch de Baus, mudàs de pensament, y dexàs los drets y estats de Baus al suposat fill que tingué ab lo nou matrimoni? ¿Es tampoch probable, que aquest fill y la seua descendencia, que may no tingueren la possessió dels estats de Baus, prenguessen ab tanta constancia lo títol de vescomtes de Baus o Baso, d' un senyoriu de llunyana terra, que possehien los fills y nets del princep d' Orange?

Havèm de declarar ab franquesa que no podèm donar gayre valor a les afirmacions del senyor Barthélemy, perqué notam en la seua obra nombroses errors y descuyts, qui denoten poca aptitut y vocació als estudis històrichs. Axí, per exemple, en l' *Inventaire des chartes de la maison de Baux* ad-

met sens escrúpols y posa ab lo nombre 428 un document que l' eminent historiador Paul Fournier ha demostrat ésser una copia falsificada del diploma de Frederich II del any 1228. Al donar noticia dels documents del *Codex diplomaticus Sardiniae,* moltes vegades diu Uch de Baux, quant lo document diu *Basso;* y altres Basso, quant en la escriptura no está llatinitzat lo nom y está escrit clarament en catalá *Bas*. Se coneix que per lo nomenat Barthélemy tot axò són minuciositats sens importancia per la qüestió.

La prova justificativa que lo senyor Barthélemy creu més forta en favor de la seua proposició és veure a personatges de la familia de Baus a mijans del sigle XIII possessors de bens y drets en la illa de Sardenya. Ja havèm indicat les paraules que contenen sobre los dits bens lo *Polyptich* de Carles de Anjou, lo testament de Guillèm d' Orange, y la donació de Uch de Baus, senyor de Meyrargues. Pot ésser veritat que certs individuus d' aquesta familia tinguessen bens en Sardenya, com també los hi tenien diverses families de Gènova y Pisa, congectura molt admisible quant sabèm que a mijans del sigle XIII se trobaven en Italia també fills de la casa de Baus. Lo mateix senyor del castell y vila de Baus, Barral de Baus, se-n anà a Italia ab Carles d' Anjou y allà morí en 1268, aprés d' haver sigut podestà de Milan, y dexant una filla casada ab lo comte de Saboya y un fill qui fou creat comte de Avellino, en lo regne de Nàpols. Bertran de Baus habitava també en Italia en la segona meytat del sigle XIII y son fill del mateix nom obtingué lo ducat d' Andría y Montescaglioso y prengué per muller Beatriu d' Anjou. Quatre fills de Bertran de Baus, co-príncep d' Orange, servien en Sicilia a Carles d' Anjou, y l' un d' ells fou lo primer comte de Soleto, y altre fou senescal del Piamont. ¿Què tindría, donchs, d' extrany, que algun d' aquests personatges, hagués estat també en la illa de Sardenya al servey del Papa y contra los pisans y demés enemichs de la Iglesia romana, y allà hagués obtingut bens per compra o per altres medis? ¿Devèm identificar aquests bens, y los drets *indeterminats* (iura seu rationes competentia, uel que competere potuerunt in terra Sardinie) que mencionava Uch de Baus en 1286, en la illa de Sardenya, ab lo jutjat o principat d' Arborea, tan sols perqué trobem uns jutges qui porten lo nom de *Basso?* Dexèm al

criteri dels lectors la estima que mereix semblant argumentació.

La veritat del fet és que lo senyor Blancard al veure los documents del *Codex diplomaticus Sardiniae* de Pasquale Tola, y trobar un Uch de Basso en Arborea, cregué que-s tractava d' Uch, senyor de Baus, qui desapareix dels documents de Provença en 1167, y ab sobrada precipitació o lleugeresa envià nota a la *Revue des Sociétés savantes des départements, publié sous les auspices du Ministere de l' Instruction publique et des Beaux-Arts*, qui fou publicada en lo volum II de la VI.ª sèrie, any 1875. En la dita nota deya que fins aleshores havia sigut ignorat que la casa de Baux hagués regnat en Sardenya, sens dupte per haverse cambiat lo nom de familia per la llenga llatinosarda, y que ell se proposava més endevant publicar una noticia de la branca del Baus d' Arborea, noticia que no sabèm si ha exit a llum. Afegía que, trobant en lo *Llibre negre* d' Arles un *Uch de Bas* de la familia de Baus, era certa la identitat de Baucio ab Basso.

Lo senyor Barthélemy, al escriure anys després l' *Inventaire des chartes de la maison de Baux,* sapigué que existía la nota del senyor Blancard quant ja estava impresa la obra y entussiasmat ab lo nou paper que veya representar a la familia provençal, sens investigar si lo distingit arxiver de Marsella havia estat afortunat en la seua suposada troballa, publicà un appèndix destinat a la branca de Baus d' Arborea, ahon sens tenir cap prova dïrecta y documental, comença ja per assegurar que aquell *vescomte Uch* qui anà a Sardenya en 1157, en comissió del Comte de Barcelona, a portar l' anell d' Agalbursa de Cervera, era Uch de Baus, senyor provençal qui llavors volgué pendre lo titol de vescomte.

Si los senyors Blancard y Barthélemy haguessen sapigut que Agalbursa de Cervera, neboda del comte de Barcelona, tenia un germà nomenat Uch, vescomte de Bas, senyoriu existent en Catalunya, en lo comtat de Besalú, segurament no hagueren anat tan de pressa en identificar lo vescomte Uch del document de 1157 ab Uch de Baus, y aquest entrebanch los haguera privat de seguir endavant en la invenció de la dinastía provençal d' Arborea.

Tenint Agalbursa de Cervera un germà vescomte de Bas, parent del Comte de Barcelona, aquest príncep, racional-

ment pensant, ¿devía escollir per anar a Sardenya a tractar del matrimoni d' Agalbursa ab lo jutge d' Arborea a un altre Uch, de Provença, rebetle que havía sigut molts anys y sostmés per força y de mal grat a la dominació catalana y de qui hom no sap que fos vescomte? Aquest dupte no crech que-l desfessen los senyors Blancard y Barthélemy.

Nosaltres som més escrupulosos, y axicom combatém per poch racional la identificació ab Uch de Baus, no tenim inconvenient en espressar que també ofereix una dificultat la identificació ab Uch vescomte de Bas. Segons interpreta Pasquale Tola, lo document de 1157 indica que lo vescomte Uch era fill de *Gerart,* y ja havèm provat en lo primer capítol que Agalbursa y Uch, vescomte de Bas, eren fills de *Pons.* ¿Havèm de creure en una errada del notari o del amanuense, des del moment en que no existeix la escriptura original, sinó una sola copia en l' Arxiu de la Corona d' Aragó, de la qual fou treta altra copia per lo *Memorial del Marquès de Coscojuela,* de hon la trau Tola per publicarla en lo *Codex diplomaticus?*

Aquesta dificultat també existeix per los senyors Blancard y Barthélemy, perqué lo pare d' Uch de Baus no tenía lo nom de *Gerart,* era Ramon (fill de Guillèm y de Vierna).

No trobam cap altre vescomte Uch a Catalunya, ni en los demés estats del Comte de Barcelona, qui existesca en 1157 y siga fill de *Gerart.* Per tant, creyèm que un sol document no pot destrohir lo que queda demostrat per molts altres.

En escriptura d' impignoració de la honor de Sant-Martí d' Agassa, de 1168 hi figura *Ugoni de Bas uicecomiti;* y en altra de concessió de franquesa de mals usos, de 1171, hi trobam *Ugo vicecomes et Poncius frater meus, Raimundus de Turre-rubea uxorque eius Gaia,* qui no dexen lloch a dupte de que Uch vescomte és lo vescomte de Bas, germà de Pons, Gaia y Agalbursa y cunyat de Ramón de Torroja. Y recordant també los documents de Sardenya en los quals figura un Ramon de Torroja, acompanyat dels catalans Bernat d' Anglesola y altres, com à curador de Uch de *Basso* o Uch-Ponçet fill del difunt Uch de *Basso,* documents que havém referits en lo terç capítol, no podrèm menys de creure que Uch de Basso és lo germà d' Agalbursa, y no lo senyor provençal que volen Blancard y Barthélemy.

Sería molta casualitat haver sigut nombrat curador d' un fill de Uch de Baus, lo cunyat del vescomte de Bas.

Encara més; en alguns documents de Sardenya ja havèm vist com se diu Uch de Basso, parent d' Agalbursa y son fill Ponçet nebot de la reyna d' Arborea, y en la carta dotal de 1157 se declara Agalbursa, filla de Pons de Cervera, qui com havém demostrat en lo primer capitol, era vescomte de Bas. Axò sols ho prova tot en favor de la nostra proposició y en contra de la dels senyors Blancard y Barthélemy.

¿Està demostrat lo parentiu de Uch de Basso ab Agalbursa, filla del vescomte català de Bas? Donchs ¿per què tenim que recórrer á inventar un altre parentiu d' Agalbursa ab lo senyor provençal de Baus? ¿Ahon tenen los senyors Blancard y Barthélemy les proves justificatives d' aquest darrer parentiu? No són suficients senzilles afirmacións, com fa Barthélemy, de que Uch-Ponçet fos fill d' Uch de Baus y nebot d' Agalbursa; són indispensables documents autèntichs, com los que demostren lo parentiu ab la casa catalana de Bas, y estam segurs de que aquests documents no-ls presentaran ni-ls trobaran los senyors Blancard y Barthélemy.

En virtut de tot lo manifestat en los tres anteriors capitols y en lo present, sostenim la opinió de que los Jutges d' Arborea qui portaven lo títol de vescomtes de *Basso* eren procedents de la casa vescomtal catalana de Bas, e insistim en la anomalía que resultaría seguint la opinió dels dos autors francesos, de trobar en los documents de Catalunya anteriors a la anada suposada de Uch de Baus á Sardenya (any 1167) lo nom de persones de la familia eatalana de Bas llatinitzat en la forma *Basso* y *Bassi* o *Bassis* (en 1160 Berengario de Bassis firma una escriptura de Lobet-chisol), que constituía, segons aquells senyors, una particularitat de la llenga llatina-sarda per traduhir lo nom provençal de Baus o lo llatinitzat Baucio, aprés del any 1167.

No devèm amagar o dissimular algunes dificultats que-s presenten per admetre sens escrúpols la existencia de la dinastia catalana de princeps d' Arborea. Durant lo curs dels capítols primer y tercer havèm fet notar los obstacles que anaven succesivament aparexent, tant per part dels possehidors del vescomtat de Bas a Catalunya, com per la dels possehidors del principat d' Arborea a Sardenya Alguns dels

dits obtacles creyèm que poden reduhirse o destruhirse sens esperar noves trovalles de documents, bastant les consideracions crítiques y la esperiencia de distincts punts historichs que tenien dificultats semblants. Emperò, altres quedaran en peu fins á descobrir escriptures qui justifiquen la congectura avuy construhida sobre petits indicis y dictats de rahó.

Una de les dificultats de la primera especie naix d' un document del any 1195, la donació feta per Pere jutge d' Arborea a la canónica de Sant-Llorenç de Gènova, hon diu que obra ab aprovació de la seua mare Pelegrina de Lacon. Donchs bé, si aquesta primera muller del jutge Parason o Barison d' Arborea, vivía encara en 1195, dèu anys passada la mort del marit ¿còm s' esplica que lo dit Barison hagués pogut contraure segon matrimoni ab Agalbursa de Cervera en 1157? ¿Fou Pelegrina víctima de un repudi o divorsi? Aquesta dificultat no produheix gayre efecte a tots los qui dedicats a investigacions historiques directes en los pergamins, han vist lo gran nombre de documents apòcrifs o ab adulteracións intencionades algunes vegades o degudes altres al descuyt o ignorancia dels amanuenses y copistes. En l' Arxiu del Monestir de Gerri y en lo de la Grassa, havèm trobat escriptures que, d' esser admeses sens reserves, farien introduhir modificacións importants y del tot contradictories y deslligades del general conjunt de noticies y proves certes, en la historia dels comtes de Pallars y en la de Septimania. Y, no obstant, s' admet lo que resulta del dit conjunt y un hom prescindeix d' un document qui per sí sol se fa sospitós. En l' arxiu de Sant-Llorenç de Gènova poden tenir tants documents apòcrifs com a Gerri y a la Grassa.

En lo tercer capítol havèm també apuntat la dificultat de cronología referent a Uch de Bas nomenat Ponçet. Tola atenent certes paraules d' algun document, creu que existiren en Arborea un fill y un net del vescomte Uch, germá de Agalbursa, tots ab lo mateix nom. En cambi, en altres notes del Còdex, Tola sembla inclinat a admetre un sol Uch de *Basso,* jutge d' Arborea, o siga Uch nomenat Ponçet. La escriptura de 1198 comparada ab les de 1192 y de 1186, que ja havèm examinada (Codex diplom. Sard. vol I. pàg. 256, 259, 273, 274, 277 y 282), nos induhex a pensar que lo jutge Uch

de Bas de 1198 és lo mateix nebot d' Agalbursa y fill del vescomte Uch de Bas de 1186.

Més important és la qüestió de provar com pogué arribar Uch de Bas o Ponçet, a ésser jutge d' Arborea. Com a hereu d' Agalbursa, sembla per los documents avuy coneguts que lo dret estava limitat a la propietat de terres o senyorius, no senyorius feudals, puix que en aquell temps potser que encara no hagués penetrat lo sistema feudal en la illa, sinó patrimonis quasi independents dels oficials y administració del príncep. No tenim escriptures per demostrar com, a força de treballs afavorits per les circunstancies generals del país, Uch de Bas anà convertint aquell dret en autoritat y soberanía sobre un territori determinat o una part del jutjat Arborense. En una lletra del Papa del any 1188, se fa referencia a un jutge d' Arborea y encara que no posa lo nom, se comprèn que és Uch de Bas. De manera que ab anterioritat al compromís y sentencia arbitral de 1192, ja era Uch considerat com a jutge, y, per tant, no era un simple propietari de terres patrimonials, sino una autoritat política. De totes maneres, per la sentencia arbitral reb los matexos drets y poder que son rival o enemich Pere, lo fill de Barison y fillastra d' Agalbursa, y en 1198 trobam que parla en sentit de jutge o príncep.

Mas, en la dita sentencia arbitral fou disposat que en cas de morir Pere sens fills llegítims, la totalitat del principat Arborense sería d' Uch de Bas. Y, no obstant, Pere sembla que dexà un fill, Barison, qui no obtingué lo dit principat, y Uch de Bas apareix l' únich jutge, com si no existís descendencia del seu co-partícipe o còlega¿ Era Barison fill illegítim de Pere? Los indicis y noticies dels historiadors de Sardenya afermen la llegitimitat. No conexèm cap document qui donga llum per sospitar una usurpació per part d' Uch de Bas, consentida per debilitat de Barison. Per lo contrari, Barison, marit de la princesa o jutgesa de Càller y marquesa de Massa, sembla que deuría comptar ab forces a fer valdre son dret en Arborea.

Tampoch tenim cap prova justificativa de que Constantí, qui figura com a jutge d' Arborea en 1211, siga fill primogènit de Uch de Bas. Com diu Tola, són los historiadors de Sardenya los qui asseguren que era germà de Pere II, son

successor, y abdos fills de Uch de Bas. Veges la nota de Tola en la pàgina 340 del volum I del *Codex*. En cambi, existeix prova de que Pere II, jutge d' Arborea en 1230 y 1237 era vescomte de Bas *(Codex*, pág. 340 y 349, vol I,) y fill de Uch de Bas y de Preciosa de Lacon. Aquests dos documents són de gran valor, puix demostren la existencia de la dinastía de Bas en Arborea, almenys de 1192 a 1237, ab prova documental. Y com en los matexos anys trobam en los documents de Catalunya un vescomte Pere de Bas, sempre ausent del vescomtat, representat per un llochtinent o delegat, segons havèm demostrat en lo primer capítol, nos apar tenir justificada la identitat dels vescomtes de Bas ab los jutges d' Arborea. Axí, donchs, Constantí, jutge arborense en 1211 podrà ésser no lo fill primogènit de Uch de Bas, sinó un usurpador o un descendent de la anterior dinastía de Lacon; emperò, lo seu successor Pere II d' Arborea, és induptablement fill de Uch de Bas y vescomte de Bas.

¿Fou Pere II lo darrer jutge de la dinastía catalana? ¿Comita III y Mariano II, jutges en la segona meytat del sigle XIII, constituexen una nova o tercera dinastía en Arborea? ¿Són, per ventura, descendents de la casa de Lacon o de la primera dinastía? En Tola, en la disertació quarta del primer volum del *Codex*, diu que Comita III fou lo llegítim successor de Pere II (pàgina 293), y que Pere II fou fill y successor de Uch de Bas (pàgina 289), però sens assegurar que Comita pertanyés a la familia de Bas. Tampoch se sab ab seguretat si Mariano II qui governà lo principat arborense des de 1264 fins après de 1288, era germà o fill de Comita III o parent del usurpador comte de Capraia. Des d' aquest punt, la genealogía dels jutges d' Arborea queda interrompuda, y solament valentnos de conjectures podèm presentar a Mariano II y als seus descendents com pertanyents a la raça catalana dels vescomtes de Bas. Los indicis favorables a la congectura ja estan indicats en lo capítol anterior. Los jutges d' Arborea continuen en lo sigle XIII y tot lo sigle XIV, usant lo títol de vescomtes de Basso, de la matexa manera que l' havien usat Uch-Ponçet y Pere II. Aquesta persisteneia és significativa, y no podèm pensar que fos inconscient, o siga per rutinari sistema d' encabeçar los documents, al igual dels reys d' Espanya, per exemple, qui havien continuat titulantse

duchs d' Atenes y Neopatria molts sigles aprés de no possehir aquells dominis. Encara que Pere II hagués venut lo vescomtat de Bas a son parent Simó de Palau en 1238 o 1239, segons apar per los documents senyalats en lo primer capítol, podía reservarse cert domini eminent o alt senyoriu y que permetés als seus descendents de continuar ab lo títol vescomtal; y per abús o per confusió de drets y conceptes, propria d'aquell temps, l' adquisidor del domini útil o del territori podía també titularse vescomte, fins que, a força d' anys, borrantse lo recort, tant a Catalunya com a Sardenya, lo mateix rey d' Aragó, sens pararse en la simultanitat de abdos títols, lo regonegués als qui vivien a Catalunya y als qui habitaven a Sardenya, y fins acabassen los jutges d' Arborea per no conèxer l' origen del títol que usaven ni la situació d' aquell vescomtat. Tot axò ha pogut ocórrer ab facilitat. Si, ademés, recordam que lo rey d' Aragó en la lletra de 1284 dirigida al jutge Mariano d' Arborea li diu *dilecto affini suo*, que Mariano demanà instantment la aliança ab la confederació catalano-aragonesa y que los antichs historiadors de Sardenya admeten l' origen català dels jutges d' Arborea, sentirèm inclinació en favor de la congectura indicada.

Vico, en la *Historia general de Sardeña* (Barcelona, 1639), obra poch recomenable y que diuen si fou escrita per lo gesuita sart Jaume Pintus, recompta que Uch, successor de son oncle Pere en lo jutjat d' Arborea, passejava un jorn vora la mar en Oristano, a la primeria del sigle XIII, quant lo sorprengueren una partida de catalans y lo conduhiren a Catalunya, que lo rey lo tractà ab distinció y va casarlo ab la vescomtessa de Bas, segons diuen los escriptors d' Espanya, y des de llavors los jutges arborenses se nomenaren també vescomtes de Basso.

En Toda, en l' estudi sobre la dominació espanyola a Sardenya, publicat en lo *Boletin de la Sociedad geográfica de Madrid* (vol. 25, any 1888), parlant de la resistencia feta per la illa al rey d' Aragó, diu que los jutges d' Arborea eren d' origen espanyol, y no obstant foren los enemichs més ferms de la nostra dominació.

Apesar, donchs, de no haverse estudiat ab atenció aquest punt històrich, han tingut sempre los historiadors noticies més o menys confoses o imperfetes del origen català dels

jutges d' Arborea, observació important, perqué, encara que anaven copiantse los uns dels altres, suposa de totes maneres un primitiu dato o coneximent del fet.

Si és vertadera la opinió esposada per lo senyor Pella y Forgas en la seua *Historia del Ampurdán,* de que lo poble sart formava en temps molt remot una nacionalitat qual territori comprenía a més de la illa de Sardenya, lo Rosselló, la Cerdanya, l' Empurdà y altres encontrades de Catalunya, en direcció al Occident, resultaría que los vescomtes de Bas al establirse en Arborea cambiaven de lloch però no de patria y que trobaven en los nous vassalls uns germans de raça y potser los descendents de comuns antepassats.

A pesar d' aquesta qüestió d' origen, creyèm que, aprés de tantes centuries y vicissituts, se pot considerar a Sardenya y Catalunya com dos pobles diferents y deslligats de primitius vincles, y, per tant, que lo matrimoni d' Agalbursa de Cervera, la entronització del seu nebot en Arborea y los treballs de Ramon de Torroja y dels companys catalans per defensar los drets del impúber vescomte de Bas y consolidar y arrelar la nova dinastía de jutges arborenses, constituexen una altra y poch coneguda direcció de la espansió catalana en lo sigle XII.

Tenim l' ergull llegítim d' haver fet y entregat al publich lo primer estudi dedicat especialment a aquesta pàgina de la gloriosa historia de Catalunya en la edat Mitjana y de hon surt una nova manifestació de la activitat y previsió política d' Alfons I y del poble català, d' aquella gent y d' aquell princep qui sabien aprofitar un petit motiu per posar los peus en una llunyana illa y per introduhir la nostra influencia, la qual devia mès tart transformarse en dominació efectiva, mentres que restablien aquesta dominació en lo Carcassés y Narbonès, entant que humiliaven al Comte de Tolosa y adquirien lo Rosselló, y en fi, mentres que imposaven la supremacia de la casa de Barcelona sobre la major part de la Galia meridional desde la Provença al Bearn.

LOS VESCOMTES DE BAS EN LA ILLA DE SARDENYA

PER

JOAQUIM MIRET Y SANS

APENDIX

I

DONACIÓ DE SANT JOAN LES FONTS (DIOCESIS DE GIRONA) FETA PER LOS VESCOMTES DE BAS, UDALARD Y ERMESSENDIS, Á FAVOR DEL MONESTIR DE SANT VICTOR DE MARSELLA; SENS DATA, (PROBABLEMENT ENTRE LOS ANYS 1079-1093).

Notum sit cunctis quod nos, id est Udalardus uicecomes et Ermessindis uicecomitissa, dedimus Sancto Victori, Massiliensis cenobii, nostrum proprium alodium, videlicet aeclesiam sancti Johannis de Fontibus, cum omnibus suis directis, in quibus neque episcopus neque ulla ecclesiastica secularisve persona aliquid habet uel habere debet. Episcopus vero nullum usaticum, nullum censum ibi unquam habuit nec habere debet, nec unquam quesivit, nisitantum crisma et oleum sanctum et consecrationes altarium et ordinationes clericorum. Predicte ecclesie sancti Joannis dedimus ecclesiam sancte Eulalie Bagudani. Ego uero Ermessindis uicecomitissa, superstes uiri mei predicti Udalardi, dedi eidem sancto Johanni ecclesiam Sancti Christofori de Fontibus superioribus, et eclesiam Sancte Marie de Castellario et eclesiam Sancti Petri Logordani. Ecclesiam uero Sancti Martini de Cuili–

sicco dederunt alii boni homines, quorum erat proprium alodium.

Cartoral del Monestir de Sant Victor de Marsella. doc: 701, publicat per Guerard en la «Collection de documents inedits sur l' Histoire de France.» París. 1857.)

La data d' aquesta escriptura, ó millor, de la donació primitiva de Sant Joan les Fonts feta per los vescomtes de Bás, Udalard y Ermesendis, à favor de Ricart, abad de Sant Victor de Marsella, deu esser entre los anys 1079 y 1093, perque son precisament los anys en que coexistexen dit abat de Marsella y lo bisbe Berenguer de Girona, qui també tingué intervenció en la esmentada donació, segons indica altre document, del any 1106, que publicám á contiuuació.

II

CONFIRMACIÓ FETA PER LO BISBE BERNAT DE GIRONA DE LA DONACIÓ DE LA IGLESIA DE SANT JOAN LES FONTS, DELS VESCOMTES RAMON (?) Y ERMESSENDIS Á FAVOR DEL MONESTIR DE SANT VICTOR DE MARSELLA PER CONSTRUIR UN CENOBI; ANY 1106.

Sit notum cunctis presentibus atque futuris, quoniam reuerendae memoriae Raymundus (?) uicecomes, et Ermesendis uxor sua uicecomitissa, ob amorem omnipotentis Dei et suorum peccatorum remissionem, assensu et voluntate domni Berengarii sancte Gerundensis ecclesiae praesulis, nec non et suorum canonicorum, cederunt et gratuito animo concesserunt ecclesiam Sancti Johannis de Fontibus inferioribus, S. Victori martyri Massiliensi ad construendum ibi coenobium monachorum sub manu domni Richardi Romanae eclesiae cardinalis et Massiliensis abbatis. His piis votis et collationibus ego Bernardus divino nutu sanctae Gerunden-

sis ecclesiae episcopus, canonicorum nostrorum auctoritate fultus, exultantibus animis favens, et annuens decessoris mei assensui et voluntati, fauore perpetuo decerno, ut in perpetuum fit ibi monachorum coenobium sub regula B. Benedicti militantium; et sit semper alodium et dominium tranfusum in ius sancti Victoris Massiliensis, et praesentis abbatis domni Richardi et omnium successorum suorum. In super huic ecclesiae S. Joannis confero et concedo ecclesiam S. Mariae de Castellar, et ecclesiam S. Petri Logorzano, et ecclesiam S. Christophori de Fontibus superioribus, et ecclesiam S. Eulaliae de Bacgudano cum omnibus decimis et primitiis et obsequiis universis ad omnes prefatas ecclesias pertinentibus, eo tenore ut ab hodierno die et deinceps praelibatae ecclesiae sint alodium praenotatae ecclesiae S. Johannis et saepedicta S. Johannis ecclesia cum omnibus adquisitis et deinceps adquirendis sit proprium alodem S. Victoris Massiliensis, salua tamen in omnibus episcopali reuerentia S. Gerundensis ecclesiae, excepta hereditate Raimundi Sacristae et Petri fratrum. Acta scripta anno dominicae Incarnationis centessimo sexto post millessimum et quadragessimo octavo regni Regis Philippi die nonarum Julii. Berengarius Dei gratia Gerundensis ecclesiae episcopus. ✠ Bernardus gratia Dei Gerundensis episcopus. Raimundus Gerundensis archidiaconus et S. Felicis abbas. ✠ Ato S. Romanae ecclesiae diaconus cardinalis. Sirinus nutu Dei Amfriensis abbas. Bes... Petrus Guillelmus... Raimundus levita. Gaufredus du... Je... canonicus. Sig.✠num Berengarii Guanalgaudi. Nos omnes Gerundensis ecclesiae canonici, laudamus et confirmamus quae superius sunt scripta et data. ✠ Hoc Berengarius signum post scripta notauit. Ego Guillelmus sacerdos et monachus... manu propria die et anno quo supra.

Ex autographo S. Vict. Massiliensis eruit D. Furnerius. Document publicat per Martene-Durand en la colecció «Veterum scriptorum et monumentorum historicorum, Dogmaticorum, Moralium, amplissima collectio» (Paris, 1724), vol I.

L' abat Ricart de Marsella, qui figura en la precedent escriptura, governá lo monestir desde 1079 fins á 1103 ó més

tart encara; en 1106 fou nomenat arquebisbe de Narbona y morí per los anys de 1121.

Lo bisbe Berenguer de Girona, qui doná llicencia als vescomtes Ramon (?) y Ermessendis per fer cessió de Sant Joan les Fonts al abat Ricart de Marsella, era sens dupte Berenguer Wifred ó Guifre de Cerdanya, qui governá aquella diocesis desde 1051 fins á 1093, segons diu en Villanueva; y lo bisbe Bernat, també de Girona, qui en 1106 confirmà y renová la donació de Sant Joan les Fonts, feta per los vescomtes de Bas, entre los anys 1079 y 1093, era Bernat-Umbert, que en Villanueva diu que ocupá la esmentada diocesis desde 1093 á 1111.

Está evidenment equivocat lo nom del vescomte de Bas, que deu esser Udalard y no Ramon, puix aquesta escriptura es conseqüencia y deu concordar ab la anterior que també havem publicat.

III

CONFIRMACIÓ PER BERENGUER, BISBE DE GIRONA, DE LA DONACIÓ DE LA IGLESIA DE SANT JOAN LES FONTS FETA PER LOS VESCOMTES UZALARD Y ERMESSENDIS Á FAVOR DEL MONESTIR DE ST. VICTOR DE MARSELLA Y DE LA CESSIÓ DE DRETS Y ALTRES IGLESIES FETA PER BERNAT UMBERT, BISBE TAMBÉ DE GIRONA; ANY 1127.

Notum sit omnibus hominibus praesentibus et futuris. quoniam ego Berengarius Dei gratia Gerundensis ecclesiae episcopus, pro remissione peccatorum meorum seu parentum meorum, una cum consensu clericorum meorum, laudo et affirmo Deo et S. Victori et domno Bernardo abbati monasterii Massiliensis ac monachis eiusdem coenobii, et successoribus eorum in perpetuum, oblationem quam predicto coenobio fecerunt Uzalardus, quondam uicecomes, et uxor eius Ermessendis de ecclesia S. Stephani seu S. Johannis de Fontibus subterioribus, sicut resonat in scriptura quae ab eis quondam de hoc eodem est facta. In super etiam laudo et

confirmo donum quod praedecessor meus Bernardus Umberti cum suis canonicis fecit de eadem ecclesia predicto S. Victori Massiliensis coenobii, ut habeat et teneat illum iure perenni, eo tenore, quo ab eo illi est concessa et tradita, salua tamen in omnibus canonica obedientia et reuerentia Gerundensis ecclesíae. Qui autem hoc violauerit, anathema sit. Actum est hoc X cal. Octobris anno XVIIII regni Ludouici regis. Berengarius Dei gratia Gerundensis ecclesiae episcopus. Durandus Bostolensis subscripsit Levita. Guillelmus Gausberti. Johannes leuita uel monachus qui hoc scripsi die et anno quo supra. Ego Arnaldus qui hanc redditionem accepi et feci hoc signum.

Ex Archivis S. Victoris eruit D. Furnerius, publicat per Martene et Durand en la colecció «Veterum scriptorum et monumentorum», vol. I.

Martene-Durand diu en una nota que lo vescomte Uzalard d' aquesta escriptura és lo vescomte Guillem Uzalguer de Castellnou (ó Vallespir), qui junt ab sa muller Ermessendis y ab sos fills Uzalguer, ardiaca, Robert y Artal, concediren les decimes á la iglesia de Sant Esteve de Pontella (diocesis d' Elna) en l' any 1115, segons se veu en *Marca Hispanica.* Axó es equivocació manifesta; Uzalard qui figura en aquesta escriptura es lo vescomte de Bas, pare de Pere Udalard y de Beatriu de Cervera, y vivia per los anys de 1083.

Bernat, abat de Sant Victor de Marsella, á favor de qui feya la confirmació lo bisbe de Girona, y qui surt en lo document, trobám per altres escriptures que era efectivament abat en 1127 y 1129.

Lo bisbe de Girona, Berenguer, qui fá aquesta confirmació en 1127, es Berenguer Dalmau, qui governá dita diocesis, segons creu en Villanueva en lo *Viage literario á las iglesias de España,* desde 1113 á 1140.

Los tres documents referents á Sant Joan les Fonts, que havem reproduit, están donchs perfectament lligats uns ab altres y existien en lo sigle darrer encara en l' Arxiu de Sant Victor de Marsella.

Lo priorat de Sant Joan les Fonts, aprés de molts sigles de subgecció al Monestir de Marsella fou agregat en 1592 al Monestir de Camprodon.

IV

CONCESSIÓ FETA PER LO COMTE DE BARCELONA DE LA BATLLIA Y HONORS DE PERE FILL DEL VESCOMTE DE BAS, PER TERME DE QUINZE ANYS, Á FAVOR DEL SENESCAL GUILLEM RAMON DE MONTCADA; ANY 1126.

Sciant omnes homines quod ego Raimundus Berengarii Barchinonensis, Bisillunensis, atque Ceritanie Comes et Marchio cum uxori mea Dulcia et filio meo Raimundo dono tibi fideli meo Guillelmo Raimundo Senescalc Baiuliam de Petro filio Udalardi vicecomitis de Bass, et de omni honore quem Pater eius tenebat ad diem mortis sue, scilicet de Castro Malan, et de Castro Castilionis, et de Castro Muntros, et de Castro Beuda, et de Castro Castlar, et de Monte acuto, et de omnibus forticiis et podiis et rochis condirectis vel discondirectis cum omnibus suis terminis et de omnibus alodiis cultis vel incultis et de omni feuo et alodio quod ipse habebat in omnibus locis aut aliquis homo vel femina per eum ad diem mortis tue. Hec omnia suprascripta dono tibi per Baiuliam ut habeas ea, et teneas, et possideas usque ad terminum xv annorum, ab hac die in antea. Ita ud de ipsis omnibus Castris, Rochis, Podiis, et forticiis dones michi potestatem sine engan quandocumque eam tibi demandauero per me aut per meos nuncios iratus vel paccatus cum forifactura et sine forifactura; et non vetes te videri vel moreri de hoc, aut nuncius sive nuncium mei, per quos tibi hoc demandavero securi, et sine reguard possint venire ad te, et redire, et loqui tecum. Accepi namque a te pro hac Baiulie donacione decem millia solidorum denariorum Barchinonensium et Ecclesiam de Buada sicut melius Pater tuus habuit eam cum suis pertinentiis per patrem meum et quisquis habes in Osor vel in suis terminis, tu vel homo aut femina per te aliquo modo. Si autem quod absit ipsum puerum Petrum, infra predictum xv annorum terminum, mori contigerit, reducas in potestatem meam totum predictum honorem, feuum, et alodium quod tipi superius dono per Baiuliam sine ulla contradiccione vel di-

minucione et sine ira aut aliqua tristicia ad meum causimentum, et hoc facto, et redam tibi ipsam Ecclesiam de Buada aut convalentem tibi emendacionem sine tuo engan, si vero transacto xv annorum termino antequam tu redderes ei prephatum honorem, ipsum puerum mori contigerit, omnem prephatum honorem, feuum et alodium reddas michi et reducas in potestatem meam pacifice sine ulla contradiccione et diminucione. Et ecclesiam de Buada ab illa die vel deincebs, tu non requiras a me, vel aliquis homo, per vocem tuam. Unde et ego Guillelmus Raimundi senescal, fidelis tuus homo conuenio tibi seniori meo Raimundo Comiti, et filio tuo Raimundo, quod ab hac hora in antea fidelis homo vester ero et solidus per fidem sine engan, et faciam tibi domino meo Raimundo Comiti ostes et caualcades super paganos et christianos, et seguiments, et curtes et placitos quando michi mandaueris, et adiuuabo te manu tenere et defendere totum tuum honorem quem odie habes vel in antea adquisieris per meum consilium ubique locorum et guerraiare contra cuntos homines vel feminas qui tibi inde aliquid tulerint vel tollere voluerint, et hoc faciam tecum, et sine tecum opus fuerit per fidem sine engan. Et dono tibi potestatem de omnibus castris, podiis, forticiis, rochis, condirectis vel discondirectis predictis quandocumque michi demandaueris ipsam potestatem per te aut per tuum nuncium vel nuncios, iratus vel paccatus cum forifactura aut sine forifactura. Et non vetabo me inde videri uel comoneri, et nuncius sive nuncii tui per quos michi hoc demandaveris securi et sine reguard poterint venire ad me et loqui mecum, et redire ad te. Et predictas condiciones super quibus michi donas per Baiuliam predictum honorem, tam in vita pueri, quam in morte observabo, et atendam tibi per fidem sine engan. Conuenio quoque vobis quod si de aliquo homine meo uel femina feceritis michi querimoniam, faciam uobis de eo iusticiam. Et si per me noluerit uobis stare ad iusticiam desfidabo eum et adiuuabo vos vindicare de eo per fidem sine engan. Si autem, quod Deus avertat interim te obire contigerit ego filio tuo Domino meo Raimundo, vel illi cui honorem tuum dimisseris in hac fidelitate et conveniencia et servicio que prescripta sunt permanebo, et attendam ei omnia que hic tibi conuenio per fidem sine engan. Et ego Raimundus comes predictus, dono fratri

tui Otoni et auctorizo predictum Baiulie donum, sicut et tibi, in prephata conueniencia et condicione si te infra prescriptum terminum, quod absit, mori contigerit. Actum est hoc nonas Augusti anno XVIIII Regni Ledouici Regis.=Signum Raimundi Comes=Signum Raimundus Comes, qui hoc donum fecimus, firmauimus, firmarique rogauimus=signum Poncii de Capraria=signum Guillelmi Raimundi senescalc=Signum Otonis fratris sui qui anc conuenienciam facimus et firmamus,=Signum Berengarii Dapiferi=signum Bernardi Guillelmi de Luciano=Signum Gocerandi de Sales=Signum Petri Raimundi de Vila de man.=Signum Petri de Aaradel =Signum Berengarii de Vila Muls. Poncius subdiachonus hoc scripsit cum literis superpositis in linea XI.

Arxiu de la Corona d' Aragò.
Pergamins de la época del Comte Ramon Berenguer III. n.º 282.

V

DECLARACIÓ SAGRAMENTAL FETA PER LOS TESTIMONIS DEL TESTAMENT QUE DICTÁ LO VESCOMTE UDALARD DE BAS; ANY 1127.

Hec sunt conditiones sacramentorum quarum seriem ordinaui ego Berengarius caput scole atque judex iuxta quarti ordinis modum, verbis tantummodo promulgata, presentibus sacerdotibus, scilicet Arnallo Boni hominis et Isuardo nec non et aliis clericis Guillelmo Raimundo capellano et alio Guillelmo leuita hac aliorum laicorum hominum de extrema uoluntate cuiusdam hominis nomine Udalardi uicecomitis in conflicto militum apud uillam Mulorum mortui. In huius iudicis presencia et prefatorum hominum noticia nos testes uidelicet, Dalmacius Geraldi et frater eius Arnallus Geraldi, testificamus extremam uoluntatem iam dicti Udalardi uerbis ab eo nobis iniunctam. Qua propter nos predicti testes uerum pariter dantes testimonium ex hoc quod ab eo iniunctum

habuimus, adsistente prenominato Berengario capiti scole, iudice iuramus super altare sancti Petri, quod situm est in ecclesia Sancti Priuati de Bass, quia nos uidimus et audiuimus et presentes ibi eramus et ab eo rogati extitimus quando iam dictus Udalardus uolens ire uersus Ispaniam in occursum scilicet ad Castrum de Curbins, sanus et incolumis in sua plena memoria ac loquela ordinauit suam extremam uoluntatem. Et iniuncxit nobis ordinacione suarum suis tantummodo verbis: Primum dimissit Sancte Marie Riuipollensis cenobii omnem suam hereditatem totius alodii quod hereditario iure habebat uel habere debebat in Parrochia Sancti Stephani de Oculo. Omnem alium suum honorem que habebat et tenebat uel habere debebat dimissit ab integrum filio suo Petro Udalardi. Et dimissit filium suum iam dictum cum omni supradicta laxatione in potestate et Baiulia Omnipotentis Dei et suorum hominum et auunculi sui Guillelmi Raimundi Senescal. Et iniunxit nobis iamdictis scilicet Dalmacio et Arnallo, et precepit ut nos et alii sui homines cum filio suo prenominato Petro et cum omni suo honore, quem sibi dimittebat tenderemus ad Guillelmum Raimundi Senescalch. Postquam autem predictus Udalardus uicecomes hec omnia ordinauit nobis uidentibus et audientibus uoluntatem suam de supradictis rebus non mutauit, nobis scientibus. Unde hoc quod habeo iniunctum habuimus nostra quoram prefato iudice Berengario iuratione firmamus eiusdemque iuramenti condicionem tam sua quam testium manu corroboramus. Late codiciones X° IIII° Kallendas Januarii anno XVI° Regni Ledouici Regis infra primos sex menses post obitum iamdicti testatoris. Signum Dalmacii Geraldi=Signum Arnalli Geraldi qui supradictum testimonium dedimus et iurando firmauimus=Guillelmus Raimundi capellanus Sancti Privati=Signum Guilelmus Leuita=Signum Raimundi Arnalli de Beuda—Signum Bernaldi Eribaldi=Signum Arnalli Boni hominis sacerdotis=Signum Gaucefredi Guillelmi de Corneliano=Bernardus caput scole atque iudex =Johannes sacerdos qui hoc rogatus scripsi cum literis rasis et emendatis in X^a^ et in XI^a^ linea die et anno quo supra.

Pergami de la época de Ramon Berenger III, 256.
Arxiu de la Corona d' Aragó.

VI

DONACIÓ DE DUES PARTS DEL CASTELL Y VILA DE CERVERA, FETA PER PONS UCH DE CERVERA, LA SEUA MULLER Y FILLS, A FAVOR DEL COMTE DE BARCELONA, REBENT EN COMPENSACIÓ LO VESCOMTAT DE BAS; ANY 1128.

Sub eterni Regis nomine: Ego Poncius Vgonis de Cervaria et uxor mea Beatrix, una cum filiis nostris Petro et Poncio, donamus tibi Seniori nostro Raimundo Barchinonensi Comiti duas partes universe dominicature nostre, quam habemus vel qualicumque modo habere debemus alodii vel fevi condirecti vel discondirecti in Castro et in villa Cervarie vel infra eius terminos ad tuum proprium alodium ut inde facias quicquid tibi placuerit ac de nostro iure in tuum tradimus dominium et potestatem. Accepimus quoque a te pro hac donacione illud donum quod fecisti prescriptis meis filiis de honore et vice Comitatu de Basso. Si quis hoc violare presumserit in duplo componat, ea que infringere temptauerit, et post modum hec donatio inconuulsa permaneat. Actum est hoc XVII Kalendas Februarii anno XXI Regni Ledouici Regis=Signum Poncii Vgonis=Signum Petri de Cervaria: nos qui hanc donacionem fecimus et firmamus et testibus firmare rogauimus=Signum Gocerandi de Pinos=Signum Guillelmi Castri Vetuli=Signum Raimundi Bernardi de Guardia=Signum Berengarii Dapiferi.

EMPENYORAMENT DE LA TERCERA PART DE LA DOMINICATURA DEL CASTELL Y VILA DE CERVERA PER PONS UCH DE CERVERA, LA SEUA MULLER Y FILLS, Á FAVOR DEL COMTE DE BARCELONA; ANY 1128.

Sit notum cunctis: Quod ego Poncius Vgonis et uxor mea Beatrix, una cum filiis meis Petro et Poncio, inpignoramus tibi seniori nostro Raimundo Barchinonensi Comiti ipsam terciam partem dominicature quam retinuimus in castro Cervarie vel infra eius terminos, ut teneas et possideas donec nos vel nostri successores reddant tibi vel tuis CCCXXX mohabetinos legitimos, quos tibi debemus. Qui autem contra hanc inpignoracionis scripturam venerit ad inrumpendum nichil proficiat, sed in duplo componat et post modum hec inpignoracio firma permaneat. Actum est hoc XVII kalendas Februarii anno XXI Regni Ledouici Regis.=Signum Poncii Vgonis=Signum Petri de Ceruaria, nos qui hanc impignoracionem fecimus, et firmamus, et testibus firmare rogauimus=Signum Gocerandi de Pinos=Signum Raimundi Bernardi de Guardia.

Arxiu de la Corona d' Aragó.
Pergamins de la época del comte Ramon Berenguer III, número 304.

VII

VENDA DE LA VEGUERIA DE BAS PER LO VESCOMTE UCH Á FAVOR DE BERENGUER DE PUIG PARDINES; ANY 1175.

Notum sit cunctis: Quoniam Ugo vicecomes de bas voluntate poncii fratris mei et Adalmus comitisse, matris mee, damus tibi Berengario de puig pardines et raimundo patri tuo

omnique posteritate tue ad feuum vegeriam de basso sicut melius tenuit et habuit vicarius per vicecomitem de bas, sic damus tibi et tuis ipsam vegeriam totam sine aliquo retentu ad feuum, ut habeatis et teneatis et possideatis eam vos et omnis vestra posteritas in perpetuum, sine omni contradimento et sine uinculo alicuius hominis vel femine pro quo recepimus de te L^a^ morabatinis boni auri et recti ponderis si quis hoc disrum pere voluerit non valeat sed in duplo componat et firmum maneat semper. Actum est hoc II Idus martii anno XXXVIII regnum luduvici regis junioris=Sig✠num Ugonis vicecomitis de bas=Sig✠num Poncii Fratris eius=Sig✠num adalmurs comitisse matris eorum. Qui hoc firmamus et laudamus firmarique rogamus Sig✠num Guillelmi sancti Privati=Sig✠num Guillelmi de colerga=Sig✠num Bernardi de Balbis=Sig✠num Guillelmi de saminiana.

Johanes Presbiter qui hoc scripsi die anoque prefixo. Raimundus sacerdos qui hoc translatum fideliter scripsi mense iulii anno domini M.º CC.º VI.º

Feudorum vicecomitatus de Basso et Castrifoliti.
Clase 1.ª A. 3.
Arxiu de la Batllia del Reyal Patrimoni Barcelona.

VIII

ACTA ATORGADA PER LO SENYOR DEL CASTELL DE MELANY DE LA TROBALLA DE MONEDA ANTIGA DE BESALÚ EN LOS FONAMENTS DEL EDIFICI; ANY 1295.

Notum sit cunctis. Quod cum Nos Dalmacius de Palaciolo Dominus castri de Meleanno et de valle fecunda intenderemus rehedificare staticam anticior in dicta ualle quam vicecomes de Basso quondam antiquitus habere consueverat in ipsa ualle et intellecxerimus per anticos homines dicte uallis quod dicta statica uicecomitis erat antiquitus in loco illo ubi nos modo edificamus staticam nostram ante quam dictam

staticam edificare inceperemus uocatis per nos Tabellione publico et testibus infra scriptis anno et die inferius comprehensis, non intendentes nouum opus edifficare set anticum reficere ac etiam reparare accessimus personaliter ad locum ubi modo edifficamus et ibidem fodi fecimus per multos homines dicte ualle et fodendo inuenimus antique statice uicecomitis fundamenta circumquaque in quibus etiam fundamentis inventus fuit quidam obolus argentens monete Bisuldunensis super quibus fundamentis ibidem inventis opus nostrum poni fecimus per magistros operis antedicti. De quibus omnibus ad eternam rei memoriam mandauimus fieri publicum instrumentum per Tabellionem publicum dicte ualle. Actum est hoc die ueneris ante festum ascencionis Domini anno a natiuitate Christi M. CC. XC. quinto. (seguexen les firmes dels testimonis y del notari.)

Pergami n.º 500 de la época del rey Jaume II. Arxiu de la Corona d' Aragó.

IX

LLETRA DEL REY D' ARAGÓ AL VESCOMTE DE RODA SOBRE LES NEGOCIACIONS SEGUIDES AB UCH, JUTGE D' ARBOREA; ANY 1367.

Lo rey: vescompte, vostra letra hauem reebuda e aquella ben entesa vos responem que a nos plau la resposta quel jutge darborea vos ha feta per II. rahons, la primera per tal car vos sabets ara son mal proposit e enteniment que ha vers nos, de qui es vassall, la segona que creem que entenats que nos benignament voliem anar en son fet per honor vostra no guardant la sua errada per que Deu e tot lo mon pora e pot saber que nos en son fet no som anats ne anam rigorosament, mas axi com se pertany de princep e senyor benigne ou fiam en Deu lo qual per pecat de desconexensa e dargull puni langel lo qual hauia cercat pus excellent que los altres, qui li era rebelle el gita del loch on era que ell qui pres iusticia

del dit angel a sos ops la fara en lo dit iutge en guisa que nos en nostres dies baxarem largull seu e farem portar la pena que mereix de la gran traicio e rebellio quens ha feta ens fa. E creem ben firmament que vos axí com aquell qui hauets vertadera affeccio a nos no sofarriets res qui fos dan á nos ne a la nostra corona ans ho esquiuariets per vostre poder. Dada en Saragoça sots nostre segell secret á XV dies de juny del any M.CCC.LXVII. Rex Petrus.

Registre 1217, fol. 197, Arxiu de la Corona d'Aragó.

FI

INDEX

Pàgines.

INTRODUCCIÓ.. 5
ARBRE GENEALOGICH DELS VESCOMTES DE BAS. 8
CAPÍTOL PRIMER: LOS VESCOMTES DEL COMTAT DE BESALÚ. 9
Primitius vescomtes en lo pago bisuldunense.—Udalard pren lo títoi de vescomte de Bas —noticies de la seua familia.—altre Udalard, també vescomte de Bas, qui mor en 1124.—son fill Pere roman baix la tutela del Senescal Guillem Ramon.—Lo Comte de Barcelona dona lo vescomtat á la casa de Cervera en 1128.—noticies genealogiques de Ponç Uch de Cervera.—Ponç de Cervera, vescomte de Bas en 1148.—Mor abans de 1154.—son fill Uch successor en lo vescomtat.—sa filla Agalbors casada ab lo Jutge d' Arborea.—la altra filla Gaia es la muller de Ramon de Torroja.—noticies genealógiques de la familia de Torroja.—proves justificatives de la existencia del vescomte Uch de Cervera en 1168 y en 1175.—Son fill Ponçet viu en la illa de Sardenya.—Son germá Ponç de Cervera, marit de Na Marquesa de Ribelles, pren lo títol de vescomte de Bas en 1186.—Conveni entre Uch, vescomte de Bas y Pere de Cervera.—Uch de Torroja administra lo vescomtat en 1215.—Aquest Uch dexa sos drets en Bas á sa germana Eldiardis de Torroja, muller de Ramon de Palau.—Eldiardis administra lo vescomtat en 1226 com á llochtinent del vescomte Pere.—son fiil Simó de Palau, es també llochtinent del vescomte Pere en 1238.—Simó de Palau pren lo títol de vescomte de Bas en 1243.—La seua filla Sibilia es successora en lo vescomtat des de 1247. —Aquesta se casa ab Uch d' Empuries, y lo fill comú Ponç-Uch, feu donació del vescomtat en 1291 á son germá Uguet.—En 1315 lo Rey cedeix lo vescomtat al comte Malgauli d' Empuries.—Aprés sa mort passá lo vescomtat á la casa de Cabrera y mes tart á la de Medinaceli.
ARBRE GENEALOGICH DE LA FAMILIA DE BAUS.. 50
CAPÍTOL II: LA CASA DE BAUS EN PROVENÇA.. 51
Guillem, senyor del castell de Balç en lo comtat d' Arles.—Son fill Ramon se casa ab Estefanía, filla dels comtes de Provença y Gabaldá.—Dolça, germana d' Estefanía se casa ab lo Comte de Barcelona.—Repartició de Provença en tres parts, la del Comte de Barcelona, la del Comte de Tolosa y la del Comte de Forcalquer.—Comença la lluyta del senyor de Baus ab lo Comte de Barcelona.—intervenció del Emperador Conrat.—Ramon de Baus mort en 1150.—Son fill Uch confirma lo conveni ab lo Comte de Barcelona.—Algun temps aprés comença altra guerra contra aquest darrer.—Conveni del Emperador Frederich ab Ramon Berenguer IV.—Uch de Baus es vençut y segueix una vida obscura en Provença y Catalunya.—variants del nom Baus.—sa procedencia del llatí.
ARBRE GENEALOGICH DELS JUTGES D' ARBOREA. 65

Pàgines.

CAPÍTOL III: Lo Jutjat ó Principat d' Arborea 63

Descripció de la illa de Sardenya.—Está dividida en quatre estats governats per quatre jutges ó princeps.—Primers jutges d' Arborea que trobem en los documents.—Domini eminent del Papa sobre la illa.—Barison, jutge arborense se casa ab la catalana Agalbors de Cervera.—Donació *propter nupcias* de 1157.—Barison y Agalbors retinguts á Génova.—Poncet, fill del vescomte de Bas, es l' hereu de la seua tia Agalbors.—Lo Rey d' Aragó ajuda a dita senyora y a Poncet per obtenir la possessió d' Arborea.—Pere, fill de Barison, jutge llegítim.—Arrivada á Sardenya de Ramon de Torroja y altres senyors catalans per socorrer a Poncet de Bas.—Conveni entre lo jutge Pere d' Arborea y Poncet de Bas en 1192.—Poncet pren lo nom d' Uch y lo títol de jutge d' Arborea.—Retirada d' En Torroja y los altres catalans.—Constantí, jutge d' Arborea en 1211.—Pere, jutge d' Arborea en 1228 sembla esser lo vescomte de Bas qui tenía á Eldiardis de Torroja com á llochtinent á Catalunya.—Comita III, jutge arborense en 1250.—Es destronat pel comte de Capraia.—Mariano, jutge d' Arborea des de 1265.—congectures sobre si era de la familia de Cervera-Bas ó de la de Lacono.—Concessió de la investitura de Sardenya al Rey d' Aragò.—Joan, jutge arborense, mort en 1301, dexa una filla.—son successor es Mariano III.—En 1321 surt ja lo jutge Uch III.—estreta amistat ab los catalans.—primers cavallers y soldats arribats á Sardenya en 1323.—arribada del infant Alfons.—testament d' Uch III.—son fill Pere es lo successor en 1336.—Mariano, germá de Pere, es jutge des de 1346.—fomenta la rebellió contra la dominació catalana.—Aprés llargues lluytes morí en 1376, succehintlo son fill Uch IV.—Es assessinat y sa germana Elionor adquireix lo jutjat.—Los fills de Brancaleo d' Oria y d' Elionor son jutges arborenses.—pretensions del vescomte de Narbona.—pretensions de Leonart Cubello.—Aquest darrer fa la sotsmissió y es creat marqués d' Oristano.—noticies genealógiques de la familia Cubello.—

CAPÍTOL IV: Refutació de les afirmacions dels senyors Blancard y Barthélemy. 111

Lo vescomtat de Basso no se troba en la illa de Sardenya.—Abdós autors francesos asseguran esser lo senyoriu provençal de Baus.—L' apelatiu *Basso* se veu usat en distincts llochs.—Los senyors de la casa de Baus son vescomtes de Marsella y no de Baus.—Successió d' Uch de Baus.—Alguns membres de dita familia possehexen bens y drets en molts punts d' Italia y en Sardenya.—Nota de Mr. Blancard en la *Revue des sociétés savantes des departements*.—Disbarats y afirmacions infondades afegides per Mr. Barthelemy a la repetida nota.—observacions y refutació de totes aquestes opinions.—Algunes dificultats que ofereix la identificació dels jutges d' Arborea ab los vescomtes catalans de Bas.—Interrupcions en la cronologia dels jutges y dels vescomtes.—lleugeres noticies del origen catalá dels jutges d' Arborea donades per historiadors de Sardenya.—conclusió.

APÉNDIX. 129

OBRES DEL AUTOR

	Pessetes
Relaciones entre los Monasterios de Camprodón y Moisac. Noticia histórica; 89 planes en 4.rt, Barcelona, 1898	1'50
Noticia histórica del Monestir d' Alguayre de la orde sagrada y militar del Hospital de Sant Joan de Jerusalem. 64 planes en 4.rt, Barcelona, 1899.	1
Cartoral dels Templers de les comandes de Gardeny y Barbens. 35 planes en 4rt, Barcelona, 1899.	0'50
Investigación histórica sobre el Vizcondado de Castellbó con datos inéditos de los Condes de Urgell y de los Vizcondes de Ager. 388 planes en 4rt, Barcelona, 1900.	3
Exemplars en paper superior de fil á.	5
La expansión y dominación catalana en los pueblos de la Galia meridional. Discurso leido en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona. 91 planes en 4.rt, Barcelona, 1900.	2

Aquestes obres se troben de venda en la llibrería «L' Arxiu,» de Joan Batlle, carrer de la Tapinería, n.° 48, y en la d' Alvar Verdaguer, Rambla del Centre, n.° 5.

